

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

Σχολή Επαγγελματών Υγείας & Πρόνοιας

Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Πτυχιακή Εργασία:

**ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ/
ΤΡΙΩΝ ΤΟΥ ΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΙ
ΣΤΟΥΣ ΙΔΙΟΥΣ.**

των

Αγγέλη Μαρία

Ανυφαντή Τατιάνα

Βαβουράκη Μανωλία

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του πτυχίου Κοινωνικής
Εργασίας

ΜΑΙΟΣ (2014)

Copyright@ 2014 Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΣΕΥΠ, ΤΕΙ Κρήτης.

<http://www.teicrete.gr/koinerg/koinwnikis.html>

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης Π.Ε. αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία των Αγγέλη Μαρίας, Ανυφαντή Τατιάνας και Βαβουράκη Μανωλίας, της επιβλέπουσας καθηγήτριας Κουκούλη Σοφίας και του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας και προστατεύονται από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Νόμος 2121/1993 και κανόνες Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα).

Δήλωση τήρησης της ακαδημαϊκής δεοντολογίας

Οι υπογράφωντες φοιτήτριες του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του
ΤΕΙ Κρήτης

δηλώνουμε υπεύθυνα ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο:

***ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΤΟΥ
ΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΙΔΙΟΥΣ.***

είναι στο σύνολό της προϊόν δικής μας δουλειάς και ότι όλες οι πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί αναφέρονται πλήρως. Επίσης δηλώνουμε ότι δεν αποτελεί προϊόν οποιασδήποτε εξωτερικής μη αδειοδοτημένης βοήθειας και ότι δεν έχει υποβληθεί σε οποιοδήποτε ίδρυμα ή οργανισμό προς αξιολόγηση, ούτε έχει δημοσιευθεί στο παρελθόν μέρος αυτής ή στο σύνολό της.

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

Όνοματεπώνυμο

Όνοματεπώνυμο

Όνοματεπώνυμο

ΠΡΟΛΟΓΟΣ:

Η οικογένεια αποτελεί τον πρωτογενή ανθρώπινο δυναμικό πυρήνα. Είναι για όλους εμάς η «ρίζα» μας, το σημείο αναφοράς μας, ο προσδιορισμός της ταυτότητάς μας και η αφετηρία μας για τη ζωή. Είναι μία ομάδα ατόμων με βιολογική αναφορά που ανήκει σε ένα ευρύτερο σύνολο ανθρώπων και που όλοι μαζί συνιστούν με τα δεδομένα κάθε εποχής και τα χαρακτηριστικά της, μια ανθρώπινη κοινωνία. Η οικογένεια, επηρεάζεται σε κάθε περίπτωση από όλους τους εξωτερικούς παράγοντες, που επικρατούν κοινωνικά. Πολιτικοί παράγοντες, πολιτιστικοί, δημογραφικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί είναι αυτοί που μπορούν να δράσουν καταλυτικά, θετικά ή αρνητικά, στην καθημερινότητα της οικογένειας, να επιταχύνουν ή να ανακόψουν την εξέλιξή της, να εξασφαλίσουν ή να αποκλείσουν τις προοπτικές της, ακόμα και να επηρεάσουν την ίδια της την δομή.

Η οικονομική δυσμένεια σε μία κοινωνία, στερεί διαδοχικά από το κάθε μέλος της βασικά δεδομένα που κρίνουν την ποιότητα ζωής του. Το πρώτο στοιχείο που κλονίζεται, είναι η σταθερότητα τόσο σε προσωπικό όσο και σε ομαδικό επίπεδο και αμέσως μετά ακολουθεί ο κλονισμός της ασφάλειας. Ένα άτομο σε μια οικογένεια και κατ' επέκταση σε μια κοινωνία που δεν έχει σταθερότητα και ασφάλεια είναι ένα άτομο που αδυνατεί σταδιακά να αποδώσει, να είναι δημιουργικά παραγωγικό, να ανταποκριθεί τόσο στις ανάγκες του, όσο και στις υποχρεώσεις του, να ελπίζει και να ονειρεύεται και τελικά μετατρέπεται πολύ γρήγορα σε ένα άτομο απογοητευμένο, φοβισμένο, απελπισμένο και φυσικά δυστυχημένο. Οι άνθρωποι εντός οικονομικής κρίσης, αλλοιώνονται κοινωνικά, πρώτα απ' όλα γιατί ο φόβος τους για το αύριο, τους κάνει περισσότερο εσωστρεφείς και εγωκεντρικούς. Στην συνέχεια κινδυνεύει ο πολιτισμός τους και οι αξίες τους γιατί απειλούνται και αντανεκλαστικά αρχίζουν να συμπεριφέρονται σαν «άλλοι πρωτόγονοι».

Τέλος, στην προσπάθειά τους να διατηρηθούν και να διατηρήσουν τα κεκτημένα τους, ανισορροπούν και έτσι φθείρονται, φθείρουν τις σχέσεις τους και θέτουν σε κίνδυνο την ύπαρξή τους. Η οποιαδήποτε κοινωνική συνθήκη, είναι ικανή να ανατρέψει σοβαρά δεδομένα της ζωής των μελών της κοινωνίας, είναι μια συνθήκη άκρως επικίνδυνη για την πνευματική, οργανική και ψυχική υγεία όλων, είναι μια συνθήκη εμπόλεμη σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο. Η οικογένεια κλονίζεται γιατί η κοινωνία κλονίζεται στη βάση της και για εμάς τώρα είναι η ώρα,

να επιδείξουμε ικανότητα, ψυχικό σθένος και δεξιοτεχνία προκειμένου να την κρατήσουμε όρθια και ζωντανή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ:

Η παρούσα πτυχιακή εργασία, αναφέρεται στην οικονομική κρίση και στις επιπτώσεις που έχει στην καθημερινή ζωή των ατόμων, και συγκεκριμένα των φοιτητών του ΤΕΙ Κρήτης, καθώς επίσης και στις οικογένειές τους.

Σκοπός της έρευνας είναι να αναλυθεί διεξοδικά η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην ελληνική οικογένεια καθώς και να διερευνηθούν οι επιπτώσεις της τόσο στην οικογένεια όσο και στο άτομο.

Για την διεξαγωγή της έρευνας ακολουθήθηκε η μέθοδος της ποσοτικής προσέγγισης και το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε ήταν το ερωτηματολόγιο. Το δείγμα αποτέλεσαν 300 φοιτητές και φοιτήτριες από το ΤΕΙ Κρήτης και συγκεκριμένα απ τα τμήματα που εδρεύουν στο Ηράκλειο.

Τα βασικά αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των ερωτηματολογίων ήταν πως η σημερινή οικονομική κρίση έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στη ζωή των ερωτώμενων και των οικογενειών τους. Κυρίως και σε μεγάλο βαθμό, όπως είναι φυσικό άλλωστε, έχουν επηρεαστεί τα οικονομικά των οικογενειών και των ερωτώμενων, περιορίζοντας τις δραστηριότητές τους και τα παραπάνω έξοδα για κάτι που δεν είναι τόσο αναγκαίο.

Όσον αφορά τις επιπτώσεις της κρίσης στις σχέσεις των ερωτώμενων με την οικογένειά τους φαίνεται πως αυτές δεν έχουν μεταβληθεί και τόσο πολύ καθώς δεν δηλώθηκε από τους ερωτώμενους ότι δε έχουν αποξενωθεί από οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον σε μεγάλο βαθμό.

Συμπεραίνοντας, με βάση τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, βλέπουμε πως οι νέοι έχουν αντιληφθεί το μέγεθος της οικονομικής κρίσης και βιώνουν καθημερινά τις επιπτώσεις της σε αρκετούς τομείς της καθημερινότητάς τους. Παρόλα αυτά η κρίση δεν τους έχει αποξενώσει και δεν τους έχει απομακρύνει από τους οικείους τους προσπαθώντας να διατηρήσουν τους δεσμούς μεταξύ τους και να μη χάσουν την επικοινωνία τους.

Λέξεις- Κλειδιά: Οικογένεια, Οικονομική κρίση, Φοιτητής, Επιπτώσεις, Μεταβολές, Ψυχική Υγεία, Ανεργία.

ABSTRACT:

This project refers to the economic crisis and to the consequences it has had in the everyday lives of the individuals, and specifically to the students of the TEI of Crete, as well as to their families.

The purpose of the research is to analyze thoroughly the influence of the economic crisis in the Greek family, as well as to investigate the repercussions in both family and the individual.

For the research part we used the quantitative method and the survey tool was the questionnaire. The sample was consisted of 300 students from TEI of Crete and more specifically the town of Heraclion.

The basic results that arisen from the analysis of the questionnaire were that the current economic crisis has brought important changes to the lives of the respondents and their families. Mainly and in a major extent, the economics of the respondents and their families has been significantly affected, by limiting their activities and the extra expenses for something less necessary.

As far as the repercussions of the crisis in the relationships of the respondents with their family, it seems that hasn't been altered much, since it hasn't been mentioned by the respondent that he/she have felt greatly isolated from their friends or family environment.

In conclusion, based on the results of our survey, we see that young people have realized the importance of the economic crisis and they experience the repercussions in many aspects of their lives. However, the economic crisis hasn't made them feel isolated instead they try to keep in touch with each other and not lose their communication.

Words-Keys:Family, Economic crisis, Student, Repercussions, Changes, Mental Health, Unemployment

Ευχαριστίες,

Για την εκπόνηση της πτυχιακής μας εργασίας θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας πρωτίστως στην καθηγήτριά μας, Κουκούλη Σοφία για την πολύτιμη καθοδήγησή της και επίσης στις οικογένειές μας για την υποστήριξη που μας προσέφεραν καθ' όλη τη διάρκεια αυτής.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΣΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ. 1

Θεωρητικό μέρος:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο:ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

- 1.1 Εννοιολογικός ορισμός οικονομικής κρίσηςσελ. 2
1.2 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα – Αίτιασελ. 3-6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο:ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

- 2.1 Οι αλλαγές στον θεσμό της οικογένειαςσελ.7-9
2.2 Επιπτώσεις στις σχέσεις των μελών της οικογένειας.....σελ.9-11
2.3 Γενικότερες επιπτώσεις της κρίσης στην οικογένεια.....σελ.11-14
2.4 Μορφές στήριξης της ελληνικής οικογένειας εν μέσω κρίσης από το κράτος και μη κρατικούς φορείς.....σελ.14
2.4.1 Στήριξη Οικογενειών σε Κρίση - Δωρεά του ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΤΑΥΡΟΣ ΝΙΑΡΧΟΣ"σελ. 15
2.4.2 Τα Κέντρα και η Κοινότητα.....σελ.15
2.4.3. Το χαμόγελο του Παιδιούσελ.16-17
2.4.4 Παιδικά Χωριά SOS.....σελ.17-18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο:ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΑΤΟΜΟ.

- 3.3 Οι επιπτώσεις της κρίσης στο άτομο
3.3.1 Ανεργία.....σελ.19-21
3.3.2 Ψυχική Υγεία.....σελ.21-24

3.3.3. Μετανάστευση των Ελλήνων- Επιπτώσεις της κρίσης στους φοιτητές-Η τάση των πολιτών για μετανάστευση.....σελ. 26-29
--

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^Ο: ΕΙΔΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

4.1 Τύποι καταστάσεων κρίσης.....σελ. 30
4.1.1 Αναπτυξιακές ή μεταβατικές κρίσεις.....σελ.30-31
4.1.2 Περιστασιακές κρίσεις.....σελ.31
4.1.3 Υπαρξιακές κρίσεις.....σελ.31-32
4.2. Ταξινόμηση κρίσεων στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας.....σελ. 32
4.3 Κοινωνική εργασία και παρέμβαση σε κρίσησελ. 33-38

Ερευνητικό μέρος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^Ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.

5.1 Σκοπός έρευνας.....σελ.39
5.2 Ερευνητική υπόθεση και ερευνητικά ερωτήματα.....σελ.39-40
5.3 Ερευνητική στρατηγική.....σελ.40
5.4 Πεδίο μελέτης επιλογή δείγματος.....σελ.40-41
5.5 Ερευνητικό εργαλείο- Συλλογή δεδομένων.....σελ.41-42
5.6 Τρόπος συλλογής στοιχείων.....σελ.42
5.7 Στατιστική ανάλυση και επεξεργασία αποτελεσμάτων.....σελ.42-44
5.8 Δυσκολίες που προέκυψαν κατά την πραγματοποίηση της έρευνας.....σελ.44
5.9 Περιορισμοί αδυναμίες-της έρευνας.....σελ.44
5.10 Ηθικά ζητήματα.....σελ.44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^Ο: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.

6.1 Χαρακτηριστικά δείγματος μελέτης.....σελ.45-47
6.2 Η οικονομική κατάσταση των φοιτητών/τριών του δείγματος.....σελ.47-50
6.3 Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην οικογένεια.....σελ.51-55

6.4 Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο ίδιο το άτομο.....σελ.55-59

6.4 Σχέση προσωπικών χαρακτηριστικών με τις κλίμακες αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης.....σελ.59-62

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^Ο:ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ (Συσχετίσεων)

ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣσελ. 63-66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^Ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ

ΕΡΕΥΝΑΣ.....σελ.67-69

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ.70-77

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑσελ. 78-82

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΣΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ:

1. ΠΙΝΑΚΕΣ:

Κεφάλαιο 3^ο :

1. Πίνακας 3.1.1. Ανεργία % κατά φύλο και ομάδες ηλικιώνσελ.31
2. Πίνακας 3.3.3.1 Ποσοστά από πανελλήνια έρευνα σχετικά με την εργασία και την μετανάστευσησελ.35

Κεφάλαιο 6^ο :

3. Πίνακας 6.1. Περιγραφικά χαρακτηριστικά του δείγματοςσελ.54
4. Πίνακας 6.2 Επίπεδο εκπαίδευσης των γονιών των φοιτητών/τριών του δείγματος (%).....σελ.55
5. Πίνακας 6.3. Διάστημα ανεργίας των γονιών των φοιτητών/τριών του δείγματος (%).....σελ.56
6. Πίνακας 6.4. Διάστημα ανεργίας των γονιών των φοιτητών/τριών του δείγματος (%).....σελ.56
7. Πίνακας 6.5. Συσχέτιση της διακοπής των σπουδών λόγω της οικονομικής κρίσης με το έτοςσελ.59
8. Πίνακας 6.6. Συχνότητες κατανομών ερωτήσεων του βαθμού επίδρασης της οικονομικής κρίσης σε διάφορες συνιστώσες της ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ζωής των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτηςσελ.61
9. Πίνακας 6.7. Συχνότητες κατανομών ερωτήσεων του βαθμού επίδρασης της οικονομικής κρίσης σε διάφορες συνιστώσες της ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ζωής των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτηςσελ.63
10. Πίνακας 6.8. Συχνότητες κατανομών ερωτήσεων που αφορούν ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ κατά τη διάρκεια του τελευταίου μήνα (κλίμακα αντίληψης

άγχους - PSS) των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτης	σελ.65
11. Πίνακας 6.9. Θετική επίδραση της οικονομικής κρίσης στη ζωή των ατόμων του δείγματος	σελ.67
12. Πίνακας 6.10. Σύγκριση μεταξύ φύλων και ηλικιακών ομάδων των φοιτητών & φοιτητριών των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή τους	σελ.68
13. Πίνακας 6.11. Σύγκριση μεταξύ ομάδων ετών και διακοπής σπουδών των φοιτητών & φοιτητριών των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή τους	σελ.69
14. Πίνακας 6.12. Σύγκριση μεταξύ κατηγοριών εργασίας των γονιών των φοιτητών & φοιτητριών των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή τους	σελ.69
15. Πίνακας 6.13. Σύγκριση μέσων τιμών κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης και της ικανοποίησης από τη ζωή των φοιτητών και φοιτητριών της μελέτης ως προς τη μείωση του οικογενειακού εισοδήματος	σελ.70
16. Πίνακας 6.14. Συσχέτιση κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή με κλίμακες άγχους, ικανοποίησης και ευεξίας	σελ.71

2.ΣΧΗΜΑΤΑ:

Κεφάλαιο 6^ο :

1. Σχήμα 6.1. Η γονεϊκή οικογενειακή κατάσταση των φοιτητών/τριων του δείγματος (%)	σελ.55
2. Σχήμα 6.2. Οι πηγές των μηνιαίων εξόδων διαβίωσης των φοιτητών/τριων του δείγματος	σελ.57
3. Σχήμα 6.3. Συσχέτιση των πηγών των μηνιαίων εξόδων διαβίωσης των φοιτητών/τριων του δείγματος με το έτος σπουδών	σελ.58
4. Σχήμα 6.4. Μορφές διαβίωσης των φοιτητών/τριων του δείγματος (%).....	σελ.58
5. Σχήμα 6.5. Τρόποι καθημερινής διατροφής των φοιτητών/τριων του δείγματος (%).....	σελ.59
6. Σχήμα 6.6. Μέσες τιμές και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης της συνολικής βαθμολογίας των 13 ερωτήσεων που αφορούν το βαθμό επίδρασης της οικονομικής	

κρίσης στην ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ζωή των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτης....	σελ.62
7. Σχήμα 6.7. Μέσες τιμές και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης της συνολικής βαθμολογίας των 15 ερωτήσεων που αφορούν το βαθμό επίδρασης της οικονομικής κρίσης στην ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ζωή των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτης	σελ.64
8. Σχήμα 6.8. Μέσες τιμές και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης της συνολικής βαθμολογίας των 10 ερωτήσεων της κλίμακας αντίληψης άγχους (PSS) που ένιωσαν κατά τη διάρκεια του τελευταίου μήνα οι 300 φοιτητές & φοιτήτριες της μελέτης	σελ.66
9. Σχήμα 6.9. Μέσες τιμές και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης της βαθμολογίας των 5 ερωτήσεων της κλίμακας Ικανοποίησης που ένιωσαν κατά τη διάρκεια του τελευταίου χρόνου οι 300 φοιτητές & φοιτήτριες της μελέτης από διάφορες συνιστώσες της ζωής τους	σελ.67

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Η οικονομική κρίση αποτελεί πλέον γεγονός και έτσι τόσο το άτομο στην υποκειμενική του διάσταση όσο και η οικογένεια ως δομική μονάδα της κοινωνίας, βιώνουν καθημερινά τις σοβαρές της επιπτώσεις.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελείται από δυο μέρη: Το Θεωρητικό και το Ερευνητικό μέρος. Αρχικά στο Θεωρητικό μέρος, στα πρώτα κεφάλαια, παρουσιάζονται τα αίτια εμφάνισης και δημιουργίας της οικονομικής κρίσης και οι επιπτώσεις που έχει στην οικογένεια. Παρατίθενται οι τρόποι με τους οποίους η οικονομική κρίση επηρέασε και συνέβαλε στην μεταβολή του θεσμού, της λειτουργίας και της δομής της οικογένειας καθώς και οι υπηρεσίες στήριξης της.

Εν συνεχεία γίνεται λόγος για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο ίδιο το άτομο αναλύοντας την μεγάλη επιρροή που ασκεί η κρίση στην ψυχική του υγεία καθώς και την παρότρυνση και ανάγκη που του δημιουργεί για μετανάστευση.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, παρουσιάζονται τα είδη των κρίσεων που υπάρχουν, όπως οι αναπτυξιακές μεταβατικές, περιστασιακές και υπαρξιακές και αναλύεται η παρέμβαση της κοινωνικής εργασίας σε κρίση.

Στο ερευνητικό μέρος, πριν παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της έρευνας, γίνεται αναφορά στη μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε (ποσοτική έρευνα) στον σκοπό, στα ερευνητικά ερωτήματα και το ερευνητικό εργαλείο, το ερωτηματολόγιο, στην στρατηγική που ακολουθήθηκε, στο δείγμα, στον τρόπο συλλογής στοιχείων και στην ανάλυση και παρουσίαση των αποτελεσμάτων. Έπειτα παρατίθενται τα αποτελέσματα της έρευνας μέσα από πίνακες, στους οποίους αναγράφονται τα αποτελέσματα της έρευνας,

Ύστερα από συζήτηση των αποτελεσμάτων της έρευνας έγινε αντιληπτό πως η σημερινή οικονομική κρίση πλήττει σε μεγάλο βαθμό τους περισσότερους φοιτητές αφήνοντας τις οικογένειες τους και τους ίδιους άνεργους, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό κυρίως την ψυχική τους υγεία και σε μικρότερο βαθμό τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

1.1. Εννοιολογικός ορισμός οικονομικής κρίσης:

Οικονομική κρίση είναι το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Όταν λέμε οικονομική δραστηριότητα αναφερόμαστε σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη (Κουφάρης, 2010).¹

Η οικονομική κρίση αποτελεί τη μία από τις δύο φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων και συγκεκριμένα τη φάση της καθόδου, όταν δηλαδή η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε συνεχή συρρίκνωση (EuropeanCommission, 2009)².

Οι οικονομικές διακυμάνσεις ορίζονται ως οι διαδοχικές αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας μέσα σε μια οικονομία. Λέγονται αλλιώς και κυκλικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι. Οι Άγγλοι αποδίδουν το φαινόμενο με τον όρο «businesscycles» , ακριβώς για να τονίσουν την ιδιαίτερη βαρύτητα των επενδύσεων στην εξέλιξη του οικονομικού κύκλου. Από πολύχρονες στατιστικές παρατηρήσεις διαπιστώθηκε ότι οι οικονομικοί κύκλοι διαρκούν περίπου από 7 έως 11 χρόνια(EuropeanCommission, 2009)³.

1.2. Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα- Αίτια:

Η πρόσφατη οικονομική κρίση δεν ήταν ένα ανεξάρτητο και απρόσμενο φαινόμενο. Τα αίτια, η φύση και τα χαρακτηριστικά της συνδέονται με την όλη ιστορία της μεταπολεμικής διαδικασίας συσσώρευσης του κεφαλαίου στον ανεπτυγμένο καπιταλισμό και συγκεκριμένα τη «χρυσή εποχή» της συσσώρευσης του κεφαλαίου, την κρίση της δεκαετίας του 1970, τον τρόπο με τον οποίο «λύθηκε» ή αντιμετωπίστηκε η κρίση αυτή, την εμπειρία της «νεοφιλελεύθερης» περιόδου και ιδίως της τελευταίας της φάσης, όταν και εντάθηκε το φαινόμενο της χρηματιστικοποίησης της καπιταλιστικής οικονομίας (Υπουργείο

¹Κουφάρης, Γ. (2010) «Ηπαγκόσμιαοικονομικήκρίσηκαιοιχρηματιστηριακέςαγορές». ΠεριοδικόΧρήμα, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2010

² European Commission, (2009) «Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses». European Economy, Brussels. Pp.1-87, Tab. Graph.Bibliogr

³ European Commission, (2009) «Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses». EuropeanEconomy, Brussels. Pp.1-87, Tab. Graph.Bibliogr

Οικονομικών,2010)⁴.

Τα αίτια της κρίσης πρέπει να αναζητηθούν αφενός στα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα και τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν αλλά και στη διεθνή συγκυρία της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης που τα ανέδειξε με εντονότερο και οξύτερο τρόπο. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της οικονομίας μας είναι ύπαρξη διαρθρωτικών προβλημάτων πολύ πριν την εμφάνιση της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης, τα οποία διογκώθηκαν τα τελευταία χρόνια με την εμμονή στην άσκηση πολιτικών στη κατεύθυνση των αυτορυθμιζόμενων αγορών (Μπούρας & Λύκουρας, 2011)⁵.

Η κρίση στη χώρα μας αναμένεται να έχει μεγαλύτερο βάθος και διάρκεια από ότι σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακριβώς γιατί η δομή και τα διαρθρωτικά της προβλήματα όχι μόνο είναι διαφορετικά, αλλά διατηρούνται και καθημερινά γίνονται μεγαλύτερα και οξύτερα, αντί να αμβλύνονται, κάτω και από τις συνθήκες της διεθνούς κρίσης (Busch, 1985).⁶

Η παραγωγική βάση της Ελληνικής Οικονομίας είναι ισχνή καθώς στηρίχθηκε, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, σε τομείς όπως ο τουρισμός, η ναυτιλία και η οικοδομή, κλάδοι που πλήττονται πρώτοι και με ιδιαίτερη ένταση από την κρίση. Ακόμη, οι Τράπεζες το πιο ισχυρό τμήμα του ελληνικού κεφαλαίου, οι οποίες λειτούργησαν με πρωτόγονους ρυθμούς πιστωτικής επέκτασης, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, με την επέκτασή τους στα Βαλκάνια και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, μαζί με άλλες μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις, είναι εκτεθειμένες στην διεθνή κρίση με την ανάληψη υψηλών κινδύνων, καθώς η κρίση αυτή πλήττει με ιδιαίτερη σφοδρότητα τις χώρες αυτές (Τσουλιφίδη 2010)⁷.

Η σημερινή κρίση ξεκίνησε από την ταυτόχρονη συνύπαρξη των ακόλουθων τριών παραγόντων (INE-ΓΣΕΕ, 2008).⁸

- Η φούσκα στις τιμές των ακινήτων σε πολλές περιοχές των ΗΠΑ, η οποία διευκόλυνε την υπέρ-κατανάλωση, με αποτέλεσμα την υπέρ-θέρμανση της οικονομίας και την αύξηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών, όπως πολλές φορές συμβαίνει σε παρόμοιες κρίσεις.

⁴Υπουργείο Οικονομικών, (2010) «Οικονομικές εξελίξεις του 2009 και προοπτικές για το 2010»

⁵Μπούρας και Λυκούρας, (2011) «Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στη ψυχική υγεία», *Εγκέφαλος*, pp.55-61

⁶Busch, K., (1985) «Mythen über den Weltmarkt II – über das schwierige Verhältnis der marxistischen Linken zum Weltmarkt, Eine Antwort auf Elmar Altwater», *Prokla*, Vol. 60, pp. 160-175

⁷Λευτέρη Τσουλιφίδη, (2010) , «Από την οικονομική άνθηση στην κρίση του 1930», pp. 1-38

⁸ INE-ΓΣΕΕ, (2008), «Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση», *Ετήσια Έκθεση*, Αθήνα

- Η ραγδαία εξάπλωση στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου, από 9% των συνολικών στεγαστικών το 2003 σε 24% το 2007, δηλαδή μια αχαλίνωτη πιστωτική επέκταση σε κατηγορίες νοικοκυριών που υπό κανονικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να έχουν δανειοδοτηθεί. Οι τράπεζες παρείχαν δάνεια με μόνη εγγύηση την αναμενόμενη αύξηση στην τιμή της κατοικίας, ενώ διευκόλυναν τα νοικοκυριά με ελκυστικά χαμηλά επιτόκια στα πρώτα πληρώσουν το δάνειο του νοικοκυριού από άλλη τράπεζα, επειδή το νοικοκυριό είχε πρόβλημα να προκαλέσει την αποδιοργάνωση της, ενώ η απότομη φτώχεια και ανεργία είναι γνωστόν ότι προκαλούν αλυσιδωτές διασπαστικές αντιδράσεις στην οικογένεια που συχνά αδυνατεί να αντιδράσει στις συχνές κρίσεις. Ιδιαίτερα στην εποχή μας οι μετακινούμενοι πληθυσμοί, οι οικονομικοί μετανάστες, οι πρόσφυγες, οι παλιννοστούντες, τα θύματα βομβαρδισμών και των πολέμων αποτελούν παραδείγματα ατόμων, οικογενειών, ομάδων και κρατών, τα οποία διαπερνώντας τα αποπληρωμής.

- Η μεταφορά του ρίσκου από τους ισολογισμούς των τραπεζών στο κοινό και τους επενδυτές μέσω τιτλοποιήσεων, πολλοί από τους οποίους αγνοούσαν το ύψος του κινδύνου και υπήρξαν επιρρεπείς στις τότε υψηλές αποδόσεις. Η μεταφορά αυτή του ρίσκου επέτρεπε στις τράπεζες να δανείζουν άφοβα σε μη φερέγγυους δανειολήπτες και στη συνέχεια να αποκτούν ρευστότητα για επιπλέον δανειοδοτήσεις, χωρίς να χρειάζεται να βρουν νέους καταθέτες.

Πέραν τούτου, οι αιτίες της ελληνικής δημοσιονομικής κρίσης πρέπει να εντοπιστούν σε τρεις επιπλέον παράγοντες:

- Στις πολιτικές δραστικής μείωσης των φορολογικών εσόδων που ακολούθησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις για πάνω από μια δεκαετία πριν την κρίση.

- Στη νεοφιλελεύθερη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που απέκλειε τη στήριξη των δημόσιων οικονομικών της Ευρωζώνης με απευθείας δανεισμό από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, αλλά υποχρέωνε τις κυβερνήσεις να αντλούν δάνεια μόνο από τις εμπορικές τράπεζες και γενικότερα τις χρηματοπιστωτικές αγορές, με αποτέλεσμα την εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού στη συγκυρία της κρίσης. Στην εμμονή παράλληλα της ελληνικής κυβέρνησης στις νεοφιλελεύθερες συνταγές διαχείρισης της οικονομίας. Όταν οι χρηματαγορές απέσυραν την εμπιστοσύνη τους προς την ελληνική οικονομία, τα επιτόκια δανεισμού του Δημοσίου εκτινάχθηκαν σε δυσβάσταχτα ύψη. Τον Φεβρουάριο 2010 αποφασίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η διαμόρφωση ενός πακέτου δανειακής στήριξης του ελληνικού Δημοσίου με την εμπλοκή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ),

υπό τον όρο ότι η χώρα θα ακολουθούσε ένα αυστηρό πρόγραμμα περιστολής των δημόσιων δαπανών. Η κυβέρνηση προσανατολίστηκε στον περιορισμό των μισθολογικών δαπανών του δημοσίου και στην περιστολή του κοινωνικού κράτους, με παράλληλη αύξηση των εσόδων κυρίως από έμμεσους φόρους (αύξηση ΦΠΑ). Άφησε αμετάβλητες τις συνθήκες αναφορικά με άλλες πηγές εσόδων ή δαπανών. Στις 23 Απριλίου 2010 η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε την ενεργοποίηση του μηχανισμού δανειακής στήριξης εκ μέρους της ΕΕ και του ΔΝΤ, εγκαινιάζοντας παράλληλα πολιτικές «συρρίκνωσης του κράτους» αναφορικά με το ασφαλιστικό σύστημα, τις συντάξεις, την τοπική αυτοδιοίκηση.

- Στην ίδια την ύπαρξη του ευρώ που, πριν την κρίση, διευκόλυνε τη μεταφορά πόρων προς τις χώρες που αναπτύσσονταν ταχύτερα. Οι κεφαλαιακές αυτές εισροές ισοσκελίζουν το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας, δηλαδή επέτρεπαν πριν την κρίση στην Ελλάδα και άλλες χώρες της λεγόμενης «ευρωπαϊκής περιφέρειας» να διατηρούν ένα σημαντικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Με το ξέσπασμα της κρίσης η δυνατότητα αυτή ξανεμίσθηκε, καθώς συρρικνώθηκαν οι κεφαλαιακές εισροές.

- Τέλος, στο διάστημα 1996-2008 η Ελλάδα σημείωσε υψηλή πραγματική αύξηση του ΑΕΠ κατά 61,0%, η Ισπανία κατά 56,0% και η Ιρλανδία κατά 124,1%, σε αντίθεση με τις περισσότερο αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Το αντίστοιχο ποσοστό για την Γερμανία ήταν 19,5%, την Ιταλία 17,8% και για τη Γαλλία 30,8%. Οι χώρες που σημείωσαν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης κατά βάση κατέληξαν με σημαντικά ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές. Χώριζε από πιο προηγμένες χώρες του ευρωπαϊκού «κέντρου» (INE-ΓΣΕΕ, 2008)⁹.

- Οι κυριότερες αιτίες¹⁰ που προκάλεσαν την εμφάνιση και ανάπτυξη της τρέχουσας οικονομικής κρίσης είναι οι εξής:

1. Υπερβολική χρήση δανειακών Κεφαλαίων (Leverage).
2. Πλημμελής διαβάθμιση πιστοληπτικού κινδύνου (Bond Ratings).
3. Αμοιβές στελεχών στον χρηματοπιστωτικό τομέα (Bonus).
4. Κίνητρα για αλόγιστη χορήγηση στεγαστικών δανείων ανεξάρτητα από τον πιστοληπτικό κίνδυνο των δανειοληπτών
5. Στεγαστικά δάνεια για αγορά κατοικίας χωρίς συμμετοχή παραλήπτη.

Βλέπουμε, λοιπόν, πως οι οικονομικές πολιτικές των τελευταίων δεκαετιών έφεραν την Ελλάδα στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Μεταρρυθμίσεις που

⁹INE-ΓΣΕΕ, (2008) «Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση», Ετήσια Έκθεση, Αθήνα

¹⁰Πτυχιακή Εργασία Ευθυμίου Άννα, Κανακίδου Χριστίνα, Μανωλακούδη Θεοδώρα. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008-2009 ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΟΝ ΚΛΑΔΟ ΤΗΣ ΕΝΔΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

εφαρμόστηκαν σε άλλες χώρες πολλά χρόνια νωρίτερα αναβάλλονταν συνεχώς στην Ελλάδα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η χώρα να μείνει πολύ πίσω, και να βρεθεί με ένα μη παραγωγικό δημόσιο τομέα, ένα άνισο και αναποτελεσματικό σύστημα συλλογής φόρων, ένα μη βιώσιμο συνταξιοδοτικό σύστημα, και ένα περιοριστικό και αναποτελεσματικό ρυθμιστικό πλαίσιο στην οικονομία, η ανταγωνιστικότητα της οποίας είναι χαμηλή και μειώνεται συνεχώς (Βαγιανός, Βέττας & Μεγήρ, 2010)¹¹

Αυτή τη δύσκολη χρονική στιγμή θα πρέπει σε γενικές γραμμές όλο το «Σύστημα» να λειτουργήσει θετικά, φροντίζοντας να μετατρέψει τις απειλές που προκύπτουν από την παγκόσμια ύφεση σε ευκαιρίες ανασύνταξης δυνάμεων, επίλυσης προβλημάτων και τελικά επιθετικής πολιτικής ανάπτυξης και ποιοτικής αναδιάρθρωσης των προϊόντων (Σόρος, 2009).¹²

Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλυθούν διεξοδικά οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην οικογένεια και στις σχέσεις των μελών της μεταξύ τους καθώς και οι παράγοντες που συνετέλεσαν στις αλλαγές που επέφερε η κρίση στο εσωτερικό της οικογένειας.

¹¹ Βαγιανός, Δ., Βέττας, Ν. και Μεγήρ, Κ. (2010) «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία, www.greekeconomistsforreform.com.

¹² Σόρος Τζ., (2009) «Σχέδιο για την οικονομική Ανάκαμψη», Το Βήμα, Ένθετο Οικονομίας pp.6-7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^Ο: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

Σύμφωνα με την κλασσική κοινωνιολογική θεώρηση, η οικογένεια είναι μια κοινωνική ομάδα, τα μέλη της οποίας συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς αίματος, αγχιστείας, γάμου ή υιοθεσίας, ζουν μαζί, συνεργάζονται οικονομικά και φροντίζουν τους απογόνους τους. Είναι μια ομάδα ευρύτερη από το ζευγάρι, που αποτελεί διαρκή και νόμιμη γενετήσια ένωση. Περιλαμβάνει τους συζύγους, τα τέκνα τους και συχνά τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με τους συζύγους με στενούς συγγενικούς δεσμούς (Murdock, 1949).¹³

2.1. Οι αλλαγές στοθεσμό της οικογένειας.

Στη περίπτωση του οικογενειακού θεσμού, που έχει υποστεί και συνεχίζει να υφίσταται πλήθος ποικίλων μεταβολών, οι απαιτήσεις για προσαρμογή της οικογένειας είναι ιδιαίτερα αυξημένες ή και επείγουσες πολλές φορές. Η οικογένεια καλείται να υιοθετήσει αξίες, να αποδεχθεί όρους και όρια σε μια περίοδο που τελούν υπό αναθεώρηση ή αναδιαμόρφωση με αποτέλεσμα να μην έχουν σαφή προσανατολισμό και περιεχόμενο. Οι αναδυόμενες αξίες δεν είναι απόλυτα νέες ούτε απόλυτα διαφορετικές, άλλες διατηρούν περισσότερο και άλλες λιγότερο τα παραδοσιακά στοιχεία. Οι Έλληνες αναπτύσσουν ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς επειδή εξακολουθούν να θεωρούν της οικογένεια ως μια από της σημαντικότερες αξίες στη ζωή τους. Υποστηρίζουν το θεσμό της οικογένειας περισσότερο από άλλους ευρωπαίους. Επίσης πρόσφατα ευρήματα δείχνουν πως η νέα γενιά υιοθετεί αρκετές παραδοσιακές αξίες (αλληλοβοήθεια, σεβασμό, υποχρεώσεις προς συγγενείς) και συγχρόνως απορρίπτει παρωχημένους οικογενειακούς ρόλους και συμπεριφορές όπως τον αυταρχικό ρόλο του πατέρα, την ανισότητα και ακαμψία στη σχέση γονέων και παιδιών. Καθώς τα κοινωνικά σχήματα μεταβάλλονται επιβιώνουν μόνο οι αξίες που εμπνέουν και διέπουν εκείνα τα πρότυπα συμπεριφοράς τα οποία ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των μεταβαλλόμενων σχημάτων (Βεργέτη, 2006).

14

Στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια οι ρόλοι των φύλων, η σημασία της ηλικίας και της γενεάς παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές από τους ρόλους και τις αντίστοιχες σημασίες που ίσχυαν στο παραδοσιακό οικογενειακό πρότυπο. Οι μεταβολές στους ρόλους των συζύγων - γονέων στην Ελλάδα είναι σημαντικές και

¹³Murdock, G. (1967) «Ethnographic atlas» Pittsburgh: University of Pittsburgh Press

¹⁴Βεργέτη, Α. (2006) «Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση». Διδακτορική διατριβή. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

συνδέονται με τη μείωση του αριθμού των παιδιών, με την αυξανόμενη άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών, την αυξανόμενη απασχόλησή τους και το εισόδημά τους.

Όσο αφορά τις σχέσεις γονέων παιδιών, η σημαντικότερη μεταβολή που έχει επέλθει συνδέεται με ιδεολογικές, κοινωνικές και πολιτιστικές μεταβολές. Η πατρική εξουσία έχει καταργηθεί και έχει αντικατασταθεί από την γονική μέριμνα και οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας έχουν εκδημοκρατιστεί (Βεργέτη, 2006).

15

Στη ροή του χρόνου οι λειτουργίες της οικογένειας έχουν υποστεί σοβαρές μεταβολές. Η οικογένεια δεν εκπληρώνει πλέον οικονομικές, πολιτικές και θρησκευτικές λειτουργίες, όπως συνέβαινε άλλοτε. Οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις που συνέβησαν στις βιομηχανικές και μεταβιομηχανικές κοινωνίες έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό κάθε μια και το σύνολο των λειτουργιών της οικογένειας. (Βεργέτη, 2006).¹⁶

Μεταξύ των λειτουργιών της οικογένειας αυτές που έχουν υποστεί τη μεγαλύτερη μεταβολή είναι οι οικονομικές. Η οικογένεια από μονάδα παραγωγής, της οποίας όλα τα μέλη μετείχαν στην εργασία και στην κατανάλωση, έχει μετατραπεί σε μονάδα κατανάλωσης. Ο ενεργός ρόλος και η ικανότητα της παραδοσιακής οικογένειας να εξασφαλίζει την οικονομική ένταξη των μικτότερων μελών της, έχει σχεδόν πλήρως εκλείψει. Οι μεταβολές στην αγορά εργασίας επηρέασαν τον ρόλο των γυναικών, των παιδιών, των ηλικιωμένων και ουσιαστικά την εξέλιξη του θεσμού της οικογένειας.

Οι ψυχολογικές λειτουργίες της οικογένειας που εξασφαλίζουν συναισθηματική αποδοχή, στοργή και στήριξη έχουν αποκτήσει μέγιστη σημασία για το σύγχρονο άτομο το οποίο είναι εκτεθειμένο στις κοινωνικές μεταβολές οι οποίες δημιουργούν σύγχυση και ανασφάλεια. Η εξασθένιση ή η εξάντληση των ψυχολογικών λειτουργιών μιας οικογένειας γίνεται αντιληπτή μέσα από τις οικογενειακές κρίσεις και αποτελεί μείζον ζήτημα οικογενειακής πολιτικής. Τέλος, οι λειτουργίες κοινωνικής μέριμνας και πρόνοιας της οικογένειας είναι αυξημένες προς τα μέλη που αδυνατούν να λειτουργήσουν αυτόνομα (ασθενείς, παιδιά, ηλικιωμένοι κτλ.) και έχουν περάσει σε εξειδικευμένους θεσμούς, όπως νοσοκομεία, ιδρύματα, παιδικοί σταθμοί(Βεργέτη, 2006).¹⁷

¹⁵Βεργέτη, Α. (2009) Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση. Αθήνα: Τόπος

¹⁶Βεργέτη, Α. (2009) Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση. Αθήνα: Τόπος

¹⁷Βεργέτη, Α. (2009) Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση. Αθήνα: Τόπος

Ο συνδυασμός του σκληρού ανταγωνισμού στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της ανεργίας διευκόλυνε την ενίσχυση των άτυπων μορφών απασχόλησης, όπως και την επιβολή δυσμενέστερων συνθηκών απασχόλησης-αλλά και την αποδοχή τους από τους εργαζόμενους. Έτσι, η μερική απασχόληση, το ελαστικό ωράριο, η τηλεργασία, τα μακρά ωράρια, οι εναλλασσόμενες βάρδιες κλπ διαμορφώνουν ένα εργασιακό καθεστώς που δυσχεραίνει την καθημερινότητα της οικογενειακής, αλλά και της προσωπικής ζωής. (Μουσούρου, 2005).¹⁸

Κάποια από τα βασικά αίτια που προξένησαν αυτές τις αλλαγές είναι:

1. Συμμετοχή στην αγορά εργασίας- οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών
2. Πρόοδος ιατρικής επιστήμης (αντισύλληψη-τεχνητή γονιμοποίηση)
3. Η κοινωνική πολιτική και ιδιαίτερα η πολιτική για την οικογένεια(Κουκούλη, 2008).¹⁹

Οι κοινωνιολόγοι επισημαίνουν ότι, παρά την κρίση που περνάει η οικογένεια, δεν υπάρχουν ενδείξεις αντικατάστασής της από κάποιο άλλο βασικό κοινωνικό θεσμό. Η ανθεκτικότητα του οικογενειακού θεσμού βασίζεται στην ανάγκη του ανθρώπου να διατηρήσει την ίδια την ανθρώπινη υπόστασή του κι αυτό δεν είναι δυνατό να το πετύχει χωρίς τη συγκινησιακή φόρτιση που αναπτύσσεται μέσα στις στενές οικογενειακές σχέσεις. Για να διατηρηθεί όμως ο οικογενειακός θεσμός απαιτείται θεμελιακή αναμόρφωσή του (Κατάκη, 2008).²⁰

2.2. Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις σχέσεις των μελών της οικογένειας:

Η οικονομική κρίση με τις σοβαρές της επιπτώσεις στην κοινωνία δοκιμάζει τόσο το άτομο στην υποκειμενική του διάσταση, όσο και την οικογένεια ως δομική μονάδα της κοινωνίας. Η ανεργία, τα μειωμένα εισοδήματα και η δυσκολία των ανθρώπων να ανταπεξέλθουν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις, επηρεάζουν και την ψυχολογική τους κατάσταση και τις οικογενειακές τους σχέσεις. Η επαγγελματική και οικονομική αστάθεια προκαλεί ανασφάλεια, απογοήτευση και συχνά θυμό και αγανάκτηση. Συγχρόνως, η οικογένεια που πρέπει να είναι ένα καταφύγιο μέσα στο οποίο κανείς αναζητά προστασία και καθησύχαση από τα προβλήματα της καθημερινότητας, γίνεται συχνά αντικείμενο μετάθεσης των αρνητικών συναισθημάτων και πεδίο εκτόνωσής τους. Αυτό έχει ως συνέπεια να πλήττεται η οικογένεια ως κοινωνικός σχηματισμός, όχι μόνο εξωγενώς από τις κοινωνικές συνθήκες, αλλά και ενδογενώς από τα ίδια της τα μέλη. Καθώς τα μέλη

¹⁸Μουσούρου, Λ. (2005) « Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική. Αθήνα: Gutenberg

¹⁹Κουκούλη, Σ. (2008) Σημειώσεις μαθήματος Οικογενειακής πολιτικής.

²⁰Κατάκη, Χ. (2008) Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας. Αθήνα: Πεδίο

της οικογένειας δυσκολεύονται να διαχειριστούν και να επεξεργαστούν, ο ένας με τη βοήθεια του άλλου, τον ψυχολογικό αντίκτυπο των δυσκολιών τους, συχνά προβαίνουν σε μία παρορμητική και πρόσκαιρη αποφόρτιση των ψυχικών τους εντάσεων μέσα από συγκρούσεις ή οδηγούνται σε ψυχολογική απόσυρση και απομόνωση που τελικά οδηγεί στην αποξένωση μέσα στο ίδιο σπίτι.

Αναζητώντας τα αίτια αυτής της αποδυνάμωσης και ενίοτε πλήρους χάλασης των ψυχικών δεσμών που κρατούν την οικογένεια σταθερή και λειτουργική, θα πρέπει κανείς να ψάξει πέρα από την κρίση, μέσα στην ίδια την οικογενειακή δομή. Κατά κανόνα, για να μπορέσει μία οικογένεια να λειτουργήσει υποστηρικτικά και καταπραϊντικά για τα μέλη της σε περιόδους κρίσεων, χρειάζεται να έχει μία υγιή και στιβαρή δομή. Η ύπαρξη υγιών και λειτουργικών σχέσεων που βασίζονται στην εμπιστοσύνη, την ειλικρίνεια, τον σεβασμό και την αλληλοβοήθεια, αποτελούν προϋπόθεση για να μπορέσει η οικογένεια να αντέξει τους τριγμούς που υφίσταται ως δομή και ταυτόχρονα να λειτουργήσει περιεκτικά για τα μέλη της, αγκαλιάζοντάς τα και μεταβολίζοντας τα αρνητικά τους συναισθήματα μέσω της διανοητικής και συναισθηματικής επεξεργασίας τους.

Ο βαθμός στον οποίο μία οικογένεια έχει καταφέρει να εδραιώσει σχέσεις καλής ποιότητας είναι εκείνος που τελικά καθορίζει την αντοχή και την αποτελεσματικότητά της στην αντιμετώπιση μίας κρίσης. Δυστυχώς όμως, στις περισσότερες σύγχρονες οικογένειες, οι σχέσεις δεν γίνονται αντικείμενο ψυχικής επένδυσης και φροντίδας από τα μέλη τους, αλλά «μπαίνουν στον αυτόματο πιλότο» και αφήνονται στην τύχη τους. Αυτό έχει ως συνέπεια να μη δημιουργούνται βαθύτεροι και ουσιαστικότεροι δεσμοί που προάγουν το αίσθημα ευθύνης σε κάθε μέλος και την αλληλεγγύη. Έτσι, η οικογένεια μένει έκθετη και ευάλωτη στις εξωτερικές δυσμένειες, που τελικά μεταφέρονται από το κοινωνικό περιβάλλον στο εσωτερικό της, πλήττοντας τον οικογενειακό ιστό και τραυματίζοντας τις ήδη εύθραυστες και ελλειμματικές ενδοοικογενειακές σχέσεις.²¹

Φυσικά η παραμέληση των οικογενειακών σχέσεων συνδέεται άμεσα με τον σύγχρονο τρόπο ζωής που ανέδειξε ως υπέρτατη αξία και πρωταρχικό σκοπό στη ζωή την υλική ευμάρεια. Και καθώς η οικογένεια είναι, όπως λένε, καθρέφτης της κοινωνίας, η εμμονή με την απόκτηση υλικών αγαθών και την εξασφάλιση του ανώτερου δυνατού βιοτικού επιπέδου, επηρέασε καθοριστικά και την οικογενειακή δομή και το σύστημα αξιών της. Για παράδειγμα, η ικανότητα ενός άντρα να είναι

²¹Μπήτρον, Δ. «Οικονομική κρίση και οικογένεια», Δημοσιεύτηκε στο ένθετο People του Πρώτου Θέματος την 1/4/2012.

στοργικός σύζυγος και καλός πατέρας ερχόταν σε δεύτερη μοίρα, αρκεί να κέρδιζε όσα χρειαζόνταν για να ικανοποιεί τις υλικές απαιτήσεις της οικογένειάς του. Το να ικανοποιεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις υλικές απαιτήσεις της οικογένειας καθόριζε σχεδόν αποκλειστικά την αξία του ως μέλους της οικογένειας και της κοινωνίας, αλλά και σε ατομικό επίπεδο την ίδια την αυτοεκτίμησή του. Μέσα σε ένα τέτοιο σύστημα αξιών, η συναισθηματική εγγύτητα, το ουσιαστικό ενδιαφέρον και η προσπάθεια κατανόησης και αποδοχής του άλλου, έχασαν την πρωταρχική τους σημασία, δίνοντας την θέση τους στον εγωισμό, τον ανταγωνισμό και την απληστία, τόσο σε επίπεδο οικογένειας όσο και κοινωνίας. Και όταν, λόγω αντικειμενικών συνθηκών, τα υλικά αγαθά παύουν να υπάρχουν σε πληθώρα, ο αγώνας χάνει τον σκοπό του και το υπάρχον σύστημα αξιών κλονίζεται συθέμελα. Ο βασιλιάς μένει γυμνός. Όπως ακριβώς και η οικογένεια, η οποία απογυμνωμένη πλέον από τις υλικές αναφορές της, καλείται να κοιτάξει εντός του πλαισίου της για να επαναπροσδιορίσει τις αξίες της, να αναζητήσει νέα νοήματα και να επενδύσει ξανά στις σχέσεις τις οποίες μέχρι τώρα είχε βάλει στην άκρη, αναζητώντας την ευτυχία σε πράγματα εφήμερα και ευμετάβλητα. Πράγματα τα οποία σε αντίθεση με την αγάπη και την αφοσίωση, δεν αντέχουν στις κρίσεις.

2.3. Γενικότερες επιπτώσεις της κρίσης στην οικογένεια:

Σημαντικές αλλαγές στις οικογενειακές ισορροπίες²² έχει επιφέρει η οικονομική κρίση στην ελληνική κοινωνία. Το 60% των γυναικών καλύπτει, πλέον, πάνω από το 50% του οικογενειακού εισοδήματος, ενώ σχεδόν δύο χρόνια νωρίτερα το 80% των ανδρών στελεχών εξασφάλιζε το μεγαλύτερο μέρος του οικογενειακού εισοδήματος. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από την έρευνα της Εταιρίας Επιλογής Στελεχών PeopleforBusiness με θέμα «Κρίση και οικογενειακές ισορροπίες», που πραγματοποιήθηκε το χρονικό διάστημα από 15 Οκτωβρίου 2012 έως 15 Δεκεμβρίου 2012, σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 365 υψηλόβαθμων και μεσαίων στελεχών. Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθούν οι αλλαγές που έχει επιφέρει στις οικογενειακές ισορροπίες η οικονομική κρίση και η υψηλή ανεργία.

Από την έρευνα προκύπτει ότι το 49,1% των ανδρών στελεχών, όσο ακόμη διατηρούσε την εργασία του, εξασφάλιζε αμοιβές που αποτελούσαν το 50-80% του οικογενειακού εισοδήματος, ενώ το 30,9% των στελεχών πριν βγει στην ανεργία είχε εισόδημα που ξεπερνούσε το 80% του οικογενειακού εισοδήματος. Ενώ, μόνο για το

²²<http://gr.euronews.com> 2013/02/21

20% των στελεχών ο μισθός του δεν ξεπερνούσε το 50% του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος.

Το ίδιο χρονικό διάστημα, πριν δηλαδή οι άνδρες στελέχη μείνουν άνεργοι (1-2 χρόνια νωρίτερα), τα εισοδήματα των συζύγων τους ήταν πολύ μικρότερα σε σχέση με το σύνολο του οικογενειακού εισοδήματος. Συγκεκριμένα, το εισόδημα της συζύγου πριν η κρίση κορυφωθεί διαμορφωνόταν ως εξής: σε ποσοστό 69,1% δεν ξεπερνούσε το 50% του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος, σε ποσοστό 29,1% κάλυπτε το 50-80% του οικογενειακού εισοδήματος και μόλις σε ποσοστό 1,8% ήταν πάνω από το 80% του οικογενειακού εισοδήματος.

Σήμερα η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική. Μεγάλο ποσοστό των ανδρών στελεχών έχει χάσει τη δουλειά του και η μοναδική πηγή οικογενειακού εισοδήματος για μία μεγάλη μερίδα φαίνεται ότι είναι οι αμοιβές που εξασφαλίζουν οι γυναίκες σύζυγοι. Από την έρευνα προκύπτει ότι, το 60% των γυναικών καλύπτει, πλέον, πάνω από το 50% του οικογενειακού εισοδήματος. Ειδικότερα, το 45,5% των γυναικών εξασφαλίζει πάνω από το 80% του οικογενειακού εισοδήματος, το 16,4% καλύπτει το 50 με 80% του συνολικού εισοδήματος στο σπίτι και το 38,2% κερδίζει αμοιβές που δεν ξεπερνούν το 50% του οικογενειακού εισοδήματος.

Όσο βαθαίνει η κρίση η απομάκρυνση (με τη συρρίκνωση των θέσεων εργασίας, με την κατάργηση διευθύνσεων, τη συγχώνευση επιχειρήσεων και την αποχώρηση πολυεθνικών από την Ελλάδα) της παραγωγικής γενιάς των 45+, κυρίως των ανδρών διαμορφώνουν μία νέα κατάσταση στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα να αλλάζει και το οικονομικό μοντέλο της οικογένειας.

Αρκετά περιορισμένες όμως είναι πλέον και οι άλλες πηγές εισοδήματος (ακίνητα κλπ) πέραν των μισθών που συμπληρώνουν το οικογενειακό εισόδημα. Σύμφωνα με την έρευνα, για το 80% των νοικοκυριών τα εισοδήματα από άλλες πηγές, καλύπτουν λιγότερο από το 20% του οικογενειακού εισοδήματος, για το 14,5% το 20-50% του οικογενειακού εισοδήματος και μόνο για το 5,5% των νοικοκυριών οι άλλες πηγές συμπληρώνουν πάνω από το 50% του συνολικού εισοδήματος.

Όσον αφορά τώρα στη μορφή απασχόλησης που διατηρούν οι γυναίκες σύζυγοι, το 69,1% έχει μόνιμη εργασία και το 30,9% προσωρινή. Αντίστοιχα, το ποσοστό των γυναικών που έχει μισθωτή εργασία είναι 72,7%, ενώ οι γυναίκες που εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες αγγίζουν μόλις το 27,3%.

Οι γυναίκες μπορούν να κινηθούν με μεγαλύτερη ευελιξία στην αγορά εργασίας. Μπορούν να αναλάβουν «μικρότερης» σπουδαιότητας δουλειές, μπορούν να απασχοληθούν πιο εύκολα σε εργασίες για περιορισμένο χρονικό διάστημα που

όμως εξασφαλίζουν ένα εισόδημα, αν και όχι τόσο υψηλό όσο ήταν μέχρι τώρα του συζύγου τους. Επιπλέον, ας μην παραβλέψουμε το γεγονός ότι στα υψηλά κλιμάκια της εργασιακής πυραμίδας, συναντάμε κυρίως άντρες – και είναι στα κλιμάκια αυτά, που βλέπουμε θέσεις να έχουν συγχωνευθεί ή καταργηθεί ή τους κατόχους τους να έχουν αντικατασταθεί από ξένους managers ή από νεαρότερα – και οικονομικότερα – στελέχη. Άρα λοιπόν η ανεργία σε αυτά τα επίπεδα έχει πλήξει εκ των πραγμάτων πολύ λιγότερο τις γυναίκες.

Τέλος, όπως προκύπτει από την έρευνα το 18,2% των ανδρών στελεχών που είναι χωρίς δουλειά θα εξέταζε μείωση των αποδοχών άνω του 50%, το 19,5% θα αποδεχόταν μείωση των αποδοχών 40-50%, το 50% θα συζητούσε μείωση 20-30%, το 25% θα εξέταζε μείωση 5-10%, ενώ μόνο το 5,5% δεν θα συζητούσε καμία μείωση στις αποδοχές που κέρδιζε όσο εργαζόταν.

Πως επηρεάζει η οικονομική κρίση τους μαθητές:²³

Είναι γεγονός ότι οι μαθητές ζουν καθημερινά τις αλλαγές που τους έχει προκαλέσει η οικονομική κρίση καθώς βλέπουν τους μισθούς των γονιών τους να μειώνονται και βιώνουν καθημερινά την οικονομική στενότητα στην οποία τους έχει φέρει η κρίση. Η ανεργία τους βάζει πρόωρα στον αγώνα επιβίωσης. Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησε η Ομάδα Εφήβων Συμβούλων του Συνηγόρου του Παιδιού, σε μαθητές 14 έως 18 ετών από 22 σχολεία σε διάφορες περιοχές της χώρας, διαπιστώθηκαν οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη ζωή των μαθητών. Η οικονομική κρίση έχει σοβαρές συνέπειες στην οικογενειακή ζωή του 89% των μαθητών, ενώ το 37% δηλώνει πως οι οικογενειακές και προσωπικές σχέσεις του βιώνουν επίσης τον αντίκτυπο της κρίσης.

Όσον αφορά τη διαβίωση τους 7 στους 10 μαθητές αναφέρουν ότι οι αλλαγές είναι μεγάλες στον τρόπο διαβίωσης πριν και μετά τη κρίση καθώς και στα έξοδα της οικογένειας, αλλά και στο χαρτζιλίκι τους, καθώς το 59% έχει υποστεί περικοπές. Τα νούμερα της έρευνας αντικατοπτρίζουν την ελληνική πραγματικότητα. Οι μαθητές έχουν πολύ μεγάλη αγωνία για το αύριο. Ξαφνικά βλέπουν την καθημερινότητά τους να αλλάζει και όσα ήξεραν μέχρι σήμερα επηρεάζονται πλέον από την κρίση.

Πλέον τα παιδιά αλλάζουν τρόπο σκέψης και παίρνουν τα πράγματα πιο σοβαρά για τους ίδιους για το μέλλον τους και για την οικογένειά τους. Στο σχολείο έχουν αλλάξει τα πράγματα με την έλευση της κρίσης, με τους περισσότερους μαθητές να

²³Date: 09:07 - 22 Μαΐ 2012Published in: Ειδήσεις- έρευνα - Συνήγορος του Μαθητή«Μαύρη» βλέπουν την καθημερινότητα τους οι έφηβοι.

μιλούν για τις περικοπές και την εργασιακή κατάσταση που έχει φέρει τους γονείς τους η κρίση. Προκαλεί σοκ το γεγονός ότι 1 στους 2 μαθητές δηλώνει ότι οι γονείς του έχουν υποστεί σημαντική μείωση στους μισθούς τους, ενώ σχεδόν 2 στους 10 τονίζουν ότι ένας γονιός είναι άνεργος. Οι παραπάνω αριθμοί δείχνουν ότι οι έφηβοι πλέον καλούνται να ανταποκριθούν στη νέα πραγματικότητα και να αγωνιστούν για ένα καλύτερο δικό τους μέλλον χωρίς ανεργία και με καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

Εδώ και αρκετά χρόνια τα παιδιά συμμετέχουν στις περικοπές της οικογένειας και πολλές φορές αποφασίζουν τα ίδια – καθώς οι γονείς ζητούν τη βοήθειά τους – να κόψουν έξοδα. Όλο αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα κλίμα άγχους και αγωνίας για το αύριο. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό και στη ψυχολογία τους αλλά και στην επίδοσή τους στο σχολείο.

Το 61% των μαθητών δηλώνει πως έχει επηρεαστεί ο επαγγελματικός τους προσανατολισμός και πως η κρίση τους έχει θέσει πολλά εμπόδια στο να πραγματοποιήσουν τα όνειρά τους. Αντικρίζοντας και βιώνοντας την κατάσταση που επικρατεί τα παιδιά έχουν αρχίσει να σκέφτονται ρεαλιστικά για το επάγγελμα που θα μπορέσει να επιφέρει εισόδημα στους ίδιους και την οικογένειά τους.

Από την άλλη οι γονείς δε μπορούν να στηρίξουν οικονομικά και ψυχολογικά πλέον τα παιδιά τους λέγοντάς τους ότι αν περάσουν σε άλλη πόλη δεν μπορούν να τα στηρίξουν. Για αυτό το λόγο πολλά παιδιά όταν τελειώνουν το σχολείο επιδιώκουν να εργαστούν απευθείας κάπου, ενώ τα αγόρια πηγαίνουν πλέον από τα 18 τους στο στρατό, γεγονός που ήταν σπάνιο τα προηγούμενα χρόνια.

2.4 Μορφές στήριξης της ελληνικής οικογένειας εν μέσω κρίσης από το κράτος και από μη κρατικούς φορείς.

Με τα παραδοσιακά κοινωνικά δίκτυα προστασίας²⁴ να έχουν κουρευλιστεί, οργανισμοί κοινωνικής πρόνοιας και φιλανθρωπικά ιδρύματα προσφέρουν εναλλακτικές λύσεις σε οικογένειες που δίνουν το δικό τους αγώνα.

Υπάρχουν διάφορες μορφές στήριξης της οικογένειας σε περίοδο κρίσης: από το κράτος, ιδιωτικούς μη κερδοσκοπικούς φορείς (ΜΚΟ και Εκκλησία) ή και ιδιωτικούς φορείς, ενώ τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται και κοινωνικά δίκτυα αλληλεγγύης σε τοπικό επίπεδο.

²⁴Της Μαρίας Παραβάντη για τους SoutheastEuropeanTimes στην Αθήνα -- 27/01/12

2.4.1. Στήριξη Οικογενειών σε Κρίση - Δωρεά του ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ "ΣΤΑΥΡΟΣ ΝΙΑΡΧΟΣ"

Στις συνθήκες που επικρατούν σήμερα, καθίσταται αναγκαία κοινωνική προτεραιότητα η διάθεση οικονομικών και κοινωνικών πόρων για τη στήριξη των οικογενειών που βρίσκονται σε κρίση λόγω φτώχειας, προκειμένου να αποτραπεί το ενδεχόμενο διάλυσής τους.

Σε αυτή ακριβώς την κατεύθυνση, χάρη στη μεγάλη δωρεά του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος, δρομολογούν τη λειτουργία τους τα Κέντρα Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας των Παιδικών Χωριών SOS Ελλάδος και συγχρόνως διευρύνουν και ενισχύουν τη δράση τους σε έξι πόλεις της χώρας μας, δημιουργώντας έτσι ένα μοναδικό πανελλαδικό δίκτυο.

Πρόκειται για μια ολιστική προσέγγιση στη δυσλειτουργική οικογένεια με στόχο την ενδυνάμωσή της και την -κατά το δυνατόν- αποκατάσταση της ικανότητάς της να ανταποκριθεί θετικά στις ανάγκες της καθημερινότητας με τις δικές της δυνάμεις και να αποτελέσει ένα ασφαλές περιβάλλον φροντίδας για τα παιδιά.

Οι υπηρεσίες που παρέχονται δωρεάν στα Κέντρα, αφορούν την Εκτίμηση – διάγνωση παιδιών και γονέων, την συστηματική συμβουλευτική και την ψυχολογική υποστήριξη των γονέων για την κατάλληλη αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, την εκπαιδευτική βοήθεια στα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες καθώς και την δημιουργική απασχόλησή τους. Ακόμα, προσφέρουν υλική βοήθεια σε είδη διατροφής, ένδυσης, υπόδησης, σχολικά, οικιακό εξοπλισμό και σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, εφόσον υπάρχει δυνατότητα, την επιχορήγηση μέρους του ενοικίου, λογαριασμών ΔΕΗ κτλ. για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα.

2.4.2. Τα Κέντρα και η Κοινότητα:

Αναπτύσσονται δράσεις με στόχο την αξιοποίηση του «κοινωνικού κεφαλαίου» των τοπικών κοινοτήτων για την πληρέστερη κάλυψη των αναγκών των οικογενειών και των παιδιών. Συγκεκριμένα, παρέχεται υποστήριξη εκπαιδευτικού-συμβουλευτικού χαρακτήρα σε επαγγελματίες που εργάζονται με το παιδί, όπως σε δασκάλους και βρεφονηπιαγωγούς και γίνονται παραπομπές και διασύνδεση με φορείς παροχής υπηρεσιών πρόνοιας, υγείας, απασχόλησης κ.ά. Επίσης, προωθείται η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινότητας σε θέματα που αφορούν στην προαγωγή των Δικαιωμάτων του Παιδιού και παρέχεται εκπαίδευση σε νέους επαγγελματίες και σε φοιτητές που πραγματοποιούν την πρακτική τους άσκηση.

2.4.3. Το Χαμόγελο του Παιδιού:

Το Χαμόγελο του Παιδιού βάσει των στατιστικών στοιχείων του πανελλαδικά, διευκρινίζει ότι η ελληνική οικογένεια παρά τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζει εγκαταλείπει τα παιδιά της.

Μεμονωμένα περιστατικά εγκατάλειψης ανηλίκων λόγω της αδυναμίας κάλυψης βασικών τους αναγκών από τις οικογένειές τους ΔΕΝ αποτελούν φαινόμενο. Οι εξαιρετικά δυσμενείς οικονομικές συγκυρίες έχουν δυστυχώς «αναγκάσει» κάποιες οικογένειες να εξετάσουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο ως πιθανή λύση για την ευημερία των παιδιών τους. Σε κάθε περίπτωση οι οικογένειες που αντιμετωπίζουν πρόβλημα θα πρέπει να δέχονται τη στήριξη όχι μόνο υπηρεσιών και φορέων αλλά και σύσσωμης της ελληνικής κοινωνίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, το 2012 «Το Χαμόγελο του Παιδιού» στήριξε ολοκληρωμένα 10.927 παιδιά και τις οικογένειές τους με προβλήματα διαβίωσης πανελλαδικά, προσφέροντας υλικά αγαθά, όπως τρόφιμα, ένδυση, υπόδηση κ.α., κοινωνική – συμβουλευτική υποστήριξη σε ατομικό και οικογενειακό επίπεδο και υπηρεσίες υγείας.

Ο αριθμός των κακοποιημένων γυναικών που ζητούν στήριξη έχει αυξηθεί και είναι αναπόφευκτο αυτές τις εποχές. Το Χαμόγελο του Παιδιού στον Καρέα φροντίζει τα παιδιά ενόσω οι γονείς τους αναζητούν δουλειά. [Ευγενική προσφορά του Χαμόγελο του Παιδιού]

Το Χαμόγελο του Παιδιού σεβόμενο απόλυτα το θεσμό της οικογένειας και της αξιοπρέπειάς της έχει αναπτύξει δράσεις για τη στήριξή της : Εθνική Τηλεφωνική Γραμμή για τα Παιδιά SOS 1056 Στήριξη Παιδιών και των Οικογενειών τους με προβλήματα διαβίωσης, Στήριξη Παιδιών με προβλήματα υγείας, Κοινωνική και Ψυχολογική Στήριξη Παιδιών, Προληπτική Ιατρική.

Το Χαμόγελο του Παιδιού δηλώνει και πάλι παρών και με τη συμμετοχή όλων, θα συνεχίσει να στηρίζει την ελληνική οικογένεια αλλά και κάθε οικογένεια που βρίσκεται σε ανάγκη.

Υπάρχει ανησυχητική αύξηση στις παραμέληση παιδιών ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης, σύμφωνα με την οργάνωση για την προστασία των παιδιών Χαμόγελο του Παιδιού. [Ευγενική προσφορά του Χαμόγελο του Παιδιού]

Υπηρεσίες κοινωνικών υπηρεσιών στην Ελλάδα αναφέρουν πως βλέπουν αύξηση στον αριθμό οικογενειών που ζητούν βοήθεια για τα παιδιά τους εν μέσω των μέτρων λιτότητας που προέκυψαν ως αποτέλεσμα από τη συντριβή της οικονομίας.

"Αναμφίβολα έχουμε δει αύξηση στις οικογένειες που έρχονται σε μας για βοήθεια και αυτό αποτελεί πράγματι την αντανάκλαση της τρέχουσας

κοινωνικοοικονομικής κατάστασης", αναφέρει η πρόεδρος του φιλανθρωπικού ιδρύματος Άσυλο του Παιδιού, Πολυξένη Δήμου, στους Times.

2.4.4. Παιδικά Χωριά SOS:

Τα Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδος στα πλαίσια της φροντίδας για το παιδί και την οικογένεια ξεκίνησαν το 1999 στην Αθήνα (περιοχή Κυψέλης) τη λειτουργία του πρώτου Κέντρου Στήριξης Παιδιού και Οικογένειας. Βασικός σκοπός του προγράμματος, που αποτέλεσε και το πρώτο άνοιγμα του Σωματείου στην ευρύτερη κοινότητα, ήταν η εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης πολιτικής πρόληψης στην Ψυχική Υγεία. Η πολιτική αυτή περιελάμβανε την πρόωπη ανίχνευση των καταστάσεων στις οποίες τα παιδιά λειτουργούν υπό δυσμενείς συνθήκες ανάπτυξης, την έγκαιρη διάγνωση που περιλαμβάνει την ταχεία πραγματοποίηση των απαραίτητων διαγνωστικών ελέγχων και την επιλογή της κατάλληλης θεραπείας και την εγκατάσταση της κατάλληλης θεραπείας και των ενεργειών αποκατάστασης με στόχο τη κατά το δυνατόν αποτροπή της χρονιότητας των διαταραχών και τη παγίωση δυσμενών αποτελεσμάτων για την οικογένεια.

Οι δωρεάν παρεχόμενες ψυχοκοινωνικές υπηρεσίες, θεραπευτικού χαρακτήρα αφορούν την εκτίμηση-διάγνωση παιδιών και οικογενειών (συμπεριλαμβανομένων των παιδιών που είναι υποψήφια για εισαγωγή στα Παιδικά Χωριά SOS καθώς και των υποψηφίων Μητέρων / θείων SOS).

Αυτές είναι η θεραπευτική αντιμετώπιση ανάλογα με τις ανάγκες που διαπιστώνονται, η κοινωνικοποίηση και κοινωνική ένταξη παιδιών με δυσκολίες (όπως ψυχική αναστολή, χαμηλή αυτοεκτίμηση, μαθησιακές δυσκολίες, διαταραχές συμπεριφοράς) με στόχο την ανάπτυξη και ενίσχυση των γνωστικών και κοινωνικών τους ικανοτήτων μέσα από στοχευμένες δραστηριότητες και τα εργαστήρια με θεραπευτικό χαρακτήρα και στελεχωμένα με εξειδικευμένο προσωπικό (Δραματοθεραπευτής, Θεραπευτής εικαστικών, Μουσικοθεραπευτής κτλ.) με στόχο την προαγωγή της επικοινωνίας και της συναισθηματικής έκφρασης, την καλλιέργεια των σχέσεων και την ψυχαγωγία.

Σύμφωνα με τον κ. Σίφνιο, Διευθυντή Κοινωνικής Υπηρεσίας της οργάνωσης Παιδικά Χωριά SOS ένας αυξανόμενος αριθμός άνεργων γονέων ζητά οικονομική βοήθεια, και σε μικρότερο βαθμό, παιδοκομία.

Οι δραστηριότητές της οργάνωσής επικεντρώνονται γύρω από τη φιλοξενία παιδιών μέχρι να μπορέσουν οι γονείς τους να βρουν δουλειά. Η οργάνωση Παιδικά Χωριά SOS προσπαθεί να επιλύσει τα δεινά των ανύπαντρων μητέρων μέσω του Προγράμματος Οικογενειακής Ενίσχυσης. Αυτό το πρόγραμμα αποσκοπεί σε

επιτυχημένη επανένταξη των ανύπαντρων μητέρων και των παιδιών τους στην κοινωνία μέσω συμβουλευτικής, ψυχολογικής στήριξης και υλικής βοήθειας.

Συμπεραίνοντας λοιπόν βλέπουμε πως οι ρόλοι και οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια έχουν διαφοροποιηθεί εν μέσω κρίσης. Οι δυσκολίες που εμφανίζονται είναι όλο και περισσότερες. Πολλοί είναι οι γονείς που δεν μπορούν να τα βγάλουν πέρα έχοντας ανάγκη από οικονομική, και όχι μόνο, στήριξη, καθώς τα έσοδά τους είναι πλέον πενιχρά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται έντονα οι ανάγκη για υποστήριξη της οικογένειας από το κράτος και από άλλους μη κρατικούς φορείς, βοηθώντας τους να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους εν μέσω κρίσης.

Στο επόμενο κεφάλαιο αναλύονται οι επιπτώσεις της κρίσης στο ίδιο το άτομο και το πώς αυτές έχουν επηρεάσει τη ζωή, τη ψυχολογία και τη λειτουργικότητα του ατόμου οδηγώντας τον στην ανεργία και την τάση φυγής στο εξωτερικό για μια καλύτερη συμβίωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΑΤΟΜΟ.

Μέσω της οικονομικής κρίσης το άτομο οδηγείται σε μακρόχρονη ανεργία η οποία οδηγεί πολλούς στον κοινωνικό αποκλεισμό και στη φτώχεια, με αποτέλεσμα αυξημένο κίνδυνο για πρόωρη θνησιμότητα και υψηλή νοσηρότητα.²⁵ Ειδικότερα, η φτώχεια σχετίζεται με την εμφάνιση ασθενειών καθώς τα άτομα αναγκάζονται να διαβιώνουν σε υποβαθμισμένο περιβάλλον, να τρέφονται ανεπαρκώς και να εργάζονται σε επικίνδυνα και ανθυγιεινά περιβάλλοντα. Επιπλέον το χαμηλό συνήθως εκπαιδευτικό επίπεδο των φτωχών, τους στερεί τη δυνατότητα γνώσης των κινδύνων που απειλούν την υγεία τους και υιοθέτησης ενός υγιεινού τρόπου διαβίωσης και το χαμηλό εισόδημά τους εμποδίζει την πρόσβασή τους σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας.^{26,27}

Σύμφωνα με το Βρετανικό PublicHealthAssociation (2005) τα άτομα που ζουν σε συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού εκτίθενται σε διπλάσιο κίνδυνο να νοσήσουν από σοβαρές ασθένειες ή ακόμα και να πεθάνουν από πρόωρο θάνατο.²⁸ Μελέτη των Black και συν. το 1980, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο κίνδυνος θανάτου των φτωχότερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων είναι δύομισι φορές μεγαλύτερος από το κίνδυνο θανάτου της υψηλότερης τάξης.²⁹ Η πτώση της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών αλλά και άλλων μηχανισμών κοινωνικής προστασίας, θα μπορούσε σαφώς να οδηγήσει σε μείωση της χρήσης υγειονομικής περίθαλψης. Δυο έρευνες οι IFLS και SUSENAS με ίδια αποτελέσματα διενεργήθηκαν στην Ινδονησία με στόχο να μετρηθεί ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στη χρήση υπηρεσιών υγείας και στην κατάσταση υγείας του πληθυσμού και τα αποτελέσματα τους ήταν ότι η συνολική χρήση στα εξωτερικά ιατρεία των νοσηλευτικών ιδρυμάτων του δημόσιου τομέα μειώθηκε κατά 8,0% από το 1997 έως το 1998, ενώ η χρήση ιδιωτικών ιδρυμάτων σε εξωτερική βάση μειώθηκε κατά 3,5%. Η νοσοκομειακή χρήση δεν φάνηκε να επηρεάζεται σημαντικά από την

²⁵Κοριόπουλος Γ, Τσιάντου Β. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην υγεία και την ιατρική περίθαλψη. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 2010; 27(5): 834-840

²⁶MeessenB, ZhenzhongZ, VanDammeW, DevadasanN, CrielB, BloomG. *Iatrogenic poverty. Tropical Medicine and International Health* 2003; 8(7): 581-584

²⁷Σουλιάτης Κ. *Ο ρόλος του Ιδιωτικού Τομέα στο Ελληνικό Σύστημα Υγείας. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2000.*

²⁸*HealthInequalities, healthAssociation; 2005. Πρόσβαση στις 29-1-2011: διαθέσιμο: www.ukpha.org.uk*

HealthInequalities. UKPublicHealthAssociation; 2005. Πρόσβαση στις 29-1-2011: διαθέσιμο: www.ukpha.org.uk

²⁹Black D, Morris J, Snith, C, Townsend P. *The Black Report. Department of Health and Social Security. London, HMSO, 1980.*

κρίση.³⁰ Άλλες πάλι μελέτες κατέδειξαν ότι τα άτομα χαμηλού εισοδήματος περιορίζουν τη χρήση εκείνων των υπηρεσιών υγείας, για τις οποίες πρέπει τα ίδια να καταβάλουν σημαντικό μέρος της αντίστοιχης δαπάνης, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην περίπτωση της οδοντιατρικής περίθαλψης καθώς και άλλων υγειονομικών υπηρεσιών που δεν καλύπτονται επαρκώς από τους ασφαλιστικούς φορείς. Το χαμηλό εισόδημα συνεπάγεται μικρότερη πρόσβαση σε προληπτικές (συμβουλευτικές) και θεραπευτικές (συνταγογραφία φαρμάκων και νοσοκομειακή περίθαλψη) υπηρεσίες υγείας υψηλού επιπέδου. Επίσης τα άτομα ανώτερων εισοδηματικών κλιμακίων προσφεύγουν συχνότερα σε γιατρούς ειδικοτήτων σε σχέση με τους φτωχούς.³¹

Ο κοινωνικός αποκλεισμός από αγαθά, όπως η εργασία, είναι μια από τις σημαντικότερες όψεις της οικονομικής κρίσης, καθώς αυτή συνδέεται με την ανάπτυξη της κοινωνικής δράσης, της ψυχικής ικανοποίησης και της δυνατότητας αυτοσυντήρησης. Συνεπώς, ο αποκλεισμός από την εργασία παραβιάζει το δικαίωμα των πολιτών στη συμμετοχή τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας. Σύμφωνα με τις έρευνες της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, ο κοινωνικός αποκλεισμός εντοπίζεται σε μεγαλύτερο ποσοστό στους νέους με ποσοστό ανεργίας 61,7% στις ηλικίες 15-24. Ακολουθούν οι ηλικίες 15-34 με 36,2%, οι 35-44 με 23,3%, οι 45-54 με 19,8%, οι 55-64 με 15,3% και οι 65-74 με 10%. Ποιες είναι οι επιπτώσεις στην κοινωνία αν αναλογιστούμε τους παραπάνω στατιστικούς δείκτες; Ένα κύριο χαρακτηριστικό αυτής της επίπτωσης είναι η όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων, με την έννοια ότι δημιουργούνται νέες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως είναι οι άστεγοι και οι άνθρωποι που ψάχνουν στα σκουπίδια. Η πραγματικότητα αυτή, όπως μπορεί να αντιληφθεί κανείς, δημιουργεί και κρίση στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ αυτών που έχουν πολύ λίγα και αυτών που έχουν πολύ λιγότερα. Χαρακτηριστική επίσης είναι και η ρατσιστική βία σε πιο αδύναμες κοινωνικές ομάδες, με την ψυχολογία ότι ένα τέτοιο γεγονός αποτελεί την εύκολη λύση του προβλήματος, καθώς είναι πιο εύκολο να χτυπηθούν οι από κάτω από τους από πάνω. Παράλληλα όμως διακρίνεται και ένα αίσθημα αλληλεγγύης που λαμβάνει τη μορφή συμπαράστασης σε ανθρώπους που κινδυνεύουν να χάσουν τη δουλειά τους.

Για να διακρίνει κανείς τις όψεις της οικονομικής κρίσης στην κοινωνία, αρκεί απλά να βγει έξω από το σπίτι του και θα αντικρίσει ανθρώπους πιο

³⁰ Waters H, Saadah F, Pradhan M. *The impact of the 1997–98 East Asian economic crises on health and health care in Indonesia. Health policy and planning* 2003; 18(2): 172–181.

³¹ European Commission. *The Social Situation in the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities; 2003.*

επιθετικούς, ανθρώπους που βιώνουν κατάθλιψη στο μετρό, στον εργασιακό τους χώρο, στο δρόμο. Αλλά και μέσα στο σπίτι αποτυπώνεται μια κύρια όψη του δόρατος, καθώς οι περισσότερες οικογένειες δυσκολεύονται να αντεπεξέλθουν σε οικονομικές υποχρεώσεις, και έτσι η πρόσβαση σε σημαντικές δραστηριότητες των ίδιων και των εξαρτημένων μελών να δυσχεραίνεται. Το γεγονός αυτό δημιουργεί και το φόβο ότι η εκπαίδευση θα αρχίσει να αποτελεί προνόμιο των λίγων, καθώς θα υπάρχει εκροή από την εκπαιδευτική διαδικασία, προκειμένου να συμπληρωθεί το οικογενειακό εισόδημα.

3.1. Ανεργία:

Η ζωή και η προσωπικότητα του σύγχρονου ανθρώπου είναι δομημένες πάνω στην εργασία και την οικονομική του επιφάνεια. Η εργασία σε σημαντικό βαθμό συντελεί στο προσδιορισμό τόσο της ταυτότητας, όσο και της εικόνας εαυτού του σύγχρονου ανθρώπου. Έτσι, πέρα από τα πρακτικά προβλήματα που αντιμετωπίζει όποιος βλέπει το εισόδημά του να περικόπτεται ή να εξανεμίζεται, εξίσου σημαντική είναι και η «συμβολική» του κατάρρευση που αντιμετωπίζει. Η εργασία και η κοινωνική αυτοπεποίθηση που συνδέεται με αυτήν, επηρεάζει τον τρόπο αλληλεπίδρασης με τους άλλους, ακόμα και αν είναι οι φίλοι, οι συγγενείς, ο σύντροφός, το παιδί. Έντονη άλλωστε είναι η αίσθηση των ανέργων για προσωπική ανεπάρκεια και αδυναμία.

Οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι η απώλεια της εργασίας αυξάνει τον κίνδυνο ψυχιατρικών διαταραχών και των σωματικών επιπτώσεών τους. Πολλές μελέτες συγκλίνουν στη παραδοχή μίας ισχυρής συνάφειας ανάμεσα στην ανεργία και στην αύξηση της κατάθλιψης, του άγχους, της χρήσης ουσιών και της αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

Μία ενδελεχής μελέτη της βιβλιογραφίας από τους Paul και Moser σχετικά με τις επιδράσεις της ανεργίας στη ψυχική υγεία έδειξε πως ο μέσος όρος των ατόμων που είχαν ψυχολογικά προβλήματα ήταν υπερδιπλάσιος για τους ανέργους (34%), συγκρινόμενος με τα άτομα που εργάζονταν (16%). Επιπλέον, σημαντικές διαφορές διαπιστώθηκαν μεταξύ των ανέργων και των ατόμων που εργάζονταν σε βασικές παραμέτρους ενδεικτικές της ποιότητας της ψυχικής υγείας του ατόμου, όπως π.χ. το άγχος, η κατάθλιψη, τα ψυχοσωματικά συμπτώματα, την αίσθηση ικανοποίησης από τη ζωή, το αίσθημα αυτοεκτίμησης, κλπ. Η μελέτη, η πρόληψη αλλά και η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της ανεργίας και της οικονομικής κρίσης στη ψυχική υγεία απαιτούν τη μελέτη σημαντικών στοιχείων που διαφοροποιούν τις συνέπειες της κρίσης.

Το 2009, σύμφωνα με στοιχεία της Annual Macroeconomics Database (AMD) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι άνεργοι στη χώρα μας ανέρχονταν σε 471.000 άτομα. Κατά το 2011, σύμφωνα πάντα με την AMD, ο αριθμός των ανέργων έχει αυξηθεί σε 761.000 (αύξηση διετίας 61,5%). Συγκρίνοντας τον αριθμό των ανέργων του πρώτου τριμήνου του 2008 με τον αντίστοιχο αριθμό του πρώτου τριμήνου του 2011, διαπιστώνεται αύξηση της τάξης του 95%. Στο εργατικό δυναμικό των 5,1 εκατομμυρίων ατόμων αντιστοιχούσε στο 66,3% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) το 2009. Στο 2011 έχει αυξηθεί σε 66,8%. Η εξέλιξη αυτή υποδηλώνει ότι τα νοικοκυριά των εργαζομένων προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την μείωση του εισοδήματός τους (που οφείλεται στην επιπλέον ανεργία και στη μείωση του μέσου πραγματικού μισθού) παραμένοντας στην αγορά εργασίας και αναζητώντας επιπλέον απασχόληση.

Πίνακας 1. Ανεργία (%), κατά φύλο και ομάδες ηλικιών

Ηλικία	Γ' Τρίμηνο					
	2009			2010		
	Άρρενες	Θήλειες	Σύνολο	Άρρενες	Θήλειες	Σύνολο
Σύνολο	6,6	13,1	9,3	9,7	16,1	12,4
15-29	13,9	24,5	18,5	19,0	30,6	24,2
30-44	5,3	12,2	8,3	8,8	14,9	11,5
45-64	4,6	7,4	5,7	6,6	9,2	7,6
65+	0,8	0,9	0,8	1,4	1,6	1,4

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ μέσα σε ένα χρόνο (Ιούλιος 2010 – Ιούλιος 2011) οι άνεργοι στη χώρα μας αυξήθηκαν κατά 213.241 άτομα, φτάνοντας στα 820.276 άτομα. Αυτή η αύξηση της ανεργίας κατά 35% μέσα σε διάστημα 12 μηνών καταδεικνύει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο το βάθος της ύφεσης στην οποία έχει περιέλθει η ελληνική οικονομία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ούτε η εποχική απασχόληση των καλοκαιρινών μηνών μπόρεσε να αναστρέψει αυτή την καθοδική πορεία, αφού μέσα σε ένα μήνα (Ιούνιος – Ιούλιος 2011) προστέθηκαν στο απόθεμα των ανέργων 26.500 άτομα.

Στο πιο σοβαρό στοιχείο, ωστόσο, που καταγράφεται στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ είναι η μείωση των θέσεων απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα, μέσα σε ένα έτος (Ιούλιος 2010 – Ιούλιος 2011) καταστράφηκαν 300.000 θέσεις απασχόλησης. Σα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ δείχνουν ότι το ποσοστό ανεργίας, το απόθεμα δηλαδή των ανέργων, σχηματίζεται κατά τα 2/3 από την απώλεια θέσεων απασχόλησης και κατά το 1/3 από τα νεοεισερχόμενα άτομα. Στο

στοιχείο αυτό φανερώνει ότι περνάμε σε μια νέα φάση κατά την οποία το χρόνιο πρόβλημα της ελληνικής δομής απασχόλησης δεν είναι πλέον η περιορισμένη απορρόφηση των νεοεισερχόμενων ατόμων σε θέσεις απασχόλησης –φαινόμενο που χαρακτήριζε προηγούμενες δεκαετίες αλλά η καταστροφή των ήδη υφιστάμενων θέσεων απασχόλησης. Η τάση αυτή αποτυπώνεται και στην κατανομή του ποσοστού ανεργίας κατά ομάδες ηλικιών. Έτσι, εκτός από το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό ανεργίας (42,4%) για την ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών, στην οποία κυρίως ανήκουν οι νεοεισερχόμενοι άνεργοι, τα ποσοστά ανεργίας για τις λοιπές ηλικιακές ομάδες φαίνεται να έχουν αυξηθεί μέσα σε ένα χρόνο κατά ένα ποσοστό που κυμαίνεται από το 60% έως το 100%.

Αναλύοντας τα στοιχεία του α' τριμήνου του 2011 σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2010, προκύπτουν τα εξής:

1) Η μείωση της απασχόλησης οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην μείωση της απασχόλησης των ανδρών (156.200 άνδρες έναντι 75.000 γυναικών). Οι ηλικιακές ομάδες ισομοιράζονται την μείωση της απασχόλησης. Η μισθωτή απασχόληση συνεχίζεται να μειώνεται για τρίτη, επίσης, συνεχή χρονιά κατά 152.000 μισθωτούς. Η απασχόληση μειώθηκε και στις υπόλοιπες κατηγορίες, δηλαδή των εργοδοτών, των αυτοαπασχολούμενων και των συμβοηθούστων μελών.

2) Με μερική απασχόληση εργάζονται 285.175 άνδρες και γυναίκες. Στο ποσοστό της ανήλθε στο 6,8% έναντι 6,4% του προηγούμενου έτους. Η αύξηση του ποσοστού της αναλογεί σε 1.935 άτομα η οποία σε συνδυασμό με την μείωση που επήλθε στην συνολική απασχόληση είχε ως αποτέλεσμα την μείωση των πλήρως απασχολούμενων κατά 233.131 άνδρες και γυναίκες. Η μείωση των πλήρως απασχολούμενων οφείλεται κυρίως στις μεταβολές των ανδρών (156.200 άνδρες που αναλογούν στα 3/4 της μείωσης των πλήρως απασχολούμενων), ενώ πάνω από το ήμισυ της μεταβολής (52,5%) αναλογεί στην ηλικιακή ομάδα άνω των 30 ετών

Στο 26,7% αυξήθηκε το εποχικά διορθωμένο ποσοστό ανεργίας τον Ιανουάριο του 2014 έναντι 26,5% τον Ιανουάριο του 2013 και 27,2% το Δεκέμβριο του 2013.

Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, το σύνολο των απασχολούμενων εκτιμάται ότι ανήλθε σε 3.613.826 άτομα. Οι άνεργοι ανήλθαν σε 1.317.848 άτομα, ενώ ο οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός ανήλθε σε 3.386.498 άτομα. Σε σχέση με ένα χρόνο πριν, οι απασχολούμενοι μειώθηκαν κατά 14.913 άτομα (μείωση 0,4%) και αυξήθηκαν κατά 40.119 άτομα σε σχέση με το Δεκέμβριο του 2013 (αύξηση 1,1%). Οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 6.815 άτομα σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2013 (αύξηση 0,5%) και μειώθηκαν κατά 17.446 άτομα σε σχέση με το Δεκέμβριο του

2013 (μείωση 1,3%). Οι οικονομικά μη ενεργοί, δηλαδή τα άτομα που δεν εργάζονται ούτε αναζητούν εργασία, αυξήθηκαν κατά 9.210 άτομα σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2013 (αύξηση 0,3%) και μειώθηκαν κατά 26.844 άτομα σε σχέση με το Δεκέμβριο του 2013 (μείωση 0,8%). Η ανδρική ανεργία εκτιμάται στο 24,1%, ενώ η γυναικεία φτάνει το 30,2%. Για τους νέους ως 24 ετών οι άνεργοι φτάνουν το 56,8%, ενώ στην επόμενη ηλικιακή ομάδα η ανεργία είναι 35,5%.

Οι περισσότεροι από όσους κατέφυγαν στα συσσίτια το τελευταίο χρονικό διάστημα είναι πάνω από 50 ετών και κάτω από 70, βρίσκονται δηλαδή κοντά στην ηλικία της συνταξιοδότησης. Το φαινόμενο αυτό εκτιμάται ότι συνδέεται με την αύξηση της ανεργίας σε αυτές τις “μη παραγωγικές” ηλικίες που έχασαν την δουλειά τους λίγο πριν τη σύνταξη.³²

3.2. Ψυχική Υγεία:

Το φαινόμενο της αυτοκτονίας έχει λάβει τραγικές διαστάσεις με καταγεγραμμένες 3.124 σε πανελλαδικό επίπεδο από την 1-1-2009 έως 28-8-2012 σύμφωνα με τα στοιχεία του υπουργείου Προστασίας του Πολίτη. Μια από τις ερμηνείες που μπορεί να δοθεί, είναι ότι η εκμηδένιση του αισθήματος αυτοσυντήρησης προκύπτει από την ανατροπή των κοινωνικών σχέσεων, από το πρίσμα της αποξένωσης και από τις κοινωνικές και οικονομικές αντιθέσεις που είναι περισσότερο οξυμένες στην περίοδο της κρίσης. Ταυτόχρονα, η αποδυνάμωση κοινωνικών οργανισμών, που μπορούν να παρέχουν προστασία σε κοινωνικά αδύναμες ομάδες, διαμορφώνει και αυτή το τοπίο της ψυχολογικής υπόστασης του ατόμου.

Οι τηλεφωνικές γραμμές ψυχολογικής στήριξης κατέγραφαν το 2008 αυξημένο αριθμό κλήσεων για ψυχολογικά προβλήματα σχετιζόμενα με την οικονομική κρίση. Η Γραμμή Βοήθειας για την Κατάθλιψη του Προγράμματος «Αντιστίγμα» του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΨΥ), κατέγραψε αυξημένο αριθμό κλήσεων με θεματολογία σχετική με οικονομικά προβλήματα και δυσκολίες στον τομέα της εργασίας. Στο 27% των κλήσεων τα αιτήματα για παροχή ψυχολογικής βοήθειας συνδέονται με την οικονομική κρίση και τη δυσχερή κατάσταση που επικρατεί στον εργασιακό τομέα. Η ανεργία και η οικονομική επισφάλεια αποτελούν από τους παράγοντες που αναφέρονται με μεγάλη συχνότητα από τους καλούντες ως επιβαρυντικοί για την ψυχολογική τους κατάσταση.

³²Εφημερίδα Αυγή 12/12/2010.

Τα στοιχεία της Γραμμής Βοήθειας εμφανίζουν τις ψυχολογικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης να πλήττουν περισσότερο τους άνδρες (65%) και την κατ'έξοχην παραγωγική ηλικιακή ομάδα (30-45 ετών), άτομα δηλαδή που κατά κανόνα έχουν να αντιμετωπίσουν πολλαπλές υποχρεώσεις (οικογενειακές και άλλες). Αλλά και τα άτομα νεότερης ηλικίας (18-30 ετών) βλέπουν με έντονο άγχος την έλλειψη επαγγελματικών προοπτικών και τους όρους που προδιαγράφουν το εργασιακό μέλλον τους. Πολλοί από τους καλούντες δηλώνουν ανήμποροι να αντιμετωπίσουν τη δυσχερή και αδιέξοδη, πολλές φορές, κατάσταση στην οποία βρέθηκαν, φθάνοντας σε σημείο να σκέφτονται ακόμη και την αυτοκτονία ως ύστατη λύση. Στη χώρα μας ο αριθμός των αυτοκτονιών αυξήθηκε φθάνοντας πέρυσι τους 24 θανάτους, ενώ έγιναν περισσότερες απόπειρες αυτοκτονίας.³³

Αναλογιζόμενοι μάλιστα πως σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας³⁴ ως υγεία ορίζεται όχι μόνο η απουσία νόσου, αλλά και η κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας, γίνεται πλέον αντιληπτό ότι η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της έχουν επηρεάσει τη σωματική και ψυχική υγεία. Η σχέση δε ανάμεσα στην εργασία και στους δείκτες υγείας του πληθυσμού έχει αποδειχθεί πολλάκις και αποδεικνύεται ακόμη ιδιαίτερος ισχυρή. Η εργασιακή ασφάλεια ευνοεί την υγεία, την ευημερία και την εργασιακή ικανοποίηση, ενώ η ανεργία, η ανασφάλεια εντείνουν το άγχος και αυξάνουν τον κίνδυνο σωματικών και ψυχικών ασθενειών.

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη ψυχική υγεία³⁵ των ενηλίκων είναι οι εξής:

-Οι ψυχοθεραπευτικές συνεδρίες μειώθηκαν κατά 40% το δεκάμηνο Ιανουαρίου-Οκτωβρίου 2012 σε σύγκριση με το αντίστοιχο διάστημα του 2009. Πλέον ο κόσμος που χρειάζεται θεραπευτική αγωγή για την ψυχική του κατάσταση αδυνατεί να πληρώνει τακτικά τις συνεδρίες και προτιμά να δώσει χρήματα για να καλύψει κάποια άλλη ανάγκη.

-Το 2012 οι καταθλιπτικές διαταραχές αυξήθηκαν από 20% που ήταν το 2009 σε 35%. Τα κρούσματα μάλιστα αφορούν όλο και πιο νέους ανθρώπους και είναι ακόμη πιο έντονα.

-Το 2009 οι μεικτές καταθλιπτικές και αγχώδεις διαταραχές ήταν 30% ενώ το 2012 έφτασαν σε ποσοστό 50%. Οι ειδικοί παρατήρησαν πως αυξήθηκε το ποσοστό

³³<http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=32&artId=378335&dt=16/01/2011#ixzz1BERFehFc>

³⁴<http://www.who.int/about/definition/en/print.html>

³⁵<http://www.elita.com>. (Ημερομηνία πρόσβασης: 20 Ιανουαρίου 2014)

των αντρών πάνω από 45% σε σχέση με πριν μερικά χρόνια, όταν η συντριπτική πλειοψηφία ήταν γυναίκες με ποσοστό 65%.

-Οι συγκρούσεις που δημιουργούνται μέσα στην οικογένεια εξαιτίας των προβλημάτων που φέρνει η κρίση κάνει δυσάρεστο το κλίμα και προκαλεί ρήξη στο δέσιμο μεταξύ των μελών.

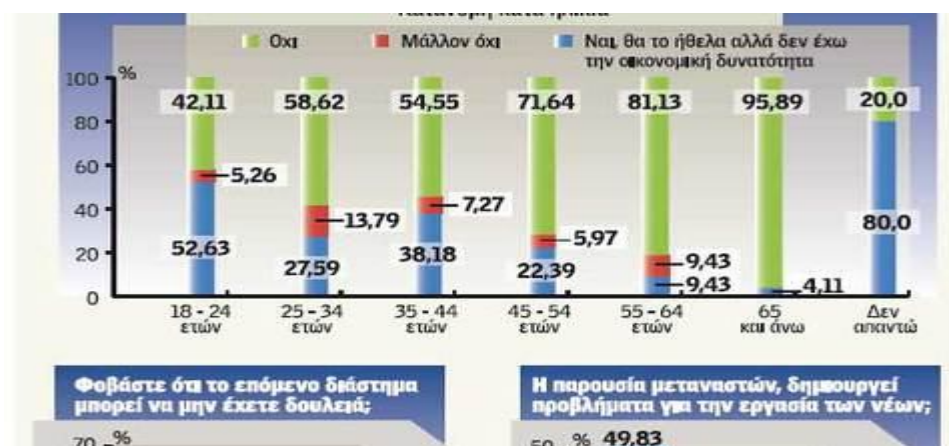
3.3.3. Μετανάστευση των Ελλήνων- Επιπτώσεις της κρίσης στους φοιτητές-Η τάση των πολιτών για μετανάστευση:

Είναι ενδεικτικό ότι οι δύο στους τρεις εκφράζουν φόβους ότι θα χάσουν τη δουλειά τους το επόμενο διάστημα, την ίδια ώρα που ο ένας στους δύο νέους, ηλικίας 18 έως 24 ετών, θέλει να μεταναστεύσει στο εξωτερικό.

Τα παραπάνω συμπεράσματα³⁶ προκύπτουν από πανελλαδική έρευνα, με τη συμμετοχή 1.011 ατόμων, που διενήργησε η εταιρεία δημοσκοπήσεων «OpinionPoll» για λογαριασμό του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στόχος είναι να υποστηριχθούν οι φοιτητές -αλλά και οι πολίτες, στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό- που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα επιβίωσης και διαβίωσης.

Πίνακας 3.3.3.1 Ποσοστά από πανελλήνια έρευνα σχετικά με την εργασία και την μετανάστευση.

Τα ευρήματα

Ειδικότερα, πέντε είναι τα βασικά μηνύματα της έρευνας:

1 Το 85,39% των πολιτών κρίνει αρνητικά (66,45%) και μάλλον αρνητικά (18,94%) τη συνολική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μάλιστα, το 70,76% δεν

³⁶ Άρθρο Της Χαράς Καλημέρη Ημερ. έκδοσης (30 Μαΐου 2013) Ημερομηνία πρόσβασης (11/11/2013)

πιστεύει ότι η Ε.Ε. θα μπορέσει τα επόμενα ένα ή δύο χρόνια να ξεπεράσει την κρίση που αντιμετωπίζει σήμερα.

2 Παρότι στους νέους η ανεργία χτυπάει «κόκκινο», οι ίδιοι εμφανίζονται πιο αισιόδοξοι από τους μεγαλύτερους σε ηλικία, καθώς το 50% φοβάται ότι θα χάσει την εργασία του.

3 Το 21,93% των πολιτών απαντά «ναι» στην προοπτική αναζήτησης εργασίας σε άλλη χώρα αν είχε την οικονομική δυνατότητα. «Όχι» απαντά το 72,09% και «μάλλον όχι» το 5,98% ενώ οι μισοί νέοι απάντησαν ότι θα μετανάστευαν.

4 Ιδιαίτερα υψηλό (49,83%) είναι το ποσοστό των πολιτών κυρίως αυτών άνω των 35 με στοιχειώδη εκπαίδευση που θεωρεί ότι η παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα δημιουργεί προβλήματα για την εργασία των νέων.

5 Το 68,11% των πολιτών αξιολογεί ως μέτρια (41,53%) και κακή (26,58%) την κατάσταση της ανώτατης εκπαίδευσης στη χώρα μας ενώ το 83,39% τονίζει ότι το πανεπιστήμιο θα πρέπει να παρέμβει για την αντιμετώπιση της σημερινής κρίσης.

*Η κρίση στέλνει τους Έλληνες φοιτητές ξανά στα Βαλκάνια.*³⁷

Περιζήτητες ξανά Βουλγαρία και Ρουμανία για σπουδές από τους Έλληνες φοιτητές λόγω οικονομικής κρίσης. Επιστροφή στις δεκαετίες του '80 και του '90 για τους Έλληνες φοιτητές, με τις αιτήσεις για εισαγωγή σε πανεπιστήμια της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας να έχουν αυξηθεί κατακόρυφα φέτος τόσο από νέους φοιτητές όσο και από αποφοίτους ελληνικών πανεπιστημίων οι οποίοι επιθυμούν να αποκτήσουν ένα δεύτερο πτυχίο σε ειδικότητα που έχει ζήτηση στην αγορά εργασίας.

Στο μεταξύ, στα ΑΕΙ αυτών των χωρών ζήτησαν, σύμφωνα με δημοσίευμα της "Ημερησίας", να μετεγγραφούν φέτος σχεδόν οι οκτώ στους δέκα Έλληνες οι οποίοι σπουδάζουν ήδη σε πανεπιστήμια της Τσεχίας και της Σλοβακίας.

Από τη μία τα χαμηλά δίδακτρα, τα οποία στις Ιατρικές σχολές στη Ρουμανία κυμαίνονται γύρω στις 4.000 - 5.000 ευρώ τον χρόνο και είναι τα πιο φθηνά σε όλες τις χώρες της Ε.Ε.- κι από την άλλη το χαμηλό κόστος διαβίωσης (τα έξοδα διαμονής και διατροφής υπολογίζονται σε 4.500 ευρώ ετησίως) προσελκύουν όλο και περισσότερους ξένους φοιτητές, Έλληνες ή άλλους Ευρωπαίους.

Είναι ενδεικτικό ότι στο Ιατρικό και Φαρμακευτικό πανεπιστήμιο του Ιασίου στη Ρουμανία, εκτός από την ελληνική, είναι ισχυρή και η γαλλόφωνη κοινότητα φοιτητών.

³⁷http://news247.gr/eidiseis/koinonia/paideia/h_krish_stelnei_toys_ellhnes_foithtes_ksana_sta_valkani_a.1930661.htmlnews247 Σεπτέμβριος 16 2012 09:55

Από το 2008, όταν η οικονομική κρίση έδειξε τα πρώτα σημάδια της, άρχισε να μειώνεται το ενδιαφέρον των Ελλήνων για σπουδές σε δημοφιλείς, τα προηγούμενα χρόνια, προορισμούς όπως Αγγλία, Ιταλία, Γαλλία, Γερμανία και Αμερική.

Αντίθετα, αυξήθηκε η ζήτηση για φοίτηση σε ΑΕΙ χωρών των Βαλκανίων και της κεντρικής Ευρώπης. Είναι ενδεικτικό ότι το 2011 υπήρχαν 2.339 Έλληνες φοιτητές σε Βουλγαρία, Ρουμανία, Σλοβακία και Τσεχία όταν ο αντίστοιχος αριθμός το 2007 ήταν σχεδόν ο μισός (μόλις 1.315 φοιτητές).

Φέτος, το ενδιαφέρον έχει αυξηθεί ακόμη περισσότερο και εκτιμάται ότι οι Έλληνες φοιτητές θα φθάσουν περί τους 2.600. Από αυτούς, μάλιστα, ο ένας στους πέντε είναι πτυχιούχος ελληνικού πανεπιστημίου και επιθυμεί να λάβει ένα δεύτερο πτυχίο σε ειδικότητα με θετικές επαγγελματικές προοπτικές.

Πρώτη στις προτιμήσεις των Ελλήνων φοιτητών σε ποσοστό 28% έρχεται η Ιατρική, μαζί με Οδοντιατρική και Φαρμακευτική, ενώ ακολουθούν οι Παιδαγωγικές και Νομικές σχολές (24%), οι Πολυτεχνικές σχολές (20%), οι Οικονομικές σχολές (16%) και άλλες (12%).

Μάλιστα, λόγω της δύσκολης οικονομικής κατάστασης στην Ελλάδα, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους πολλοί από τους αποφοίτους αναζητούν επαγγελματική διέξοδο στο εξωτερικό.

Αυτό συμβαίνει, π.χ., στην περίπτωση των μηχανικών, ενώ οι γιατροί επιλέγουν να κάνουν ειδικότητα στο εξωτερικό κυρίως στη Γερμανία, καθώς η λίστα αναμονής στη χώρα μας φθάνει έως και τα 12 χρόνια.

Υποθέσεις με πλαστά πτυχία στο παρελθόν είχαν αποτρέψει τα προηγούμενα χρόνια πολλούς Έλληνες να επιλέξουν σπουδές σε ΑΕΙ χωρών των Βαλκανίων.

Η ένταξη χωρών, όμως, π.χ. της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας, στην Ε.Ε. και η ισότιμη αναγνώριση των πτυχίων τους, φαίνεται ότι αποτέλεσαν "εγγύηση" για την ποιότητα των παρεχόμενων σπουδών και, σταδιακά, το αρνητικό κλίμα αντιστράφηκε.

Σήμερα, στα περισσότερα από αυτά τα πανεπιστήμια λειτουργούν αγγλόφωνα τμήματα τα οποία παρακολουθούν χιλιάδες φοιτητές από τρίτες χώρες.

Μέσα στην επόμενη δεκαετία στο χώρο της ιδιωτικής ανώτατης εκπαίδευσης αναμένεται να μπει και ένας νέος "παίκτης".

Πρόκειται για την Αλβανία όπου λειτουργούν επτά ιδιωτικά πανεπιστήμια τα οποία από τη μία έχουν αρχίσει να δημιουργούν αγγλόφωνα τμήματα για να προσελκύσουν ξένους φοιτητές και από την άλλη φέρονται να έχουν προσεγγίσει

καθηγητές από ΑΕΙ τόσο της Ελλάδας όσο και της νότιας Ιταλίας για να διδάξουν στους φοιτητές τους.

Όπως γίνεται αντιληπτό η οικονομική κρίση επιφέρει βαθιές και επώδυνες επιπτώσεις που πλήττουν το άτομο στην καθημερινότητα του, διαταράσσοντας τον ψυχικό του κόσμο με το να τίθεται σε κίνδυνο η ψυχική και η σωματική του υγεία οδηγώντας σε ακραίες καταστάσεις, όπως είναι η αυτοκτονία και η βίαιη συμπεριφορά. Λόγω της αυξημένης ανεργίας που παρατηρείται, δημιουργείται η ανάγκη και η τάση για φυγή και μετανάστευση σε άλλες χώρες προς αναζήτηση καλύτερου τρόπου διαβίωσης και ευνοϊκότερων συνθηκών. Στο επόμενο κεφάλαιο αναζητούνται τα είδη των κρίσεων καθώς και οι τρόποι παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας για την αντιμετώπιση της κρίσης και την στήριξη των ελληνικών οικογενειών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΕΙΔΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

Η οικονομική κρίση που διέρχεται η χώρα μας οξύνεται με συνεχή αύξηση της ανεργίας και των ομάδων του πληθυσμού που αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις βασικές απαιτήσεις της καθημερινής τους ζωής. Ο υποσιτισμός, οι κακές συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, η κατάθλιψη, οι απόπειρες αυτοκτονίας, τα προβλήματα υγείας στα παιδιά και τους εφήβους, η βία, η παραβατικότητα, τα περιβαλλοντικά προβλήματα, οι κοινωνικές ανισότητες, οι παραβιάσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων, η οικονομική μετανάστευση είναι μερικές από τις παραμέτρους που παρουσιάζουν κατακόρυφη ποσοστιαία άνοδο και επιδείνωση. Την ίδια στιγμή η ζήτηση στις υπηρεσίες εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής φροντίδας αυξάνεται ενισχύεται η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια για το μέλλον.

Έτσι κρίνεται απαραίτητη η παρέμβαση και η συμβολή της κοινωνικής εργασίας έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί η κρίση είτε είναι οικονομική είτε άλλου είδους. Το κεφάλαιο ξεκινά με την διερεύνηση των διάφορων τύπων καταστάσεων κρίσης και εν συνεχεία εξετάζεται η επίδραση της κοινωνικής εργασίας στις οικογένειες που ζουν υπό το καθεστώς οικονομικής κρίσης.

4.1. Τύποι καταστάσεων κρίσης:

Με βάση τη φύση των στρεσογόνων παραγόντων, οι ιδρυτές της θεωρίας της κρίσης διέκριναν δύο βασικούς τύπους: τις αναπτυξιακές κρίσεις ή κρίσεις ωρίμανσης/μετάβασης και τις περιστασιακές ή τυχαίες κρίσεις. Συχνό είναι το φαινόμενο της ταυτόχρονης επίδρασης αναπτυξιακών και περιστασιακών παραγόντων στην πυροδότηση μιας κρίσης, λόγου χάρη στο διαζύγιο των γονέων κατά την εφηβική ηλικία του παιδιού σε συνδυασμό με την αλλαγή του τύπου διαμονής. Στην περίπτωση αυτή τα ευρήματα της κλινικής έρευνας των Erikson, Bowlby κ.α έδειξαν ότι η κρίση μεγιστοποιείται.

4.1.1. Αναπτυξιακές ή μεταβατικές κρίσεις:

Οι αναπτυξιακές κρίσεις συνδέονται με το αποκαλούμενο αναπτυξιακό στρες ή άγχος που εμφανίζεται κατά τη μετάβαση από το ένα αναπτυξιακό στάδιο στο άλλο, ή κατά τη μετάβαση από μια συνθήκη ζωής σε μια άλλη. Σύμφωνα με την θεωρία του Erikson (1975),³⁸ τα σημεία μετάβασης από το ένα στάδιο ψυχοκοινωνικής ωρίμανσης του ατόμου στο άλλο θεωρούνται κρίσιμα και μπορεί να προκαλέσουν ανατροπή της ισορροπίας του.

³⁸ Στο Βεργέτη Α. (2009) «Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση». Αθήνα: Τόπος.

Οι αναπτυξιακές κρίσεις θεωρούνται φυσιολογικές εκφάνσεις της ανάπτυξης και είναι αναμενόμενες. Επί παραδείγματι, η περίοδος της εφηβείας είναι γνωστή για τις συναισθηματικές εντάσεις που προκαλεί στα νέα άτομα, τα οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν τις σεξουαλικές ενορμήσεις τους, να αποφασίσουν για την επαγγελματική τους εκπαίδευση και να αναπτύξουν νέες σχέσεις με τους γονείς τους. Σε αυτή την πορεία το νέο άτομο μπορεί να κατακλυστεί από άγχος και να βρεθεί σε κατάσταση κρίσης. Κάτι ανάλογο μπορεί να βρεθεί και με τις οικογένειες καθώς μετακινούνται από μια κατάσταση ζωής σε μια άλλη, όπως η γέννηση του πρώτου παιδιού με την οποία αλλάζει η δομή της οικογένειας. Η αλλαγή αυτή μπορεί να επιφέρει κρίση στην οικογένεια αν τα μέλη της αδυνατούν να αποκριθούν στα αιτήματα που δημιουργούνται για προσαρμογή των οικογενειακών ρόλων.

Ειδικότερα ο κύκλος ζωής του ατόμου και της οικογένειας περιλαμβάνει μεταβάσεις που μπορεί να επιφέρουν κρίση στον τρόπο ζωής τους. Μερικές από αυτές είναι: ο γάμος, η γέννηση των παιδιών, η έναρξη φοίτησης του παιδιού στο σχολείο, η συμπεριφορά στην εφηβεία, η απομάκρυνση του νέου ατόμου από το σπίτι για να ζήσει μόνο του, η ένταξη στον εργασιακό χώρο, οι επιλογές ή αλλαγές καριέρας, ο χωρισμός και το διαζύγιο, η μονογονεϊκότητα, οι γεωγραφικές μετακινήσεις, η μετανάστευση, η πρόωγη χηρεία, η είσοδος στη μέση ηλικία, ο θάνατος αγαπητού προσώπου, η συνταξιοδότηση, η εξασθένηση της υγείας, η ιδρυματοποίηση, η χηρεία, η μοναξιά.

4.1.2. Περιστασιακές Κρίσεις:

Οι περιστασιακές ή τυχαίες κρίσεις συνδέονται με μη αναμενόμενα γεγονότα που αιφνιδιάζουν το άτομο ή την οικογένεια, όπως λόγω χάρη μια αναπηρία λόγω τροχαίου ή ο θάνατος ενός παιδιού στην οικογένεια. Τα γεγονότα αυτά συνήθως προκαλούν σοβαρή συναισθηματική δυσκολία καθώς επιβάλλουν αναγκαστικές αλλαγές στους κοινωνικούς ρόλους, που το άτομο δεν είναι έτοιμο να αντιμετωπίσει. Επίσης, η δυσκολία του ατόμου και της οικογένειας του επαυξάνεται σε περίπτωση ανυπαρξίας προτύπων προσαρμογής (πχ μονογονεϊκότητα).

4.1.3. Υπαρξιακές Κρίσεις:

Εκτός από τους αναπτυξιακούς και περιστασιακούς παράγοντες κρίσης, οι Gilliland και James (1993)³⁹ αναφέρονται και σε μια τρίτη διάκριση, την «υπαρξιακή κρίση», η οποία αφορά σε εσωτερικές συγκρούσεις και άγχη συνδυαζόμενα με σημαντικά ζητήματα του ατόμου, όπως ο σκοπός, η υπευθυνότητα, η ανεξαρτησία, η ελευθερία και η δέσμευση. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: «Μια υπαρξιακή κρίση στην ηλικία των 40 χρόνων, ίσως συνοδεύεται από την επίγνωση του ατόμου ότι ποτέ δεν

³⁹Gilliland, B.E & James, R.K. (1988) «Crisisintervention strategies» California: Wadsworth, Inc.

θα κάνει κάτι σημαντικό (πχ στον επαγγελματικό χώρο) στην ηλικία των 50 μπορεί να συνδέεται με ενοχές, όταν το άτομο επιλέξει να μην κάνει οικογένεια ή δεν έχει αφήσει ποτέ το πατρικό του σπίτι και αντιλαμβάνεται ότι έχει χάσει την πιθανότητα ολοκλήρωσης του. Τέλος, στην ηλικία των 60 χρόνων, το άτομο ίσως έχει μια επίμονη αίσθηση ότι η ζωή του δεν έχει νόημα –διαπιστώνει ένα ανεκπλήρωτο κενό». Ωστόσο, η διάκριση αυτή φαίνεται να αποτελεί μέρος των αναπτυξιακών κρίσεων καθώς αφορά στην προβληματική για αναζήτηση νοήματος ζωής από τη μέση ηλικία του ατόμου και μετά.

4.2. Ταξινόμηση κρίσεων στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας:

Η αλλαγή και η εξέλιξη αποτελούν κοινωνικά φαινόμενα συνυφασμένα με την ανθρώπινη φύση και ίδιον γνώρισμα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Τα άτομα αποκρίνονται και αλληλεπιδρούν με τις αλλαγές αυτές αξιοποιώντας τις ικανότητες για προσαρμογή και τις δεξιότητες αντιμετώπισης νέων καταστάσεων, σε συνδυασμό με τους πόρους που αντλούν από το περιβάλλον (οικογένεια, γειτονιά, σύστημα εκπαίδευσης, υγείας, δικαιοσύνης, απασχόλησης, κοινωνικής φροντίδας κ.ά.). Στις περιπτώσεις που οι αλλαγές αυτές (φυσικές καταστροφές, θάνατος, αποχωρισμός, σεξουαλική κακοποίηση, μετανάστευση σε ξένη χώρα) συνιστούν ισχυρά τραυματικά βιώματα και συμπίπτουν με ελλείμματα πόρων στο περιβάλλον, τα άτομα/οικογένειες τις εκλαμβάνουν ως καταστροφή και περιέρχονται σε ευάλωτη θέση ή και κρίση.

Σκοπός της Κοινωνικής Εργασίας είναι η μελέτη και η αντιμετώπιση ποικίλων κοινωνικών και προσωπικών προβλημάτων που παρουσιάζουν άτομα ή ομάδες όπως είναι αυτό της οικονομικής κρίσης.

Οι καταστάσεις κρίσης που συνήθως αντιμετωπίζουν τα άτομα και οι οικογένειες που προσφεύγουν σε κοινωνικούς λειτουργούς συνδέονται με οικογενειακούς, οικονομικούς, αναπτυξιακούς, κοινοτικούς, φυσικούς και πολιτικούς παράγοντες (Bronwyn, 2000).⁴⁰

Έτσι υπάρχει η ανάγκη δημιουργίας συνθηκών ευρύτατου διαλόγου και κοινωνικών αλλά και επαγγελματικών συμμαχιών των κοινωνικών λειτουργών.

⁴⁰Bronwyn, D. (2000) «Understanding Crisis».Educational Site: <http://childlaw.law.sc.edu/manuals/user/section1.htm>.

4.3. Κοινωνική εργασία και παρέμβαση σε κρίση:

Είναι γνωστό, πως η θεωρία της κρίσης προήλθε από τις Η.Π.Α. μεπρώτους θεωρητικούς τους Lindenman, Caplan, Rapoport, Parad⁴¹ και άλλους. *Κρίση είναι μία ανατροπή στην ομοιοστατική ισορροπία του ατόμου και του συστήματος σε μια σταθερή κατάσταση.*

Η Κοινωνική εργασία είναι σύγχρονη κοινωνική επιστήμη και επάγγελμα που επιδιώκει την κοινωνική αλλαγή, κοινωνική δικαιοσύνη και κοινωνική πρόνοια. Η κοινωνική εργασία διαφοροποιήθηκε από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες όπως η κοινωνιολογία τόσο λόγω του εφαρμοσμένου χαρακτήρα της όσο και της συνεχούς εξειδίκευσης των κοινωνικών επιστημών στις αρχές του 20ου αιώνα. Μοιράζεται και δανείζεται θεωρίες ανθρωπολογίας, διεθνούς, κοινωνικής και κοινοτικής ανάπτυξης, ιατρικής, κοινωνιολογίας, νομικής, οικονομίας, πολιτικών επιστημών, φιλοσοφίας, ψυχολογίας κ.α. Πιστεύεται ότι η Κοινωνική Εργασία πρωτοεμφανίστηκε εξαιτίας της ανάγκης αντιμετώπισης των προβλημάτων επιβίωσης που αντιμετώπιζαν άτομα και ομάδες εξαιτίας πολέμων, οικολογικών καταστροφών, αστικοποίησης, εκβιομηχάνισης ωστόσο περιγράφονται εμπειρίες κοινωνικής εργασίας σε διάφορες χώρες από πολύ παλαιότερα. Για παράδειγμα, στην Ελλαδική ιστορία η κοινωνική εργασία έχει τις ρίζες στην Αρχαία Ελλάδα τόσο από πλευράς κατανόησης του κόσμου μέσα από τα μάτια της φιλοσοφίας όσο και τις φιλανθρωπικές πράξεις και τα πρώτα ανεπίσημα προνοιακά συστήματα

Οι κοινωνικοί λειτουργοί ασχολούνται με τη φύση, την αιτιολογία και την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικά αποκλεισμένες ή καταπιεζόμενες ομάδες του πληθυσμού, ανεξάρτητα από την/ισ κοινότητα/ες που ανήκουν. Ενδιαφέρονται για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων και την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών αποβλέποντας στην κοινωνική ευημερία και δικαιοσύνη. Ως εκ τούτου η κοινωνική εργασία σχετίζεται καθαρά με την πολιτική πράξη ως προς την εφαρμογή της. Μάλιστα μπορεί να αποσκοπεί πολλές φορές σε ριζικές, ριζοσπαστικές ή ακόμα και ανατρεπτικές αλλαγές προς όφελος των ανίσχυρων. Ωστόσο, οι κοινωνικοί λειτουργοί στη χώρα μας συχνά εργάζονται στο δημόσιο τομέα που αυτό μπορεί να μπερδεύει ή ακόμα και να διακυβεύει τα συμφέροντα της κοινωνικής εργασίας και κατ' επέκταση του ευπαθή πληθυσμού που εξυπηρετούν. Δηλαδή μπορεί να αναπτύσσονται πολιτικά θέματα στην εκάστοτε κοινότητα (π.χ. κομματικές αντιπαραθέσεις, συμφέροντα της παρούσας διοίκησης κλπ) που παρεμποδίζουν το έργο και το σκοπό της κοινωνικής

⁴¹ Στο Βεργέτη Α. (2009) «Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση». Αθήνα: Τόπος.

εργασίας. Μέρος της εργασίας του κοινωνικού λειτουργού είναι και η διαχείριση και επίλυση τέτοιων ζητημάτων.

Όσον αφορά την οικονομική κρίση οι κοινωνικοί λειτουργοί παρέχουν εξατομικευμένη συμβουλευτική και παρέμβαση σε άτομα, οικογένειες, κοινωνικές ομάδες, οργανισμούς/επιτροπές και κοινότητες. Ενώ βασιζόμενοι σε ενδείξεις (χρησιμοποιώντας την κοινωνική έρευνα αλλά και την εμπειρία τους από την πρακτική τους) συμβάλλουν στην ανάπτυξη κοινωνικής πολιτικής και στη βελτίωση των κοινωνικών παρεμβάσεων τους. Χαρακτηριστικό γνώρισμα στην Ελλάδα φαίνεται να είναι πως οι κοινωνικοί λειτουργοί εργάζονται συχνά και με κοινότητες. Είτε αυτό είναι η κοινότητα ενός νοσοκομείου, των τσιγγάνων, των μεταναστών, των ατόμων με μαθησιακές και κινητικές δυσκολίες, των ανθρώπων που χρήζουν βοήθειας στο σπίτι κλπ. Αυτό κατά πάσα πιθανότητα σχετίζεται με τις ιδιαιτερότητες της χώρας όπως ο χαρακτήρας της ελλαδικής τοπικής αυτοδιοίκησης, η κουλτούρα και η θρησκεία, το έντονα κοινοτικό στοιχείο της χώρας - κυρίως στις μη αστικές περιοχές - καθώς επίσης και η εισαγωγή του κοινοτικού μοντέλου προσέγγισης μιας κοινωνικά αποκλεισμένης ομάδας από τις χώρες του λεγόμενου δυτικού κόσμου (κυρίως Ηνωμένες Πολιτείες και Αγγλία) από εκπαιδευτές κοινωνικών λειτουργών στα διάφορα τριτοβάθμια ιδρύματα.

Το μοντέλο παρέμβασης σε καταστάσεις κρίσεις, στη θεωρητική του κατασκευή και σύλληψη, καθώς και την πρακτική του εφαρμογή, παρόλο που αποτελεί μία ακόμη δυτική δημιουργία, αποτελεί την κατεξοχήμεννιοιολογική θεραπευτική παρέμβαση για εθνοτικές ομάδες σεπολυπολιτισμικό πλαίσιο.

Σε περιπτώσεις κρίσης, οι μηχανισμοί που συνηθίζονται δεν επαρκούν, ούτε οδηγούν γρήγορα στην προηγούμενη ισορροπία. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να παρατηρείται μια αποδιοργάνωση στη βιοψυχοκοινωνική λειτουργικότητα των ατόμων, οικογενειών, ομάδων, ευρύτερων συστημάτων. Για παράδειγμα, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, οιοποίοι εγκαταλείπουν την πατρίδα τους και την οικογένειά τους –είτε για λόγους βιοποριστικούς, είτε για να σώσουν τη ζωή τους, από την καταδίωξη και τα βασανιστήρια-, βιώνουν έντονα την κρίση του ξεριζωμού και της εγκατάλειψης. Συνεπώς, η ομοιοστατική τους ισορροπία έχει ανατραπεί, ενώ αρχίζει να φαίνεται μια συνολική αποδιοργάνωση στην λειτουργικότητά τους. Ωστόσο, κατά την φάση της φυγής, ιδιαίτερα οι πρόσφυγες, επιστρατεύουν νέους προσαρμοστικούς μηχανισμούς για να επανακάμψουν την λειτουργικότητά τους, ακριβώς επειδή η δύναμη της επιβίωσης είναι έντονη. Το δυναμικό που διαθέτουν για αλλαγή, ενεργοποιείται και δραστηριοποιείται.

Είναι χρήσιμο να επισημανθούν, οι διαφορές ορισμένων μοντέλων παρέμβασης σε καταστάσεις κρίσης. Το μοντέλο της Golan : στην αρχική φάση, η πρόκληση εκδήλωσης έντονων συναισθηματικών αντιδράσεων στο στρεσογόνο γεγονός, για αποφόρτιση και ανακούφιση, μπορεί να μην ενδείκνυται σε έναν πρόσφυγα ο οποίος έχει υποστεί πολλαπλές κρίσεις στη ζωή του και εμφανίζει ως άμυνα, επιφανειακή απάθεια και επίπεδο συναίσθημα. Σύμφωνα με την Ελευθεριάδου (1999)⁴², η απότομη φύση των γεγονότων, συχνά σημαίνει ότι το άτομο δεν βιώνει το σοκ, παρά σε ένα μεταγενέστερο στάδιο. Αντίθετα, κατά την Marlin (1992),⁴³ το γεγονός αυτό συνδέεται με την άρνηση της απώλειας. Το άτομο επομένως, θα μπορέσει να θρηνηήσει αργότερα, όταν θα αρχίσει να ανασυγκροτείται ο εξωτερικός του κόσμος, όταν πρώτα θα καλυφθούν οι ζωτικές ανάγκες αξιοπρεπούς διαβίωσής του. Επιπλέον, η λήψη ιστορικού, το οποίο σύμφωνα με την Golan διενεργείται σε μια μεταγενέστερη φάση, αφού πρώτα βέβαια τα συναισθήματα του ατόμου εκτονωθούν, μπορεί να μην είναι εφαρμόσιμη πάντα με τα μέλη των εθνοτικών ομάδων. Περισσότερο προσαρμοσμένο στην πολυπολιτισμική πραγματικότητα, εκτιμάται ότι είναι το νεότερο μοντέλο παρέμβασης σε κρίση το οποίο προτείνει οδηγίες, για την αντιμετώπιση των πολιτισμικά διαφοροποιημένων οικογενειών σε κρίση. (Roberts, 2000)⁴⁴. Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφέρουμε τον εμπειριστατωμένο απολογισμό της θεωρίας της παρέμβασης στην κρίση που προσέφερε η Golan (1978)⁴⁵. Η Golan συνοψίζει και σκιαγραφεί τα κύρια σημεία της θεωρίας αυτής ως εξής:

- Κάθε, άτομο, ομάδα και οργανισμός περνά κρίσεις.
- Τα επικίνδυνα γεγονότα είναι σοβαρά προβλήματα.
- Τα επικίνδυνα γεγονότα μπορεί να είναι αναμενόμενα (όπως η εφηβεία, ο γάμος, η μετακόμιση) ή μη αναμενόμενα (όπως ο θάνατος, το διαζύγιο, η απόλυση από την εργασία, οι περιβαλλοντικές καταστροφές).
- Οι καταστάσεις ευαλωτότητας σχετίζονται με εκείνα τα επικίνδυνα γεγονότα, τα οποία κάνουν τους ανθρώπους να χάνουν την αίσθηση ισορροπίας τους.
- Όταν διαταράσσεται η αίσθηση ισορροπίας μας, δοκιμάζουμε τους συνηθισμένους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων μας.
- Κάθε αποτυχία συνοδεύεται από ένταση και άγχος.

⁴² Στο Δημοπούλου -Λαγωνίκα, Μ. (2005) «Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας-Μοντέλα παρέμβασης». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

⁴³ Στο Δημοπούλου -Λαγωνίκα, Μ. (2005) «Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας-Μοντέλα παρέμβασης». Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

⁴⁴ Roberts, A. (2000) Crisis Intervention Handbook. New York: Oxford University Press.

⁴⁵ Golan, N. (1978) «Treatment in Crisis Situation». New York: The Free Press.

· Ένας *αιφνίδιος παράγοντας* ο οποίος προστίθεται στα ανεπίλυτα προβλήματα, αυξάνει την ένταση και προκαλεί μια αποδιοργανωμένη κατάσταση *ενεργού κρίσης*. Στηθεώρηση αυτή, η κρίση παρουσιάζεται ως μια αλληλουχία γεγονότων ωστόσο οι Parad και Parad⁴⁶ την περιγράφουν ως μια διάταξη παραγόντων ή ένα καλούπι, θεωρώντας πολλά γεγονότα ως αλληλοσυνδεόμενα.

· Οι αιφνίδιοι παράγοντες μπορεί να παρουσιαστούν στον κοινωνικό λειτουργό, ως βασικό πρόβλημα του εξυπηρετούμενου, εντούτοις, αυτοί δεν αποτελούν κρίση, είναι μόνο ένα κομμάτι στην αλληλουχία.

· Όσο πιο επιτυχής ήταν η αντιμετώπιση των προβλημάτων στο παρελθόν, τόσο περισσότερες θα είναι οι διαθέσιμες στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων στο μέλλον.

· Όλες οι κρίσεις βρίσκουν μια λύση σε διάστημα 6-8 εβδομάδων.

· Τα άτομα σε κρίση είναι πιο πρόθυμα να αποδεχθούν βοήθεια από εκείνα που δε βρίσκονται σε κρίση.

· Κατά την ανασυγκρότηση η οποία ακολουθεί την ενεργό κρίση, τα άτομα εδραιώνουν τους νεοαποκτηθέντες τρόπους επίλυσης προβλημάτων.

Ο Roberts (2002)⁴⁷, περιγράφει επτά (7) στάδια αντιμετώπισης μιας κρίσης. Αυτά είναι τα εξής:

1. Εκτίμηση του κινδύνου και των θεμάτων που αφορούν την ασφάλεια των πελατών και άλλων προσώπων.

2. Εδραίωση συμμαχίας και σωστής επικοινωνίας με τους εξυπηρετούμενους

3. Προσδιορισμός των σημαντικότερων προβλημάτων.

4. Διαχείριση συναισθημάτων και παροχή υποστήριξης.

5. Διερεύνηση πιθανών εναλλακτικών λύσεων.

6. Διατύπωση ενός σχεδίου δράσης.

7. Παροχή συνεχιζόμενης υποστήριξης.

Οι Parad και Parad (1999)⁴⁸, εστιάζονται σε συναισθηματικούς, γνωστικούς και συμπεριφορικούς στόχους. Η Golan ωστόσο, προτείνει μια διαδικασία παρόμοια με την επικεντρωμένη σε στόχους εργασία του Reid η οποία περιλαμβάνει την διερεύνηση των διάφορων επιλογών, την παροχή βοήθειας για την επιλογή μιας λύσης και την αίτηση για παροχή μιας υπηρεσίας. Ακόμα, αφήνει το ελεύθερο να γίνει δοκιμή της υπηρεσίας και να αποκτηθεί εξοικείωση και ανάπτυξη δεξιοτήτων ως προς την χρήση της.

⁴⁶Parad, H.J &Parad, L. (1999) «Crisis intervention book 2» Ontario Canada: Manticore Publishers.

⁴⁷Roberts, R.A. (2002) Crisis Assessment Tools. Στο: *Social Worker's Desk Reference*. Oxford: University Press, σελ. 208-212.

⁴⁸Parad, H.J &Parad, L. (1999) «Crisis intervention book 2» Ontario Canada: Manticore Publishers.

Ο θεσμός της οικογένειας απολαμβάνει προστασίας τόσο από τους ευρωπαϊκούς κανόνες δικαίου όσο και από την ελληνική έννομη τάξη. Από τη μία πλευρά κατοχυρώνονται όρια έναντι κρατικών παρεμβάσεων στην οικογενειακή ζωή και από την άλλη προστατεύεται ο θεσμός μέσα από την νομική κατοχύρωση δράσεων κοινωνικής πολιτικής. Οι δύο αυτές όψεις προστασίας της οικογένειας αποτυπώνονται στο ισχύον Σύνταγμα. Στο Σύνταγμα 1975/86 κατοχυρώνεται η προστασία του θεσμού της οικογένειας (άρθρο 21 παρ. 1). Στο άρθρο 21 παρ. 2 γίνεται ειδική αναφορά για την προστασία των πολύτεκνων οικογενειών από το κράτος. Η προστασία της οικογένειας συμπληρώνεται από το άρθρο 9 παρ. 1. εδ. β', όπου κατοχυρώνεται το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου. Ακόμα, στη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 προβλέπεται η ισότητα των δύο φύλων.

Στη συνέχεια σειρά κανονιστικών ρυθμίσεων εξειδικεύουν τη μορφή αυτής της προστασίας αφενός στο πεδίο του αστικού δικαίου και αφετέρου στο πεδίο του δικαίου κοινωνικής ασφάλειας. Μηχανισμοί της κοινωνικής προστασίας της οικογένειας αποτελούν αυτοί της επιδοματικής στήριξης, της ειδικής μεταχείρισης των μονογονεϊκών και των πολύτεκνων οικογενειών όπως και άλλες θεσμοθετημένες υπηρεσίες, όπως οι προσωπικές, οι αφορούσες στα κοινωνικά ευεργετήματα ή οι διευκολύνσεις στην επαγγελματική απασχόληση και οι απαλλαγές από οικονομικά βάρη. Ειδικότερα, η παρεχόμενη οικονομική βοήθεια στις μονογονεϊκές οικογένειες (Ν. Δ. 4051/1960) είναι στοιχειωδώς επαρκής, ούτε προβλέπονται μηχανισμοί αναπροσαρμογής της. Το αποτέλεσμα είναι η έκθεση των οικογενειών αυτών στον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού. Παράλληλα, η επιδοματική ενίσχυση των πολύτεκνων οικογενειών (Ν.Δ. 1153/1972 και άρθρο 63 του ν. 1892/90) σχετίζεται περισσότερο με την αναγνώριση της αναγκαιότητας για λήψη μέτρων για το δημογραφικό πρόβλημα.⁴⁹

Θα περίμενε κανείς ότι στην περίοδο της οικονομικής κρίσης η μείωση των δαπανών θα αφορούσε τις υπηρεσίες γραφειοκρατικής διεκπεραίωσης, ενώ θα ενισχύονταν οι φορείς εκπαίδευσης, κοινωνικής φροντίδας και δημόσιας υγείας, ως οι μόνοι που μπορούν να λειτουργήσουν ως χώροι συγκράτησης και έγκαιρης αντιμετώπισης της κρίσης και ως μέσα αντιστάθμισης των εντάσεων και των απωλειών που βιώνουν τα παιδιά και οι νέοι. Ωστόσο, στο πλαίσιο των οριζόντιων περικοπών πλήττονται οι φορείς κοινωνικής φροντίδας και προστασίας, χωρίς

⁴⁹ Ε. Κοντιάδης, *Όψεις της θεσμικής προστασίας της οικογένειας στην Ελλάδα στο συλλογικό Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την Οικογένεια όπ. παρ. σελ. 640-649.*

κριτήρια και διαδικασίες αξιολόγησης, με αποτέλεσμα η κρίση να βαθαίνει ακόμα περισσότερο και μακροπρόθεσμα να αυξάνεται σημαντικά το δημοσιονομικό κόστος.

Οι πρόσφατες αποφάσεις για περικοπές στην επιχορήγηση των φορέων, απολύσεις, εργασιακή εφεδρεία και τα σενάρια για καταργήσεις ή συγχωνεύσεις υπονομεύουν τη λειτουργία των φορέων εκπαίδευσης και κοινωνικής φροντίδας και θέτουν σε αμφισβήτηση τη θεωρία και την πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Τα κοινωνικά προβλήματα γίνονται πολυπλοκότερα, και οι πολλαπλά επιβαρυνόμενοι αποδέκτες της κοινωνικής εργασίας βρίσκονται πλέον σε κίνδυνο.

Σ' αυτή τη δύσκολη περίοδο οι φορείς κοινωνικής εργασίας είναι απαραίτητο να διατυπώσουν απόψεις και προτάσεις για το ρόλο της κοινωνικής εργασίας στη διαμόρφωση πολιτικών που θα ενισχύσουν τους κοινωνικούς οργανισμούς και τις στρατηγικές ένταξης με την ανάπτυξη ενός δικτύου προστασίας των κοινωνικά αδύναμων ομάδων, οι οποίες σήμερα έχουν ανάγκη τις κοινωνικές υπηρεσίες περισσότερο από ποτέ. Οι φορείς κοινωνικής εργασίας δεν μπορούν να παραμένουν αδρανείς μπροστά στη συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους και -σε πολλές περιπτώσεις- να εγκλωβίζονται στο ρόλο των παθητικών διαχειριστών των πολιτικών λογιστικής λογικής που επιβάλλονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^Ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.

Στο παρόν κεφάλαιο αναλύονται ο σκοπός της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα, το ερευνητικό εργαλείο και η ερευνητική στρατηγική, το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε και ο τρόπος συλλογής των στοιχείων, οι δυσκολίες και τα ηθικά ζητήματα που προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, το χρονοδιάγραμμα της πτυχιακής καθώς και η περιγραφή της στατιστικής ανάλυσης.

5.1. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί σε ποιο βαθμό και σε ποιά επίπεδα έχει επηρεάσει η οικονομική κρίση την ελληνική οικογένεια σαν σύνολο, αλλά και το πώς έχει επηρεάσει και τον ίδιο τον φοιτητή ατομικά κατά την υποκειμενική αντίληψή του/της. Όπως έχει αναφερθεί και στα προηγούμενα κεφάλαια η οικονομική κρίση έχει επιφέρει αρνητικές συνέπειες σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας των ανθρώπων, όπως στην απασχόληση και την εύρεση εργασίας, τις σπουδές, την ψυχική υγεία κλπ. Από την άλλη και η οικογένεια δεν έχει μείνει ανεπηρέαστη από την κρίση με αλλαγές στις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας και του τρόπου διαβίωσής τους.

Όλα τα παραπάνω εξετάστηκαν στην συγκεκριμένη μελέτη με περισσότερη έμφαση στις συνέπειες της κρίσης τόσο στην οικογένεια του ερωτώμενου, όσο και στον ίδιο με έμφαση στις διαπροσωπικές και οικογενειακές σχέσεις και στην ευημερία του ίδιου του ερωτώμενου.

5.2. Υπόθεση εργασίας -Ερευνητικά ερωτήματα

Για τη διεξαγωγή της έρευνάς μας θέσαμε την εξής υπόθεση εργασίας και τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα.

Υπόθεση εργασίας:

- Η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την ελληνική οικογένεια και τον ίδιο τον φοιτητή.

Ερευνητικά ερωτήματα:

- Η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τους φοιτητές;
- Ποιες αλλαγές έχει επιφέρει στη ζωή των φοιτητών, και σε ποιους τομείς της ζωής τους;
- Ποιες οι επιδράσεις της κρίσης στην οικογενειακή ζωή;
- Ποια τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν (οικονομικά, εργασίας κλπ); Τι έχει αλλάξει στην οικογένεια και στη σχέση των μελών μεταξύ τους;

- Μπορεί η οικονομική κρίση να έχει θετικές επιδράσεις στις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας; (π.χ να φέρει τα μέλη πιο κοντά - Ανάπτυξη πιο στενών, ισχυρών δεσμών);
- Έχει η κρίση θετικές επιδράσεις στον ίδιο τον ερωτώμενο;

5.3. Ερευνητική στρατηγική

Στη συγκεκριμένη έρευνα επελέγη ως ερευνητική στρατηγική η ποσοτική προσέγγιση. Η ποσοτική μέθοδος εκφράζει το συγκεκριμένο κοινωνικό φαινόμενο με αριθμούς. Αποτελεί την πιο συχνά χρησιμοποιημένη μέθοδο στις περισσότερες εμπειρικές έρευνες. Επικεντρώνεται σε αριθμητικά δεδομένα και στατιστικές συγκρίσεις, στη μέτρηση των θεωρητικών εννοιών μέσω εργαλείων (τυποποιημένα ερωτηματολόγια), με απώτερο σκοπό να εξαχθούν αιτιακές σχέσεις. Οι διάφορες μαθηματικές-στατιστικές τεχνικές βοηθούν στο πέρασμα του «ατομικού» στο συλλογικό, δηλαδή εντοπίζονται οι τάσεις που κυριαρχούν στο σύνολο των εξεταζομένων υποκειμένων της έρευνας. Σκοπός της συγκεκριμένης μεθόδου είναι ο προσδιορισμός κατηγοριών πριν την έναρξη της μελέτης και στην πορεία ο ακριβής προσδιορισμός της συσχέτισης στοιχείων που είναι αντικείμενα της έρευνας (Κασιμάτη, 2006).

Στη συγκεκριμένη μέθοδο, το δείγμα του πληθυσμού που εξετάζεται απαρτίζεται από μεγάλο αριθμό ατόμων, πράγμα το οποίο μπορεί να επιτρέψει στατιστικές γενικεύσεις. Τα ερωτήματα που τίθενται χαρακτηρίζονται από απλοϊκότητα αλλά και από την ευκολία βαθμού κατανόησής τους αλλά και απάντησής τους (Κασιμάτη, 2006). Το είδος της ποσοτικής έρευνας που ακολουθήθηκε είναι η περιγραφική έρευνα. Οι περιγραφικές έρευνες, επικεντρώνονται στη συστηματική διερεύνηση και τη μελέτη θεμάτων και προβλημάτων της καθημερινής ζωής. Σκοπός τους είναι να καταγράψουν αλλά και να επισημάνουν προβλήματα σε ένα συγκεκριμένο χώρο όπως επίσης την έκταση των επιπτώσεών τους, όχι όμως το βάθος τους (Αθανασίου, 2003).

5.4. Πεδίο μελέτης - Επιλογή δείγματος

Ως πεδίο μελέτης της ερευνάς μας ορίζεται το ΤΕΙ Κρήτης και συγκεκριμένα όλες οι σχολές που έχουν την έδρα τους στο Ηράκλειο. Το ΤΕΙ Κρήτης ιδρύθηκε το 1983 στο Ηράκλειο και σήμερα φοιτούν πάνω από 15.000 χιλιάδες φοιτητές και είναι ένα από τα μεγαλύτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας. Περιλαμβάνει τέσσερις σχολές με είκοσι τμήματα (πριν τις συγχωνεύσεις- σήμερα είναι λιγότερα). Οι κεντρικές εγκαταστάσεις βρίσκονται στο Ηράκλειο ενώ παραρτήματα υπάρχουν στα Χανιά, το Ρέθυμνο, την Ιεράπετρα, τον Άγιο Νικόλαο και την Σητεία. Οι σχολές του ΤΕΙ Κρήτης είναι:

- η Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών*(Μηχανολογίας, Ηλεκτρολογίας, Δομικών Έργων, Επιστήμης Υπολογιστών)
- η Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας*(Χρηματοοικονομικής και Ασφαλιστικής, Τουριστικών Επιχειρήσεων, Διοίκησης Επιχειρήσεων)
- η Σχολή Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας*(Νοσηλευτικής, Κοινωνικής Εργασίας).
- η Σχολή Τεχνολογίας και Γεωπονίας*(Τεχνολόγων Γεωπόνων)

**(Τμήματα Ηρακλείου όπου διεξήχθη η έρευνα)*

Ο πληθυσμός αναφοράς της συγκεκριμένης έρευνας ήταν συνολικά 300 φοιτητές και φοιτήτριες απ' όλα τα τμήματα των Σχολών που εδρεύουν στο Ηράκλειο. Δικαίωμα συμμετοχής είχαν όλοι οι φοιτητές και φοιτήτριες ανεξάρτητα από το έτος σπουδών τους και την ηλικία τους. Το μοναδικό κριτήριο στην επιλογή του δείγματος ήταν οι ερωτώμενοι να είναι ενεργοί σπουδαστές/τριες στο ΤΕΙ Κρήτης.

Η δειγματοληψία μας πραγματοποιήθηκε με την μέθοδο της στρωματοποιημένης δειγματοληψίας. Σύμφωνα με αυτή τη διαδικασία ο πληθυσμός χωρίζεται σε ομάδες ή στρώματα όσο το δυνατό πιο ομοιογενή ως προς το διερευνούμενο χαρακτηριστικό μέσα σε μια ομάδα, αλλά και όσο το δυνατό διαφορετικά μεταξύ τους. Το δείγμα μας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν ένα δείγμα 'ευκολίας' προσπαθώντας να υπάρξει μια ίση κατανομή ως προς το φύλο και τα τμήματα.

5.5. Ερευνητικό εργαλείο- Συλλογή δεδομένων

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την πραγματοποίηση της μελέτης μας ήταν το ερωτηματολόγιο, το οποίο συντάχθηκε από εμάς και την επιβλέπουσα καθηγήτρια. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν εκτός των δικών μας ερωτήσεων και κάποιες γνωστές κλίμακες σχετικά με την ικανοποίηση για τη ζωή (βλέπε ερωτηματολόγιο, ερώτηση 18) και την υποκειμενική αξιολόγηση του 'ευ ζην' (βλέπε ερωτηματολόγιο, ερώτηση 19) των Bumpass, L.L., and Sweet, J.A. (1997) και η κλίμακα μέτρησης του άγχους- PSS (βλέπε ερωτηματολόγιο, ερώτηση 17) των Cohen, S., Kamarck, T., and Mermelstein, R. (1983). Το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε ως επί το πλείστον κλειστές ερωτήσεις, είτε υπό τη μορφή μεμονωμένων ερωτήσεων, είτε υπό τη μορφή κλιμάκων.

Τα θέματα που διερευνήθηκαν ήταν:

□ Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, έτος φοίτησης,) και πληροφορίες σχετικά με το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των φοιτητών/τριών και

της οικογένειάς τους (διαμονή και έξοδα διαβίωσης φοιτητή, οικογενειακή κατάσταση, εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων κλπ).

□ Οι επιπτώσεις την οικονομικής κρίσης στην οικογένεια των φοιτητών και πώς έχει επηρεάσει κατά τη γνώμη τους τα μέλη της οικογένειάς τους (αλλαγές στις διαπροσωπικές σχέσεις, στο οικογενειακό εισόδημα κλπ). Αυτές μετρήθηκαν με την «κλίμακα επίδρασης της οικονομικής κρίσης στην οικογένεια» που δημιουργήθηκε για τις ανάγκες της έρευνας.

□ Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον ίδιο τον ερωτώμενο και πώς τον έχει επηρεάσει προσωπικά (αλλαγές στην διάθεσή του, στις σχέσεις του με το οικογενειακό- φιλικό περιβάλλον κλπ). Αυτές μετρήθηκαν με την «κλίμακα προσωπικής επίδρασης της οικονομικής κρίσης» που δημιουργήθηκε για τις ανάγκες της έρευνας.

Το καθένα από τα παραπάνω αποτελεί και μία ενότητα στο ερευνητικό μας εργαλείο. Συνοπτικά, οι ενότητες που περιελάμβανε το ερωτηματολόγιο ήταν:

1. Κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία του ερωτώμενου.
2. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην οικογένεια.
3. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον ίδιο τον ερωτώμενο.

5.6. Τρόπος συλλογής στοιχείων

Για τη διεξαγωγή της έρευνας, ζητήθηκε από τους φοιτητές/τριες να συμπληρώσουν εθελοντικά ένα ανώνυμο ερωτηματολόγιο, το οποίο συνοδεύταν από ένα ενημερωτικό σημείωμα που εξηγούσε το σκοπό της έρευνας και τις οδηγίες συμπλήρωσής του. Τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν τον Μάρτιο του 2014 είτε στην φοιτητική λέσχη είτε στους σπουδαστικούς συλλόγους της κάθε Σχολής. Ακόμα ορισμένα ερωτηματολόγια (περίπου 70) συμπληρώθηκαν ηλεκτρονικά μέσω e-mails, από συμφοιτητές μας κυρίως, ώστε να μειωθεί ο χρόνος που θα χρειαζόταν για να συμπληρωθεί ο απαιτούμενος αριθμός ερωτηματολογίων.

Σημαντικό παράγοντα, σχετικά με τις απαντήσεις, αποτελεί η ανωνυμία που διατηρήθηκε κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων, καθώς οι ερωτώμενοι απάντησαν με μεγαλύτερη ειλικρίνεια, γνωρίζοντας ότι δεν θα τους ασκηθεί καμία είδους κριτική γι αυτό που απάντησαν. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί πως η απαντήσεις των ερωτήσεων στις ενότητες Β και Γ του ερωτηματολογίου δόθηκαν με βάση την 4-βαθμη κλίμακα Linkert. Οι υψηλότερες βαθμολογίες δείχνουν μεγαλύτερο βαθμό επίπτωσης της οικονομικής κρίσης.

5.7. Στατιστική ανάλυση και επεξεργασία αποτελεσμάτων

Μετά την ολοκλήρωση και συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε καταχώρηση των δεδομένων στη βάση και ανάλυση με το στατιστικό πακέτο

SPSS18. Στο πρώτο στάδιο έγινε χρήση περιγραφικής στατιστικής. Τα δεδομένα εξετάστηκαν ως προς την τάση, τις αναλογίες και τα ποσοστά. Μετά την εισαγωγή των ερωτηματολογίων στη βάση δεδομένων έγιναν κάποιες επανακωδικοποιήσεις ώστε να ομαδοποιηθούν οι απαντήσεις των ερωτώμενων για διευκόλυνση στην διεξαγωγή των αποτελεσμάτων. Πιο συγκεκριμένα,

- Στην ερώτηση 3 που αφορούσε την ηλικία, δημιουργήσαμε τρεις “ομάδες” με τις εξής τιμές: 1= 18-20, 2= 21-24, 3= 25+.
- Στην ερώτηση 6 που αφορούσε την εθνικότητα, δημιουργήσαμε 2 “ομάδες” με τις τιμές 1= Ελληνική, 2= Αλλοεθνής
- Για τις ερωτήσεις 8.1 και 8.2 που αφορούν τα μηνιαία έξοδα διαβίωσης δημιουργήθηκαν 3 “ομάδες” με τις εξής τιμές 1= Οικογένεια, 2= Προσωπική εργασία, 3= Οικογένεια και προσωπική εργασία.
- Για την ερώτηση 12 που αναφέρεται στην οικογενειακή κατάσταση των γονέων, δημιουργήθηκαν 3 “ομάδες” με τις εξής τιμές 1=Εγγαμοί, 2= Συζούν/διαζευγμένοι, 3= Άγαμοι/ Χήροι
- Για τις ερωτήσεις 14(εργασία πατέρα) και 15(εργασία μητέρας) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με τίτλο εργασία γονέων, όπου δημιουργήθηκαν 4 “ομάδες” 1= Εργάζονται και οι δυο, 2= Εργάζεται ο ένας/μια, 3= Συνταξιούχος ένας/μια, 4= Δεν εργάζονται.
- Οι απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση 16 που αφορούσε τη μείωση του οικογενειακού εισοδήματος δημιουργήθηκαν 4 απαντήσεις, 1= Καθόλου/ λίγο 2= Μέτρια, 3= Πολύ 4= Πάρα πολύ.

Έπειτα έγινε αντιστροφή των απαντήσεων στην κλίμακα 17 στην ερώτηση 9 και στην κλίμακα 18 στις ερωτήσεις 4,5,7 και 8. Αυτό έγινε γιατί στις συγκεκριμένες ερωτήσεις χρειαζόταν αντίστροφη βαθμολόγηση καθώς εκεί όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός τόσο λιγότερο έχει επηρεαστεί από την κρίση. Έπειτα βγάλαμε τα συνολικά σκορ όλων των ερωτήσεων της ενότητας B16.1 έως 16.13 και από την ενότητα Γ τα σκορ των ερωτήσεων 17.1 έως 17.15, 18.1 έως 18.10 και 19.1 έως 19.10 για να μπορέσουμε στη συνέχεια να υπολογίζουμε την μέση τιμή του κάθε ερωτώμενου.

Αφού έγιναν όλα τα παραπάνω προχωρήσαμε στην δημιουργία σχημάτων και πινάκων για την κάθε μεταβλητή (βλέπε αποτελέσματα έρευνας, κεφάλαιο 7^ο) και στη συσχέτιση μεταβλητών που είχαμε επιλέξει ώστε να απαντηθούν τα ερευνητικά μας ερωτήματα και η υπόθεση την οποία είχαμε θέσει εξαρχής. Στις συσχετίσεις μας αφορούσαν ποιοτικές μεταβλητές χρησιμοποιήθηκε για τον έλεγχο τους ο έλεγχος χ^2 . Στις περιπτώσεις όπου συγκρίναμε τις μέσες τιμές ελέγχαμε τα διαστήματα

εμπιστοσύνης 95% και στις μεταβλητές όπου ήταν ποσοτικές εφαρμόσαμε το independentsample-ttest και ανάλογα την τιμή της p-value θα απορρίπταμε ή θα επιβεβαιώναμε την ερευνητική μας υπόθεση.

Να σημειωθεί πως στις ενότητες Β & Γ όπου οι απαντήσεις που κυμάνθηκαν με βάση την κλίμακα Linkert από 0-4 στη συνέχεια μετατράπηκαν και πήραν τιμή από 1-5.

5.8. Δυσκολίες κατά την διεξαγωγή της έρευνας

Κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της έρευνας δεν παρουσιάστηκαν ιδιαίτερες δυσκολίες για τη συλλογή του δείγματος, μιας και το δείγμα μας προέρχονταν από τον φοιτητικό πληθυσμό και ήταν εύκολα προσβάσιμος σε μας.

Μια δυσκολία που προέκυψε αφορούσε την εύρεση σχετικής βιβλιογραφίας για την οικονομική κρίση, καθώς οι περισσότερες αναφορές αυτή την περίοδο σχετίζονται με τις οικονομικές της παραμέτρους ή τις επιπτώσεις που έχει στην υγεία των ατόμων, και ελάχιστες είναι εκείνες που αναφέρονται στις επιπτώσεις που έχει η οικονομική κρίση στην οικογενειακή ζωή και τις σχέσεις των μελών της.

5.9. Περιορισμοί-αδυναμίες της έρευνας:

Κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας προέκυψαν κάποια “κολλήματα” στη συμπλήρωση κάποιων ερωτήσεων από κάποιους ερωτώμενους. Πιο συγκεκριμένα στην ερώτηση που αναφερόταν στο επάγγελμα του πατέρα ή της μητέρας κάποιοι ερωτώμενοι, των οποίων οι γονείς είχαν πεθάνει, έδιναν την απάντηση ‘δε γνωρίζω’. Κάτι ανάλογο συνέβη και στις ερωτήσεις που αναφέρονταν στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη σχέση των γονέων, αν κάποιος γονέας είναι αποθανών, ο ερωτώμενος έδινε την απάντηση καθόλου. Έτσι, σύμφωνα με αυτές τις παραμέτρους, υπάρχει μία αδυναμία της έρευνας μας και τίθεται θέμα στην αξιοπιστία των αποτελεσμάτων στις συγκεκριμένες ερωτήσεις.

5.10. Ηθικά ζητήματα

Κατά την πραγματοποίηση της έρευνας δεν τέθηκε κανένα ηθικό ζήτημα καθώς κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων τηρήθηκε η ανωνυμία αλλά και επειδή οι ερωτήσεις μέσα σε αυτό δεν έθιγαν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1. Χαρακτηριστικά δείγματος μελέτης.

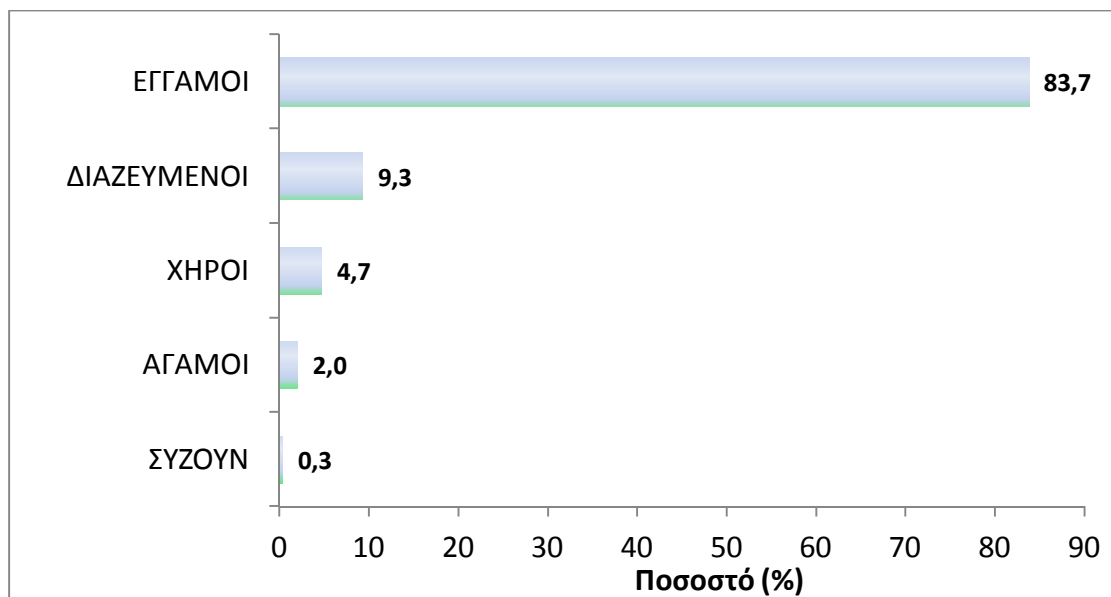
Η έρευνα της πτυχιακής εργασίας πραγματοποιήθηκε σε συνολικά 300 φοιτητές και φοιτήτριες (49% φοιτητές και 51% φοιτήτριες) μέσης ηλικίας $21,9 \pm 2,6$ ετών με ελάχιστη τιμή τα 18 και μέγιστη τα 38 έτη (Πίνακας 6.1). Το 4,0% ανέφερε ότι είναι έγγαμοι ενώ το 11,3% ότι

Πίνακας 6.1. Περιγραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

		N	%
Φύλο	<i>φοιτητές/φοιτήτριες</i>	147/153	49,0/51,0
Ηλικία, χρόνια	<i>μέση ηλικία \pm τυπ. απόκλιση (εύρος)</i>	21,9 \pm 2,6 (18-38)	
Οικογενειακή κατάσταση	<i>έγγαμος/η</i>	12	4,0
	<i>άγαμος/η</i>	254	84,7
	<i>Συζεί</i>	34	11,3
Σχολή σπουδών	<i>Σ.Ε.Υ.Π.</i>	94	31,3
	<i>Σ.Δ.Ο.</i>	54	18,0
	<i>Σ.Τ.Ε.Φ.</i>	122	40,7
	<i>Σ.Τ.Ε.Γ.</i>	30	10,0
Τμήμα	<i>Κοινωνικής Εργασίας</i>	50	16,7
	<i>Νοσηλευτικής</i>	44	14,7
	<i>Μηχανολογίας</i>	24	8,0
	<i>Ηλεκτρολογίας</i>	30	10,0
	<i>Μηχανικών Πληροφορικής</i>	45	15,0
	<i>Πολιτικών Δομικών Έργων</i>	23	7,7
	<i>Διοίκησης επιχειρήσεων</i>	21	7,0
	<i>Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής</i>	25	8,3
	<i>Τουριστικών Επιχειρήσεων</i>	8	2,7
	<i>Τεχνολόγων Γεωπόνων</i>	30	10,0
Έτος σπουδών	<i>1^ο</i>	30	10,0
	<i>2^ο</i>	65	21,7
	<i>3^ο</i>	59	19,7
	<i>4^ο</i>	46	15,3
	<i>Πτυχίο</i>	100	33,3
Χώρα καταγωγής	<i>Ελλάδα</i>	290	96,7

συζεί. Η πλειοψηφία ή το 40,7% προέρχεται από τη Σχολή ΣΤΕΦ ή το 31,3% από τη ΣΕΥΠ, ενώ η μεγαλύτερη διατμηματική συμμετοχή διαπιστώθηκε από τα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας (16,7%) και Μηχανικών Πληροφορικής (15,0%). Οι φοιτητές προέρχονταν από όλα τα έτη σπουδών με μεγαλύτερη συμμετοχή εκείνων που βρίσκονταν στο πτυχίο. Τέλος, το 96,7% των συμμετεχόντων έχουν ελληνική εθνικότητα.

Όσον αφορά την γονική οικογενειακή κατάσταση, το 83,7% των γονέων των φοιτητών & φοιτητριών είναι έγγαμοι ή και το 9,3% σε διάσταση (Σχήμα 6.1). Επιπλέον,

Σχήμα 6.1. Η γονεϊκή οικογενειακή κατάσταση των φοιτητών/τριών του δείγματος (%).

σύμφωνα με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών (Πίνακας 6.2), περίπου ανάλογα ποσοστά μεταξύ πατέρα και μητέρας παρατηρούνται στις ανώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης, με πτυχίο δηλαδή και κατοχή μεταπτυχιακού διπλώματος ή διδακτορικού (20,3% και 19,0% αντίστοιχα). Αντίστοιχα και ως προς την εργασία (Πίνακας 6.3) σημαντικά υψηλότερο ποσοστό των πατεράδων έναντι των μητέρων εργάζεται (69,7% έναντι 50,0%, αντίστοιχα, $p < 0.05$) και λιγότερο είναι σε εποχιακή εργασία (6,3% έναντι 13,3%, αντίστοιχα, $p < 0.05$) ή δεν εργάζεται ούτε αναζητά εργασία (3,3% έναντι 14,7%, αντίστοιχα, $p < 0.05$).

Πίνακας 6.2. Επίπεδο εκπαίδευσης των γονιών των φοιτητών/τριών του δείγματος (%).

	Πατέρα		Μητέρας	
	N	%	v	%
ΚΑΘΟΛΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟ Ή ΜΕΡΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	15	5,0	6	2,0
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	36	12,0	27	9,0
ΓΥΜΝΑΣΙΟ	34	11,3	53	17,7
ΛΥΚΕΙΟ	80	26,7	120	40,0
ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ	74	24,7	37	12,3
ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	54	18,0	52	17,3
ΚΑΤΟΧΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ/ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟΥ	7	2,3	5	1,7

Πίνακας 6.3. Εργασιακή κατάσταση των γονιών των φοιτητών/τριών του δείγματος (%)

	Πατέρας		Μητέρα	
	N	%	v	%
Εργάζεται	209	69,7*	150	50,0
Είναι εποχιακά σε εργασία	19	6,3*	40	13,3
Δεν εργάζεται αλλά αναζητά εργασία	27	9,0	47	15,7
Δεν εργάζεται ούτε αναζητά εργασία	10	3,3*	44	14,7
Είναι σε σύνταξη	24	8,0	18	6,0
Άγνωστο	11	3,7	1	0,3

* $p < 0.05$ (σύμφωνα με τα εκτιμώμενα διαστήματα εμπιστοσύνης)

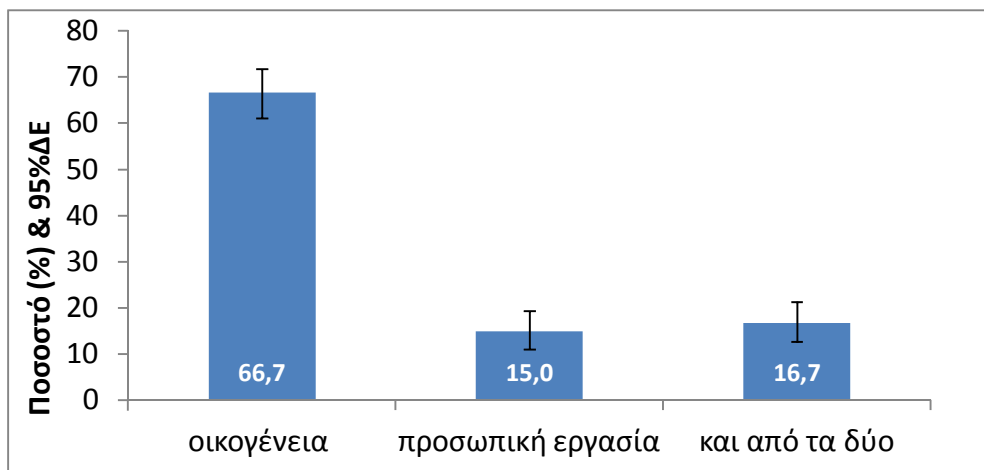
Επιπλέον, από το διάστημα της ανεργίας των γονιών των φοιτητών και φοιτητριών της μελέτης (**Πίνακας 6.4**), μεγαλύτερο ποσοστό μακροχρόνια ανέργων φαίνεται να υπάρχει στους πατεράδες (63,0%) έναντι των μητέρων (50,0).

Πίνακας 6.4. Διάστημα ανεργίας των γονιών των φοιτητών/τριών του δείγματος (%)

	Πατέρας			Μητέρα		
	N	Συνολικό %	% ανέργων	v	Συνολικό %	% ανέργων
Λιγότερο από 6 μήνες	4	1,3	14,8	10	3,3	21,7
Από 6 έως 12 μήνες	6	2,0	22,2	13	4,3	28,3
Πάνω από 12 μήνες	17	5,7	63,0	23	7,7	50,0

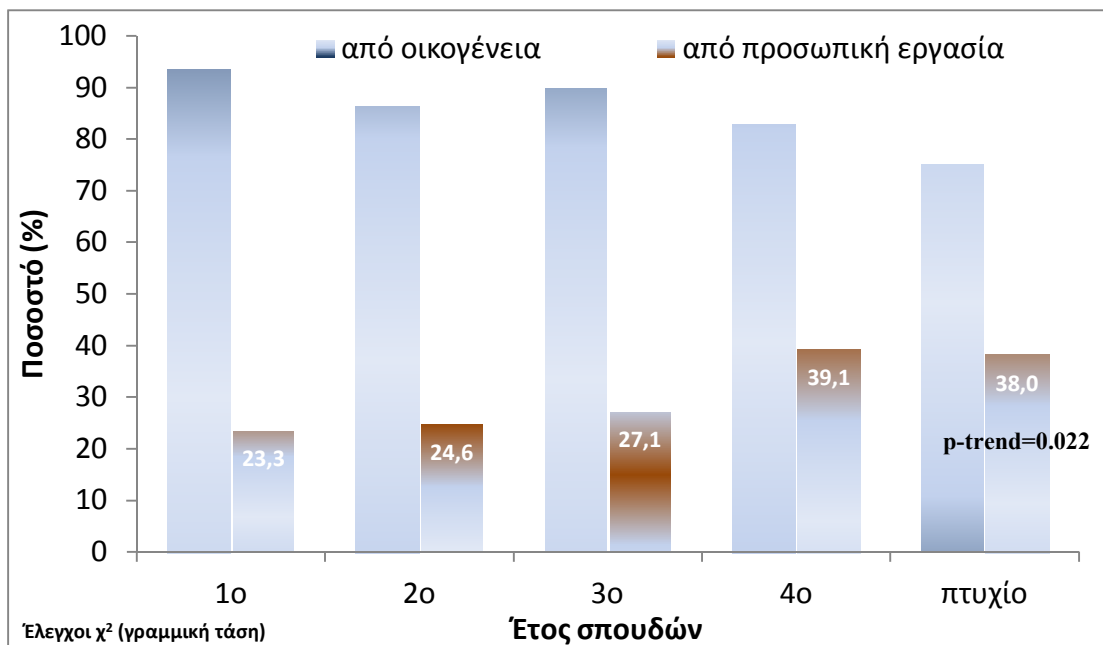
6.2. Η οικονομική κατάσταση των φοιτητών/τριών του δείγματος

Σύμφωνα με το **Σχήμα 6.2**, σημαντικά υψηλότερο ποσοστό λαμβάνει τα μηνιαία έξοδα διαβίωσης από την οικογένεια (66,7%, 95%ΔΕ:61,0-71,7%) ενώ το 16,7% φαίνεται να στηρίζεται συμπληρωματικά και στην προσωπική του εργασία.

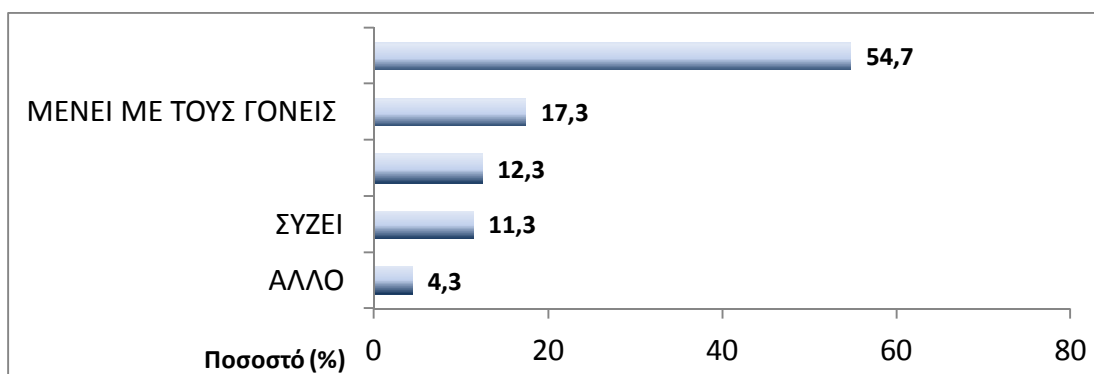
Σχήμα 6.2. Οι πηγές των μηνιαίων εξόδων διαβίωσης των φοιτητών/τριών του δείγματος.

Το βασικότερο ίσως στοιχείο στην ολοκλήρωση των σπουδών των φοιτητών και φοιτητριών είναι η οικονομική τους υποστήριξη και οι πηγές των εσόδων τους. Στο **Σχήμα 6.3**, παρουσιάζεται ο κάθε τρόπος (οικογένεια ή προσωπική εργασία) σε σχέση με το εξάμηνο σπουδών που στην ουσία όσοι βρίσκονται $\geq 4^{\circ}$ έτος βίωσαν εξολοκλήρου τις δυσκολίες της οικονομικής κρίσης σχεδόν από τη γένεσή της, σε αντίθεση με όσους είναι στο πρώτο έτος σπουδών. Παρατηρείται λοιπόν ότι όσο αυξάνονται τα έτη σπουδών μειώνεται σημαντικά το ποσοστό εκείνων που εξαρτώνται από την οικογένεια (1^ο έτος: 93,3% έναντι Πτυχίο: 75,0%, αντίστοιχα, p -trend=0.006), ενώ αντίθετα αυξάνει το ποσοστό εκείνων που λαμβάνουν έσοδα μέσω της προσωπικής τους εργασίας (1^ο έτος: 23,3% έναντι Πτυχίο: 38,0%, αντίστοιχα, p -trend=0.022).

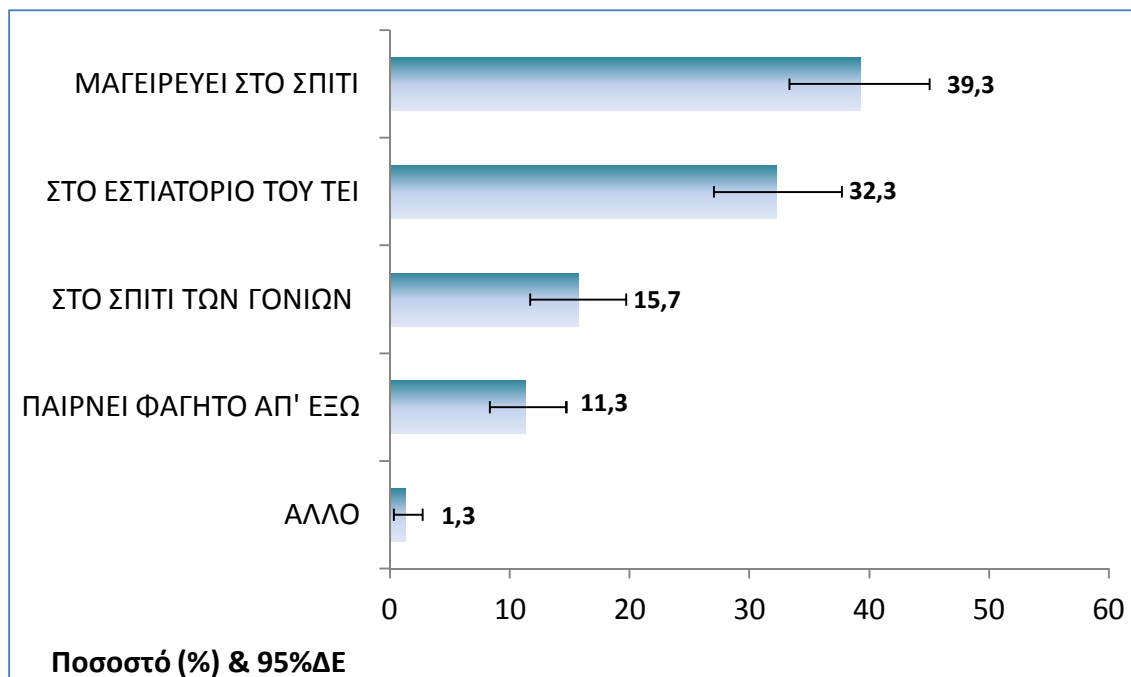
Σχήμα 6.3. Συσχέτιση των πηγών των μηνιαίων εξόδων διαβίωσης των φοιτητών/τριων του δείγματος με το έτος σπουδών

Η οριακή πλειοψηφία επίσης ή το 54,7% φαίνεται να διαμένουν μόνοι/μόνες σε ενοίκιο, το 17,3% με τους γονείς στην πατρική τους οικία προφανώς λόγω εντοπιότητας ενώ το 12,3% συγκατοικεί πλέον του 11,3% που συζεί (Σχήμα 6.4). Αθροιστικά, οι δύο αυτές τελευταίες περιπτώσεις προσεγγίζουν το 23,6% ή περίπου 1 στους 4 φοιτητές και φοιτήτριες, διαμοιράζοντας τα έξοδα διαβίωσης.

Σχήμα 6.4. Μορφές διαβίωσης των φοιτητών/τριων του δείγματος (%)

Ως προς τον τόπο διατροφής τους εξάλλου (Σχήμα 6.5), φαίνεται ότι αριθμητικά οι περισσότεροι φοιτητές και φοιτήτριες μαγειρεύουν στο σπίτι τους (39,3%) και το 32,3% σιτίζονται στο εστιατόριο του ΤΕΙ. Ένα μικρό επίσης ποσοστό ή το 11,3% έχουν τη δυνατότητα να καταφέρνουν και αγοράζουν έτοιμο φαγητό.

Σχήμα 6.5. Τρόποι καθημερινής διατροφής των φοιτητών/τριων του δείγματος (%).

Πρακτικά ωστόσο, η οικονομική κρίση φαίνεται ότι οδήγησε το 8,7% ή 26 φοιτητές & φοιτήτριες στην αναγκαιότητα διακοπής κάποια στιγμή των σπουδών τους (Πίνακας 6.5), ενώ σημαντικά υψηλότερο φαίνεται να είναι το ποσοστό αυτό προς τα μεγαλύτερα έτη σπουδών. Το 15,0% όσων βρίσκονται στο πτυχίο ανέφερε ότι διέκοψε τις σπουδές του έναντι 6,7% εκείνων στο 1^ο έτος (p -trend=0.015).

Πίνακας 6.5. Συσχέτιση της διακοπής των σπουδών λόγω της οικονομικής κρίσης με το έτος σπουδών

	Διακοπή σπουδών		<i>p</i> -trend	
	N	%		
Έτος σπουδών	1 ^ο	2	6,7	0,015
	2 ^ο	3	4,6	
	3 ^ο	2	3,4	
	4 ^ο	4	8,7	
	πτυχίο	15	15,0	
ΣΥΝΟΛΟ		26	8,7	

Έλεγχος χ^2 (γραμμική τάση), $\chi^2=8,64$, β.ε.=4

6.3 Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην οικογένεια.

Στην προσπάθεια για αξιολόγηση των όποιων επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή ζωή των φοιτητών και φοιτητριών της μελέτης (Πίνακας 6.6), παρατηρούνται διακυμάνσεις στις απαντήσεις 13 ερωτήσεων. Υψηλότερη τιμή σημειώθηκε στις απαντήσεις που αφορούν τη μείωση στην αποταμίευση των μελών της οικογένειας ($3,56 \pm 1,02$), στο οικογενειακό εισόδημα ($3,47 \pm 1,00$), στις ψυχαγωγικές δραστηριότητες ($3,29 \pm 1,15$) και στις δαπάνες για ένδυση ($3,22 \pm 0,96$). Αμέσως μετά βλέπουμε πως η κρίση έχει επιδράσει στην ψυχολογία των μελών της οικογένειας ($3,12 \pm 1,20$) προκαλώντας στα μέλη της περισσότερο άγχος ($2,88 \pm 1,07$) αυξάνοντας τα γενικότερα προβλήματα ($2,82 \pm 1,10$). Αμέσως μετά, σύμφωνα με τις απαντήσεις των φοιτητών και φοιτητριών φαίνεται να έχουν μειωθεί οι δαπάνες για τα τρόφιμα ($2,79 \pm 1,01$) και να έχει αυξηθεί η ένταση μέσα στην οικογένεια ($2,29 \pm 1,15$). Οι συνιστώσες της οικογενειακής ζωής που έχουν επηρεαστεί λιγότερο αφορούν τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι δήλωσαν πως η σχέση μεταξύ των γονιών τους έχει επηρεαστεί σε μέτριο βαθμό ($2,27 \pm 1,16$) όπως και η επικοινωνία μεταξύ της οικογένειας. Στον λιγότερο βαθμό έχουν επηρεαστεί οι σχέσεις με τους φίλους, τους συγγενείς κλπ ($2,01 \pm 1,07$) και η σχέση του ίδιου του ερωτώμενου με την οικογένειά του ($1,99 \pm 1,16$).

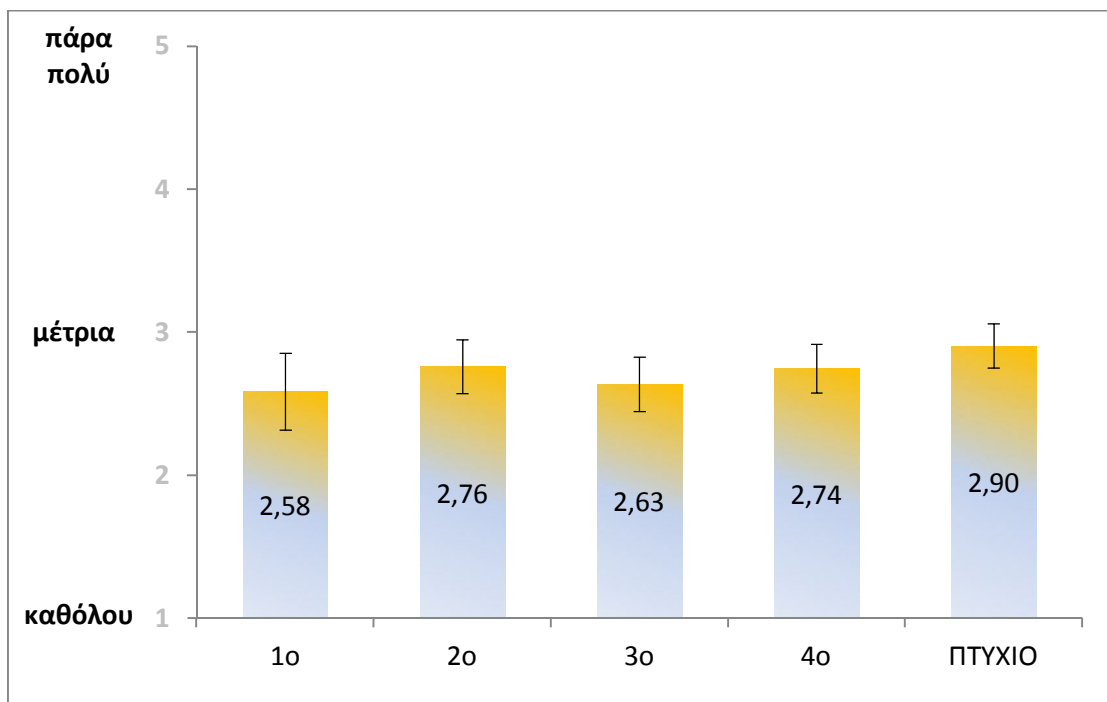
Πίνακας 6.6. Συχνότητες κατανομών ερωτήσεων του βαθμού επίδρασης της οικονομικής κρίσης σε διάφορες συνιστώσες της ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ζωής των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτης.

	Βαθμός επίδρασης				
	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5
	*Μέση τιμή± τυπική απόκλιση				
1. Έχει μειωθεί η αποταμίευση των μελών της οικογένειας			3,56±1,02		
2. Έχει μειωθεί το οικογενειακό εισόδημα			3,47±1,00		
3. Έχουν μειωθεί οι ψυχαγωγικές δραστηριότητες της οικογένειας			3,29±1,15		
4. Έχουν μειωθεί οι δαπάνες για ένδυση			3,22±0,96		
5. Έχει επηρεαστεί η ψυχολογία των μελών της οικογένειας			3,12±1,20		
6. Γενικότερα όλοι στην οικογένεια έχουμε περισσότερο άγχος			2,88±1,07		
7. Έχουν γενικά αυξηθεί τα προβλήματα			2,82±1,10		
8. Έχουν μειωθεί οι δαπάνες για τρόφιμα			2,79±1,01		
9. Έχει αυξηθεί η ένταση μέσα στην οικογένεια			2,29±1,15		
10. Έχει επηρεαστεί η σχέση των γονιών μου (καυγαδίζουν πιο συχνά κλπ)			2,27±1,16		
11. Έχει επηρεαστεί η επικοινωνία μεταξύ των μελών (οι συζητήσεις κλπ)			2,20±1,15		
12. Έχουμε απομακρυνθεί από το περιβάλλον μας (συγγενείς, φίλοι, γείτονες κλπ)			2,01±1,07		
13. Έχει επηρεαστεί η σχέση η δική μου με την οικογένειά μου			1,99±1,16		
ΣΥΝΟΛΟ			2,76±0,73		

*(Ταξινομηση κατά φθίνουσα τιμή)

Εκτιμώντας τη γενική μέση βαθμολογία από το σύνολο των 13 ερωτήσεων για την επίδραση της οικονομικής κρίσης στην οικογένεια των φοιτητών και φοιτητριών, διαπιστώνεται ότι η επίδραση αυτή εκφραζόμενη από τη μέση βαθμολογία στα διάφορα ακαδημαϊκά έτη δεν διαφέρει στατιστικώς σημαντικά (**Σχήμα 6.6**). Συγκεκριμένα, το 1^ο έτος σπουδών συγκεντρώνει μέση βαθμολογία 2,58 (με 1=καθόλου επίδραση έως

5=πάρα πολύ) ενώ από φοιτητές και φοιτήτριες στο πτυχίο εκτιμήθηκε σε 2,90 (p -trend=0.065).

Ανάλυση διακύμανσης – γραμμική τάση ($p=0.065$).

Σχήμα 6.6. Μέσες τιμές και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης της συνολικής βαθμολογίας των 13 ερωτήσεων που αφορούν το βαθμό επίδρασης της οικονομικής κρίσης στην ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ζωή των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτης.

Επιπλέον, αξιολογώντας τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην προσωπική ζωή των φοιτητών και φοιτητριών της μελέτης (πίνακας 6.7) βλέπουμε πως τον μεγαλύτερο βαθμό σημειώνει η επιθυμία τους να τελειώσουν την σχολή τους όσο πιο σύντομα γίνεται ($3,40 \pm 1,40$). Αμέσως μετά ακολουθούν η μείωση στα προσωπικά έξοδα για ένδυση/προσωπικά αντικείμενα ($3,25 \pm 1,07$), στις εξόδους με συμφοιτητές/φίλους ($3,15 \pm 1,15$) και στα χρήματα που έχει ο ερωτώμενος στη διάθεσή του κάθε μήνα ($3,04 \pm 1,18$). Η ικανοποίηση που αντλεί από τη φοιτητική του ζωή ο ερωτώμενος σημείωσε την αμέσως επόμενη υψηλότερη τιμή ($2,94 \pm 1,17$) με την αύξηση του άγχους του να ακολουθεί ($2,88 \pm 1,20$). Στη συνέχεια ακολουθεί η μείωση των ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων και των χόμπι ($2,86 \pm 1,12$) και το γεγονός πως έχει επηρεαστεί το ενδιαφέρον των ερωτώμενων για το αντικείμενο που σπουδάζουν ($2,64 \pm 1,13$). Σε χαμηλές τιμές οι ερωτώμενοι δηλώνουν έχει επηρεαστεί η διάθεση τους ($2,59 \pm 1,15$) και πως είναι πιο απαισιόδοξοι σε σχέση με πριν ($2,53 \pm 1,12$). Επίσης, σε χαμηλό βαθμό δήλωσαν πως έχει επηρεαστεί η συγκέντρωση τους κατά τη διάρκεια των μαθημάτων ($2,08 \pm 1,11$) και η επίδοσή τους στα μαθήματα ($2,00 \pm 1,06$). Τις χαμηλότερες τιμές σημείωσαν οι συνιστώσες που αναφέρονται στις προσωπικές σχέσεις. Συγκεκριμένα, η συνιστώσα που αναφερόταν στο αν ο ερωτώμενος έχει απομακρυνθεί από τους συμφοιτητές του και τους φίλους του

εξαιτίας της κρίσης βαθμολογήθηκε με (1,95±1,13) και ανάλογα το αν έχει απομακρυνθεί από τα μέλη της οικογένειάς του βαθμολογήθηκε με (1,69±1,00).

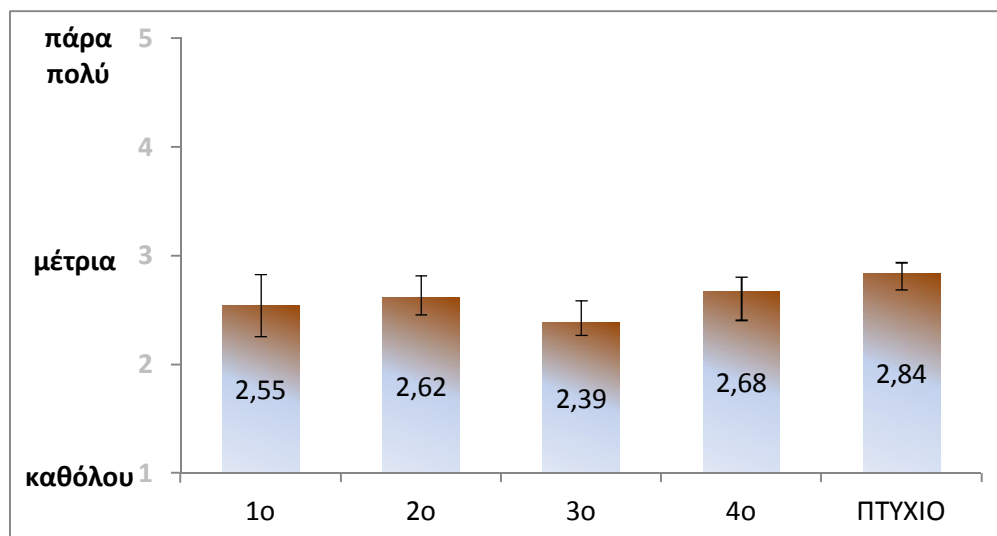
Πίνακας 6.7. Συχνότητες κατανομών ερωτήσεων του βαθμού επίδρασης της οικονομικής κρίσης σε διάφορες συνιστώσες της ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ζωής των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτης.

	Βαθμός επίδρασης				
	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5
*Μέση τιμή±τυπική απόκλιση					
1. Έχει επηρεαστεί η επιθυμία μου να τελειώσω τη σχολή όσο πιο σύντομα γίνεται			3,40±1,40		
2. Έχω μειώσει τα προσωπικά μου έξοδα για ένδυση/προσωπικά αντικείμενα			3,25±1,07		
3. Έχω μειώσει τις εξόδους με τους συμφοιτητές/φίλους			3,15±1,15		
4. Έχουν μειωθεί τα χρήματα που έχω στη διάθεση μου το μήνα			3,04±1,18		
5. Αντλώ ικανοποίηση από τη φοιτητική μου ζωή			2,94±1,17		
6. Έχει αυξηθεί το άγχος μου			2,88±1,20		
7. Έχω μειώσει γενικά τις ψυχαγωγικές μου δραστηριότητες και τα χόμπι μου			2,86±1,12		
8. Έχει επηρεαστεί το ενδιαφέρον μου για το αντικείμενο που σπουδάζω			2,64±1,41		
9. Έχει επηρεαστεί η γενικότερη ψυχολογία μου			2,64±1,13		
10. Έχει επηρεαστεί η διάθεσή μου γενικότερα			2,59±1,15		
11. Αισθάνομαι περισσότερο απαισιόδοξος από πριν			2,53±1,12		
12. Έχει μειωθεί η συγκέντρωσή μου κατά τη διάρκεια των μαθημάτων			2,08±1,11		
13. Έχουν μειωθεί οι επιδόσεις μου στα μαθήματα			2,00±1,06		
14. Έχω απομακρυνθεί από φίλους και συμφοιτητές εξαιτίας της κρίσης			1,95±1,13		
15. Έχω απομακρυνθεί από τα άλλα μέλη της οικογένειάς μου εξαιτίας της κρίσης			1,69±1,00		
ΣΥΝΟΛΟ			2,65±0,69		

*(Ταξινόμηση κατά φθίνουσα τιμή)

Όπως ωστόσο με την επίδραση στην οικογενειακή ζωή, η αντίστοιχη συνολική επίδραση βάση των 15 ερωτήσεων στην προσωπική ζωή των φοιτητών και φοιτητριών ανά έτος σπουδών παρουσιάζεται στο **σχήμα 6.7**. Συγκεκριμένα, για όσους και όσες είναι στο 1^ο έτος σπουδών εκτιμάται συνολική μέση βαθμολογία των 15 ερωτήσεων σε

2,55 (με 1=καθόλου επίδραση έως 5=πάρα πολύ) ενώ από φοιτητές και φοιτήτριες στο πτυχίο εκτιμήθηκε σε 2,81, χωρίς να παρατηρείται στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση ($p\text{-trend}=0.043$).

Ανάλυση διακύμανσης – γραμμική τάση ($p=0.043$).

Σχήμα 6.7. Μέσες τιμές και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης της συνολικής βαθμολογίας των 15 ερωτήσεων που αφορούν το βαθμό επίδρασης της οικονομικής κρίσης στην ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ζωή των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτης.

6.4 Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο ίδιο το άτομο

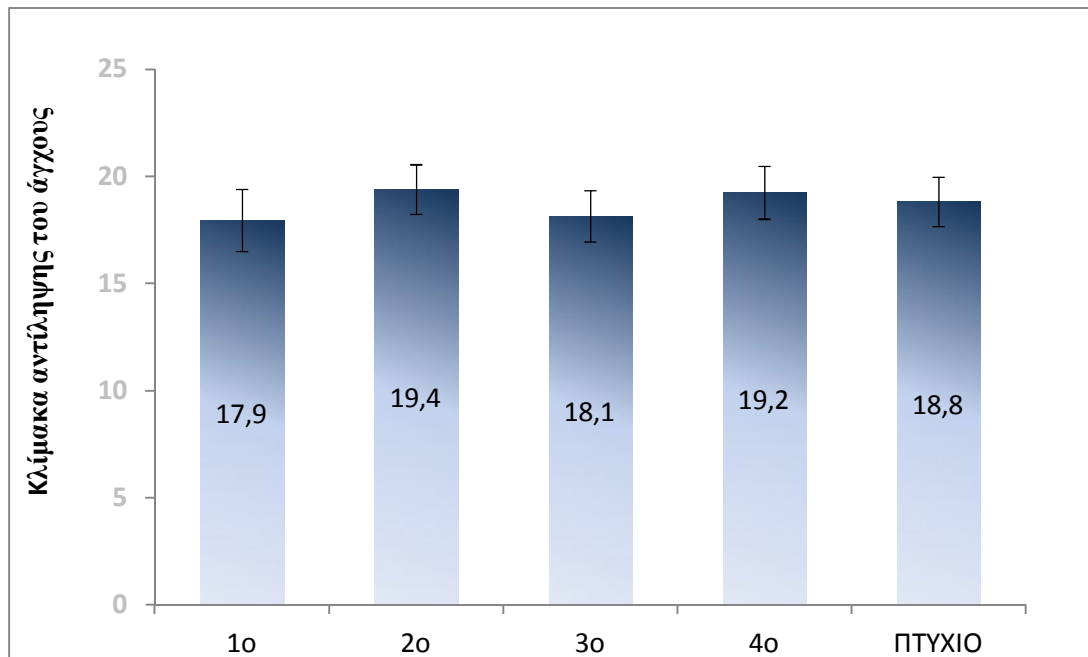
Από την κλίμακα αντίληψης άγχους και την αξιολόγηση των συναισθημάτων τους (Πίνακας 6.8) την υψηλότερη τιμή έδωσαν στο γεγονός ότι είχαν τον έλεγχο των καταστάσεων ($2,25\pm 0,92$) και πως ήταν σίγουροι για την ικανότητα τους να διαχειρίζονται τα προσωπικά τους προβλήματα ($2,23\pm 0,94$). Το γεγονός ότι ένοιωσαν νευρικότητα και στρες σημείωσε τιμή ($2,23\pm 0,94$) ακολουθεί το ότι ήταν σε θέση να ελέγξουν τον εκνευρισμό στη ζωή τους ($2,20\pm 1,03$) και ότι ένοιωθαν θυμωμένοι για τα πράγματα που ήταν εκτός του δικού τους ελέγχου ($2,07\pm 1,04$). Έπονται το ότι ένοιωσαν πως τα πράγματα πηγαίνουν όπως τα θέλουν ($1,86\pm 0,92$) και το ότι δεν είναι σε θέση να ελέγξουν τα σημαντικά πράγματα στη ζωή τους ($1,82\pm 1,05$). Στις τελευταίες θέσεις βρίσκονται το γεγονός πως δε μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τα πράγματα που είχαν να κάνουν ($1,79\pm 0,93$), το ότι ένοιωσαν αναστατωμένοι εξαιτίας ενός απρόσμενου γεγονότος ($1,70\pm 1,01$) και τέλος το ότι ένοιωσαν πως οι δυσκολίες τους συσσωρεύτηκαν σε τέτοιο σημείο που δεν μπορούσαν να τις ξεπεράσουν ($1,62\pm 1,06$).

Πίνακας 6.8. Συχνότητες κατανομών ερωτήσεων που αφορούν ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ κατά τη διάρκεια του τελευταίου μήνα (κλίμακα αντίληψης άγχους - PSS) των 300 φοιτητών & φοιτητριών της μελέτης.

	Βαθμός επίδρασης				
	Ποτέ	Σχεδόν ποτέ	Μερικές φορές	Αρκετά συχνά	Πολύ συχνά
	0	1	2	3	4
	*Μέση τιμή±τυπική απόκλιση				
1. <i>Ότι είχες τον έλεγχο των καταστάσεων</i>			2,25±0,92		
2. <i>Σίγουρος για την ικανότητα σου να διαχειρίζεσαι τα προσωπικά σου προβλήματα</i>			2,23±0,94		
3. <i>Νευρικότητα και στρες</i>			2,20±1,04		
4. <i>Ότι ήσουν σε θέση να ελέγξεις τον εκνευρισμό στην ζωή σου</i>			2,08±1,03		
5. <i>Θυμωμένος για πράγματα που ήταν εκτός του δικού σου ελέγχου</i>			2,07±1,04		
6. <i>Ότι τα πράγματα πηγαίνουν όπως τα θες</i>			1,86±0,92		
7. <i>Ότι δεν είσαι σε θέση να ελέγξεις τα σημαντικά πράγματα στη ζωή σου</i>			1,82±1,05		
8. <i>Ότι δεν μπορούσες να αντιμετωπίσεις τα πράγματα που είχες να κάνεις</i>			1,79±0,93		
9. <i>Αναστατωμένος εξαιτίας ενός απρόσμενου γεγονότος</i>			1,70±1,01		
10. <i>Ότι οι δυσκολίες συσσωρεύτηκαν τόσο πολύ σε σημείο που δεν μπορούσες να τις ξεπεράσεις</i>			1,62±1,06		
ΣΥΝΟΛΟ			2,76±0,73		

(*Ταξινόμηση κατά φθίνουσα τιμή)

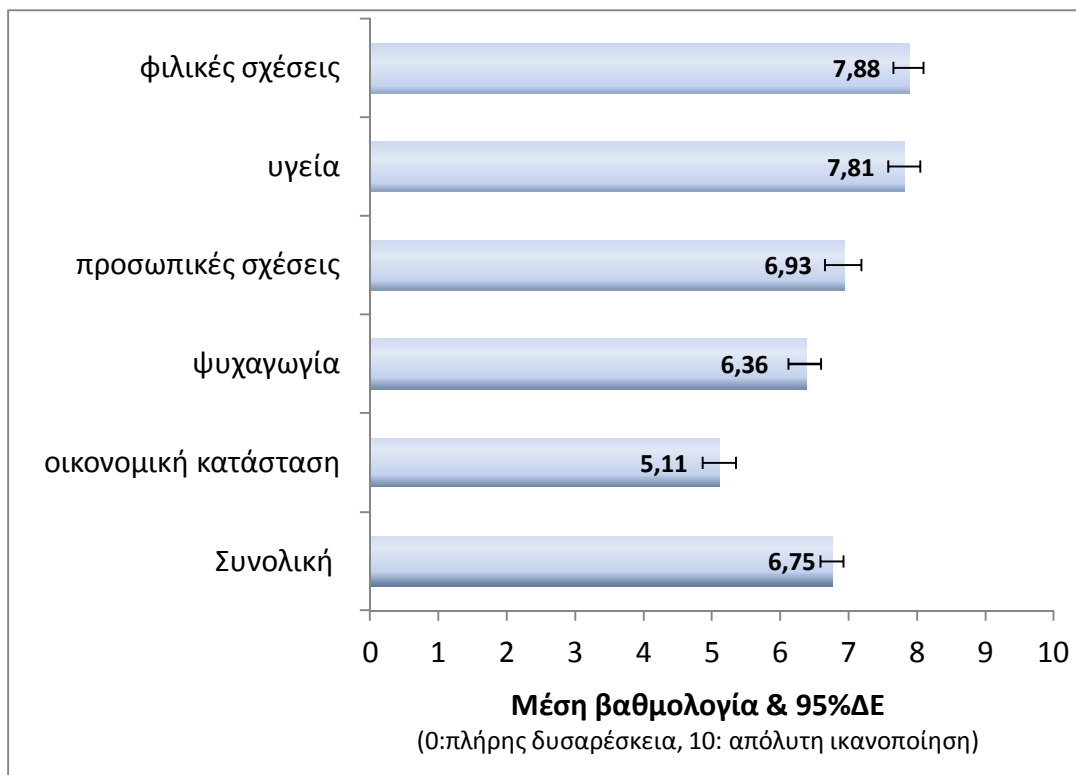
Συνολικά ωστόσο για την κλίμακα άγχους PSS (όσο υψηλότερη τόσο πιο υψηλή η αίσθηση άγχους), η συνολική μέση βαθμολογία της εκτιμήθηκε 18,8 με μόλις 18,6 στους φοιτητές και 19,0 στις φοιτήτριες (αποτελέσματα δεν παρουσιάζονται σε σχήμα ή πίνακα: ανάλυση διακύμανσης, $p=0.468$). Στο **Σχήμα 6.8** ωστόσο, παρουσιάζονται οι μέσες τιμές της κλίμακας ως προς το έτος σπουδών τους προκειμένου για τον προσδιορισμό της ενδεχόμενης διαφοράς. Παρατηρείται λοιπόν ότι δεν διαπιστώνεται σημαντική ανάλογη αύξηση κατά τα έτη σπουδών στην κλίμακα άγχους αν και στο 1^ο έτος σπουδών εκτιμάται συνολική μέση βαθμολογία 17,9 ενώ από φοιτητές και φοιτήτριες στο πτυχίο εκτιμήθηκε σε 18,8 ($p\text{-trend}=0.476$).

Ανάλυση διακύμανσης – γραμμική τάση ($p=0.476$).

Σχήμα 6.8. Μέσες τιμές και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης της συνολικής βαθμολογίας των 10 ερωτήσεων της κλίμακας αντίληψης άγχους (PSS) που ένωσαν κατά τη διάρκεια του τελευταίου μήνα οι 300 φοιτητές & φοιτήτριες της μελέτης.

Σύμφωνα με την κλίμακα ικανοποίησης από τη ζωή και από τις 5 συνιστώσες της (Σχήμα 6.9), οι φιλικές σχέσεις αποτελούν τη συνιστώσα εκείνη για την οποία νιώθουν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό ικανοποίηση σε σχέση με τις προσωπικές σχέσεις, την ψυχαγωγία και την οικονομική κατάσταση ($p<0.05$). Συνολικά ωστόσο, η οικονομική κατάσταση ενέχει σημαντικά το χαμηλότερο βαθμό ικανοποίησης σε σχέση με τις υπόλοιπες συνιστώσες ($p<0.05$), στοιχείο που καταδεικνύει προφανώς τις δυσκολίες τους ως οικονομικά εξαρτώμενα άτομα. Η συνολική ικανοποίηση ωστόσο φαίνεται από τη συνολική μέση βαθμολογία που ανέρχεται σε 6,75 και που ξεπερνάει τα μέτρια επίπεδα της κλίμακας (ή 5,00), προσεγγίζοντας το 10,0 που θεωρείται υποκειμενικά η απόλυτη ικανοποίηση.

Εκτίμηση των 95%ΔΕ με τεχνικές bootstrap.

Σχήμα 6.9. Μέσες τιμές και 95% διαστήματα εμπιστοσύνης της βαθμολογίας των 5 ερωτήσεων της κλίμακας Ικανοποίησης που ένωσαν κατά τη διάρκεια του τελευταίου χρόνου οι 300 φοιτητές & φοιτήτριες της μελέτης από διάφορες συνιστώσες της ζωής τους.

Τέλος, και σύμφωνα με τον **Πίνακα 6.9**, οι πλειοψηφία των φοιτητών και φοιτητριών αναφέρει ότι έχει συμβάλει η κρίση θετικά στην επίδραση διαφόρων παραμέτρων της ζωής τους.

Πίνακας 6.9. Θετική επίδραση της οικονομικής κρίσης στη ζωή των ατόμων του δείγματος.

	Θετική επίδραση της κρίσης			
	ΝΑΙ		ΟΧΙ	
	% (95%ΔΕ)			
1. Δίνω μεγαλύτερη σημασία στα ουσιαστικά πράγματα	90,0	(86,3-93,3)	10,0	(6,7-13,7)
2. Έχω βελτιώσει τις σχέσεις μου με τους άλλους	65,3	(59,7-70,3)	34,7	(29,7-40,3)
3. Συνειδητοποίησα ότι περνάω και με λιγότερα πράγματα καλά	77,7	(72,7-82,7)	22,3	(17,3-27,3)
4. Έχω αντιμετωπίσει πιο σοβαρά τις σπουδές μου	74,3	(69,3-79,3)	25,7	(20,7-30,7)
5. Με έχει φέρει πιο κοντά στην οικογένειά μου	62,3	(57,0-68,0)	37,7	(32,0-43,0)
6. Προσπαθώ περισσότερο να βοηθήσω τους γύρω μου που έχουν ανάγκη	75,7	(70,7-80,7)	24,3	(19,3-29,3)

Εκτίμηση των 95%ΔΕ με τεχνικές bootstrap.

Συγκεκριμένα, το 90,0% αναφέρει ότι δίνει μεγαλύτερη σημασία σε ουσιαστικά πράγματα ενώ το 77,7% έχει συνειδητοποιήσει ότι περνάει και με λιγότερα πράγματα καλά. Παράλληλα, κοινωνική ευαισθησία δείχνει το 75,7%, καθώς προσπαθεί περισσότερο να βοηθήσει εκείνους που έχουν ανάγκη ενώ το 74,3% φαίνεται να ενισχύει την προσπάθεια στην αντιμετώπιση με μεγαλύτερη σοβαρότητα των σπουδών.

6.5.Σχέση προσωπικών χαρακτηριστικών με τις κλίμακες αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης.

Από τις συγκρίσεις και τα επίπεδα των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή, μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών (Πίνακας 6.10), δεν διαπιστώνεται στατιστικώς σημαντική διαφορά τόσο στην επίπτωση στην οικογενειακή όσο και στην προσωπική τους ζωή ($p>0.05$). Από την ηλικία τους ωστόσο φαίνεται ότι οι μεγαλύτεροι σε ηλικία (25+ ετών) έχουν και υψηλότερα μέσα επίπεδα επίδρασης σε σχέση με τους μικρότερους (18-20 ετών) στην οικογενειακή (3,05 έναντι 2,64, $p=0.014$) αλλά και στην προσωπική ζωή (2,89 έναντι 2,49, $p=0.006$).

Πίνακας 6.10. Σύγκριση μεταξύ φύλων και ηλικιακών ομάδων των φοιτητών & φοιτητριών των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή τους.

Βαθμολογία επίδρασης της οικονομικής κρίσης:	Φύλο		Ηλικία, χρόνια		
	Φοιτητές	φοιτήτριες	18-20	21-24	25+
	Μέση τιμή (τυπ. απόκλιση)				
στην ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ζωή ¹	2,72 (0,71)	2,80 (0,76)	2,64 (0,75)	2,77 (0,70)	3,05 (0,78)
p-value	0,383		0,014		
στην ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ζωή ¹	2,73 (0,68)	2,58 (0,70)	2,49 (0,71)	2,69 (0,67)	2,89 (0,67)
p-value	0,059		0,006		

Ανάλυση διακύμανσης (η ετερογένεια ελέγχθηκε με τη μέθοδο Levene).

¹ Κλίμακα εκτιμώμενη από 1:καθόλου έως 5:πάρα πολύ.

Επιπλέον, από τον Πίνακα 6.11 επιβεβαιώνεται ότι όσοι προσπάθησαν λόγω δυσκολιών να διακόψουν τις σπουδές τους έχουν και υψηλότερα μέσα επίπεδα επίδρασης σε σχέση με όσους δεν προσπάθησαν στην οικογενειακή (3,07 έναντι 2,73, $p=0.028$) και στην προσωπική ζωή (2,93 έναντι 2,62, $p=0.030$). Παράλληλα, όσοι προσπαθούν να ανταποκριθούν στα μηνιαία τους έξοδα μέσω μόνο προσωπικής

εργασίας έχουν σε σχέση με τους υπόλοιπους υψηλότερα μέσα επίπεδα επίδρασης στην οικογενειακή ($p=0.010$) και στην προσωπική ζωή ($p=0.029$).

Πίνακας 6.11. Σύγκριση μεταξύ ομάδων ετών και διακοπής σπουδών των φοιτητών & φοιτητριών των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή τους.

Βαθμολογία επίδρασης της οικονομικής κρίσης:	Διακοπή σπουδών		Μηνιαία έξοδα διαβίωσης		
	Ναι	Όχι	από οικογένεια	προσωπική εργασία	και τα δύο
	Μέση τιμή (τυπ. απόκλιση)				
στην ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ζωή ¹	3,07 (0,83)	2,73 (0,72)	2,69 (0,72)	3,04 (0,78)	2,85 (0,71)
p-value	0,028		0,010		
στην ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ζωή ¹	2,93 (0,64)	2,62 (0,69)	2,59 (0,71)	2,89 (0,71)	2,68 (0,60)
p-value	0,030		0,029		

Ανάλυση διακύμανσης (η ετερογένεια ελέγχθηκε με τη μέθοδο Levene).

¹ Κλίμακα εκτιμώμενη από 1:καθόλου έως 5:πάρα πολύ.

Όλα τα παραπάνω ωστόσο επιβεβαιώνονται από την εργασιακή απασχόληση των γονιών τους και από τις συγκρίσεις των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή μεταξύ διαφόρων μορφών απασχόλησης τους (Πίνακας 6.12). Συγκεκριμένα, επιβεβαιώνεται ότι όσοι φοιτητές και φοιτήτριες με γονείς που δεν εργάζονται (σε σχέση με όσων εργάζονται) εξέφρασαν σημαντικά υψηλότερα μέσα επίπεδα επίδρασης στην οικογενειακή (3,22 έναντι 2,57, $p<0.001$) και στην προσωπική ζωή (2,99 έναντι 2,57, $p=0.016$)

Πίνακας 6.12. Σύγκριση μεταξύ κατηγοριών εργασίας των γονιών των φοιτητών & φοιτητριών των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή τους.

Βαθμολογία επίδρασης της οικονομικής κρίσης:	Εργασία γονιών			
	εργάζονται και οι δύο	εργάζεται ένας/μια	συνταξιούχος ένας/μια	δεν εργάζονται
	Μέση τιμή (τυπ. απόκλιση)			
στην ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ζωή ¹	2,59 (0,67)	2,77 (0,71)	2,90 (0,57)	3,22 (0,91)
p-value	$<0,001$			
στην ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ζωή ¹	2,57 (0,62)	2,63 (0,71)	2,69 (0,59)	2,99 (0,84)
p-value	0,016			

Ανάλυση διακύμανσης (η ετερογένεια ελέγχθηκε με τη μέθοδο Levene).

¹ Κλίμακα εκτιμώμενη από 1:καθόλου έως 5:πάρα πολύ.

Στον **Πίνακα 6.13** ελέγχεται η τυχόν διαφοροποίηση που καθορίζει η μεταβολή του οικογενειακού εισοδήματος λόγω της κρίσης, στις μέσες τιμές των κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης και της ικανοποίησης από τη ζωή των φοιτητών και φοιτητριών. Συγκεκριμένα, στους φοιτητές και φοιτήτριες που δηλώνουν ότι έχει μειωθεί πάρα πολύ το εισόδημα έναντι εκείνων που δηλώνουν καθόλου ή λίγο, φαίνεται να έχουν σημαντικά μεγαλύτερη επίδραση ή υψηλότερη βαθμολογία στην κλίμακα της αντίληψης άγχους (22,24 έναντι 17,22, αντίστοιχα, p -trend<0.001). Επιπλέον, στους φοιτητές και φοιτήτριες που δηλώνουν ότι έχει μειωθεί πάρα πολύ το εισόδημα έναντι εκείνων που δηλώνουν καθόλου ή λίγο, φαίνεται να έχουν σημαντικά μεγαλύτερη επίδραση ή χαμηλότερη βαθμολογία στην κλίμακα ικανοποίησης από τη ζωή (6,05 έναντι 6,96, αντίστοιχα, p -trend<0.001) και στην κλίμακα ευεξίας (5,16 έναντι 6,82, αντίστοιχα, p -trend<0.001).

Πίνακας 6.13. Σύγκριση μέσων τιμών κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης και της ικανοποίησης από τη ζωή των φοιτητών και φοιτητριών της μελέτης ως προς τη μείωση του οικογενειακού εισοδήματος.

	Έχει μειωθεί το οικογενειακό εισόδημα			
	ΚΑΘΟΛΟΥ, ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
	Μέση τιμή (τυπ. απόκλιση)			
Κλίμακα αντίληψης άγχους - PSS ¹	17,22 (3,65)	17,55 (4,52)	19,19 (4,97)	22,24 (5,20)
p -trend	<0,001			
Κλίμακα ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ από τη ζωή ²	6,96 (1,56)	7,04 (1,34)	6,68 (1,27)	6,05 (1,54)
p -trend	<0,001			
Κλίμακα ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗΣ ΕΥΕΞΙΑΣ ³	6,82 (1,92)	6,90 (1,50)	6,36 (1,75)	5,16 (1,91)
p -trend	<0,001			

Ανάλυση διακύμανσης – γραμμική τάση (η ετερογένεια ελέγχθηκε με τη μέθοδο Levene)..

¹ Κλίμακα εκτιμώμενη από 0: ποτέ έως 4: πολύ συχνά.

² Κλίμακα εκτιμώμενη από 0: πολύ δυσαρεστημένος έως 10: πολύ ικανοποιημένος.

³ Κλίμακα εκτιμώμενη από 0: πολύ άσχημα έως 10: τέλεια.

Τέλος, στον **Πίνακα 6.14** συσχετίζονται οι κλίμακες αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και στη προσωπική ζωή με τις κλίμακες άγχους, ικανοποίησης και ευεξίας. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές και φοιτήτριες που έχουν μεγαλύτερη επίδραση της κρίσης στην οικογενειακή τους ζωή, εκφράζουν σε σημαντικά υψηλότερο βαθμό άγχος ($r=0.509$, $p<0.05$) και σε μικρότερο ικανοποίηση ($r=-0.452$,

p<0.05) και ευεξία (r=-0.392, p<0.05). Επίσης, όσοι έχουν μεγαλύτερη επίδραση της κρίσης στην προσωπική τους ζωή, εκφράζουν και σε σημαντικά υψηλότερο βαθμό άγχος (r=0.580, p<0.05) και σε μικρότερο βαθμό ικανοποίηση (r=-0.536, p<0.05) και ευεξία (r=-0.458, p<0.05).

Πίνακας 6.14. Συσχέτιση κλιμάκων αξιολόγησης της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή με κλίμακες άγχους, ικανοποίησης και ευεξίας.

	Βαθμολογία επίδρασης της οικονομικής κρίσης στην ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ζωή ¹	Βαθμολογία επίδρασης της οικονομικής κρίσης στην ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ζωή ¹
	r Pearson	
Κλίμακα αντίληψης άγχους - PSS ²	0,509*	0,580*
Κλίμακα ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ από τη ζωή ³	-0,452*	-0,536*
Κλίμακα ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗΣ ΕΥΕΞΙΑΣ ⁴	-0,392*	-0,458*

* p<0.05.

¹ Κλίμακα εκτιμώμενη από 1:καθόλου έως 5:πάρα πολύ.

² Κλίμακα εκτιμώμενη από 0:ποτέ έως 4:πολύ συχνά.

³ Κλίμακα εκτιμώμενη από 0:πολύ δυσχερестημένος έως 10:πολύ ικανοποιημένος.

⁴ Κλίμακα εκτιμώμενη από 0:πολύ άσχημα έως 10:τέλεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ -

(Συσχετίσεων) ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.

Ο πληθυσμός στον οποίο απευθύνθηκε η έρευνα μας, ήταν 300 φοιτητές και φοιτήτριες του ΤΕΙ Κρήτης, όλων των Σχολών και των Τμημάτων, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας. Το δείγμα μας απάντησε σε ερωτήματα σχετικά με την οικονομική κρίση και πως την βιώνουν αυτοί αλλά και η οικογένεια τους, καθώς και ποιες είναι οι επιπτώσεις αυτής σε διάφορα επίπεδα και τομείς της ζωής τους. Οι φοιτητές, ως νέοι έχουν μια διαφορετική αντίληψη και άποψη για το τι συμβαίνει γύρω τους, σε σχέση με άτομα μεγαλύτερων ηλικιών, και γενικά για το πώς βλέπουν την οικονομική κρίση, πως την βιώνουν, καθώς επίσης και πως τους επηρεάζει (θετικά- αρνητικά). Άλλωστε οι νέοι είναι εκείνοι που αποτελούν πλέον, πηγή έμπνευσης και δημιουργίας για την καταπολέμηση της οικονομικής κρίσης. Στη βιβλιογραφία αναφέρεται πως η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της δοκιμάζουν τόσο το άτομο όσο και την οικογένεια σε πολλούς τομείς, όπως είναι ο οικονομικός, ο εργασιακός- επαγγελματικός, και ο ψυχολογικός τομέας. Οι τρεις τομείς, όπως είναι φυσικό, συνδέονται μεταξύ τους, καθώς ο ένας επηρεάζει τον άλλον.

Σήμερα, η οικονομική και επαγγελματική αστάθεια προκαλούν συναισθήματα άγχους και ανασφάλειας, και ειδικότερα μάλιστα, η ανεργία μελών της οικογένειας που εμφανίζεται όλο και πιο συχνά. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαμε, οι γονείς των φοιτητών/τριων σε αρκετά μεγάλο ποσοστό είναι άνεργοι και μάλιστα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Από αυτό μπορούμε να διαπιστώσουμε ή να υποθέσουμε πως δημιουργείται ανασφάλεια και απογοήτευση όχι μόνο στους γονείς των φοιτητών, αλλά και στους ίδιους για το μέλλον. Σύμφωνα με την κ. Μπήτρου (Πρώτο Θέμα, 2012) όλη αυτή η ανασφάλεια που προκαλεί η οικονομική κρίση μέσα στην οικογένεια επηρεάζει και σε ψυχολογικό επίπεδο και επίπεδο σχέσεων, καθώς όταν δημιουργούνται εντάσεις μεταξύ των μελών λόγω των προβλημάτων που μπορεί να αντιμετωπίζουν, χάνεται η επικοινωνία μεταξύ τους και αποξενώνονται.

Παρ' όλα αυτά, στην έρευνά μας, οι φοιτητές δήλωσαν πως ενώ έχουν αυξηθεί τα προβλήματα γενικότερα μέσα στην οικογένεια, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό που φτάνει το 70% αναφέρει πως δεν έχουν επηρεαστεί οι σχέσεις μεταξύ των μελών της, κάτι το οποίο μας δείχνει ότι η οικογένεια εξακολουθεί να είναι ένας θεσμός που λειτουργεί υποστηρικτικά προς τα μέλη της, σε οποιαδήποτε δύσκολη κατάσταση που μπορεί να προκύψει κατά καιρούς.

Όσον αφορά την εργασιακή κατάσταση των γονιών μελέτες έδειξαν ότι σε αυτό τον τομέα έχουν γίνει αρκετές αλλαγές για το ποιος από τους δυο γονείς καλύπτει τα έξοδα της οικογένειας. Σύμφωνα με έρευνα της Εταιρείας Επιλογής Στελεχών, PeopleforBusiness (Κρίση και οικογενειακές ισορροπίες, 2012) διαπιστώνουμε πως, ενώ τα χρόνια πριν από την κρίση τα έξοδα της οικογένειας καλύπτονταν πάνω από το 50% από την εργασία του άνδρα παρά της γυναίκας, σήμερα όλο και περισσότερες γυναίκες αρχίζουν να εργάζονται και να συνεισφέρουν στα οικογενειακά έξοδα. Στη δική μας έρευνα βέβαια η γυναικεία ανεργία είναι πολύ υψηλότερη από την ανεργία των ανδρών, με τους άνδρες όμως να σημειώνουν μεγαλύτερα διαστήματα ανεργίας σε σχέση με τις γυναίκες.

Όπως προαναφέρθηκε παραπάνω, η οικονομική κρίση, έχει μεγάλες επιπτώσεις στο οικογενειακό εισόδημα της οικογένειας, με αποτέλεσμα να προκαλεί αίσθημα ανασφάλειας και άγχους στα μέλη της. Ειδικότερα αυτό το αίσθημα γεννιάται ακόμη περισσότερο στα νεότερα μέλη της οικογένειας, στους μαθητές και στους φοιτητές ακόμη περισσότερο, καθώς οι περισσότεροι φοιτητές σπουδάζουν σε περιοχές μακριά από τον τόπο καταγωγής τους και νιώθουν τις αλλαγές που βιώνει στον οικονομικό τομέα η οικογένεια τους.

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε η Ομάδα Εφήβων Συμβούλων του Συνηγόρου του Παιδιού, (Συνήγορος του μαθητή, 2012) διαπιστώθηκαν οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη καθημερινή τους ζωή καθώς έχουν μειωθεί τα έξοδα της οικογένειας για σημαντικά πράγματα, όπως είναι η τροφή, η ένδυση, καθώς και ορισμένες περιπτώσεις και στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψή τους. Αυτά ακριβώς διαπιστώνονται και στην δική μας έρευνα στο δείγμα των φοιτητών, όπου παρατηρείται μεγάλη μείωση στα έξοδα τους, όπως σίτιση, καθώς πολλοί φοιτητές σιτίζονται από το εστιατόριο του ΤΕΙ, όπως και στο ενοίκιο καθώς αναγκάζονται αρκετοί να συγκατοικήσουν με άλλα άτομα, ώστε να μοιράζονται τα έξοδα του ενοικίου και να μην επιβαρύνουν οικονομικά τους γονείς τους. Σε αρκετά μεγάλο ποσοστό φοιτητών επίσης, των οποίων οι γονείς τους δεν μπορούν να καλύψουν πλήρως τα έξοδά τους, αναγκάζονται να εισέρχονται από νωρίς στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα να υστερούν περισσότερο στις υποχρεώσεις τους στις σπουδές τους, ή ακόμη και να τις εγκαταλείπουν, κάτι το οποίο παρατηρείται όλο και συχνότερα την τελευταία περίοδο.

Επιπλέον, σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησε η Ομάδα Εφήβων Συμβούλων του Συνηγόρου του Παιδιού το 2012, παρ' όλο που παρατηρήθηκε μεγάλη μείωση στα οικονομικά της οικογένειας των φοιτητών και τη μείωση των εξόδων της, και κατά συνέπεια, των ίδιων των φοιτητών, παρατηρείται στο 61% των

μαθητών – φοιτητών, αλλαγή στο τρόπο σκέψης και στις προτεραιότητες που βάζουν στη ζωή τους, καθώς φαίνεται να κατανοούν την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η οικογένειά τους. Ανάλογο αποτέλεσμα προκύπτει και από τη δική μας έρευνα, καθώς σε πολύ μεγάλο ποσοστό, 90% των φοιτητών αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο την καθημερινότητά του και προσπαθεί να αναδεικνύει τα θετικότερα και ουσιαστικότερα πράγματα, καθώς επίσης συγκεντρώνει την προσοχή του στις σπουδές του, ώστε να μπορεί να τις τελειώσει όσο το δυνατόν γρηγορότερα και να διευκολύνει την οικογένειά του.

Όσο αφορά την επίδραση της οικονομικής κρίσης στην προσωπική ζωή των φοιτητών και φοιτητριών του δείγματός μας βλέπουμε πως έχουν επηρεαστεί σε ένα βαθμό λίγο μεγαλύτερο από τη μέση (συνολική μέση βαθμολογία 2,55 των πρωτοετών και 2,81 από φοιτητές επί πτυχίο). Επιπρόσθετα η ικανοποίησή τους από την ζωή δηλώνεται πάνω από τα μέσα επίπεδα (6,75) δείχνοντας πως οι νέοι είναι πιο αισιόδοξοι στη ζωή τους και ελπίζουν για την καλύτερευση των καταστάσεων επικρατούν, ελπίζοντας σ' ένα καλύτερο αύριο.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο που ανέδειξε η έρευνά μας είναι πως οι ερωτώμενοι, ως νέοι δήλωσαν πως την μεγαλύτερη ικανοποίησή τους την αντλούν από τις φιλικές τους σχέσεις επιβεβαιώνοντας το πόσο σημαντικό γι αυτούς είναι οι φίλοι και το πόσο βαρύτητα δίνουν στη φιλία, ως ένα από τα σημαντικότερα πράγματα στη ζωή τους. Ως φοιτητές περνούν αρκετές ώρες με φίλους είτε στη σχολή είτε εκτός σχολής, βόλτες, εξόδους κτλ κι έτσι αναπτύσσουν ισχυρούς δεσμούς μαζί τους.

Επιπλέον σχετικά με την κλίμακα άγχους που εξετάστηκε παρατηρείται ότι δεν διαπιστώνεται σημαντική ανάλογη αύξηση κατά τα έτη σπουδών στην κλίμακα άγχους αν και στο 1^ο έτος σπουδών εκτιμάται συνολική μέση βαθμολογία 17,9 ενώ από φοιτητές και φοιτήτριες στο πτυχίο εκτιμήθηκε σε 18,8 (p -trend=0.476). Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί με βάση το γεγονός ότι οι τελειόφοιτοι φοιτητές έχουν αυξημένο άγχος καθώς τελειώνουν της σπουδές τους και σκέφτονται άμεσα το μέλλον τους και την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Έτσι η οικονομική κρίση είναι γι αυτούς ένας ανασταλτικός παράγοντας που τους κάνει να νοιώθουν αβεβαιότητα για το μέλλον τους αυξάνοντας το άγχος τους.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό πως οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης επηρεάζουν πολλούς τομείς της ζωής και ειδικότερα, τον τομέα της ψυχικής υγείας. Σύμφωνα με το θεωρητικό κομμάτι, η κοινωνία, για να μπορέσει να εξαλείψει αυτό το φαινόμενο, οφείλει να δείξει και να αναπτύξει την ικανότητα της για προσαρμογή και ανανέωση. Έτσι λοιπόν, κρίνονται αναγκαίες κάποιες παρεμβάσεις, όπως η

πρωτογενής παρέμβαση, όπου εμπεριέχει την δημιουργία επιδοτούμενων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, με σκοπό την μείωση της ανεργίας και την επανένταξη των ανέργων στην αγορά εργασίας. Η δευτερογενής όπου έχει σκοπό την διαχείριση του στρες και του άγχους που βιώνει το άτομο στον οικονομικό και επαγγελματικό τομέα και η τριτογενής παρέμβαση όπου ενισχύει την αποκατάσταση και την στήριξη των ατόμων όπου έχουν υποστεί σε μεγάλο και σοβαρό βαθμό τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης. Από τα παραπάνω λοιπόν, διαπιστώνουμε πως το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης, δεν θα επηρέαζε τόσο πολύ τα άτομα, αν η ίδια η κοινωνία φρόντιζε με τα κατάλληλα εργαλεία που διαθέτει και την σωστή διαχείριση αυτών και να βοηθήσει σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας αυτών, όπως είναι οικονομικός, ψυχικός και επαγγελματικός. Όλα τα παραπάνω λοιπόν, θα συνέβαλλαν θετικά, στη μείωση της ανεργίας και στην επαγγελματική καταξίωση, αλλά και στη μείωση της ψυχικής πίεσης, άγχος, όπου οδηγεί πολλές φορές τα άτομα σε ακραίες κινήσεις, όπως είναι οι αυτοκτονία.

Συμπερασματικά σύμφωνα με τις έρευνες που διεξήχθησαν, διαπιστώνουμε πως η οικονομική κρίση έχει επιπτώσεις σε πολλούς τομείς της ζωής του άτομου – φοιτητή και στην οικογένειά του, τόσο σε οικονομικό – επαγγελματικό επίπεδο, όσο και σε συναισθηματικό – ψυχικό. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι παρά τις αλλαγές που επιφέρει η οικονομική κρίση στις σχέσεις των ανθρώπων και στη γενικότερη ποιότητα της ζωής τους οι νέοι και συγκεκριμένα οι νέοι της ερευνάς μας δηλώνουν πως δεν έχουν επηρεαστεί ακόμα, σε μεγάλο βαθμό, οι σχέσεις τους με το οικείο περιβάλλον τους δείχνοντας με αυτό τον τρόπο πως η οικογένεια και οι φίλοι είναι πολύ σημαντικά κεφάλαια στη ζωή τους και ότι, παρά τις όποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν καθημερινά, προσπαθούν να μη φθείρουν τις σχέσεις τους με τους δικούς τους ανθρώπους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ:

Με την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης, γίνεται αντιληπτό κατά πόσο η οικονομική κρίση στη χώρα μας έχει επηρεάσει την καθημερινή ζωή των φοιτητών αλλά και των οικογενειών τους σε διάφορους τομείς, καθώς επίσης και τις επιπτώσεις στις σπουδές των φοιτητών. Η έρευνα μας διεξήχθη σε όλους τους φοιτητές του ΤΕΙ Κρήτης, ανεξαρτήτου σχολής, τμημάτων, εξαμήνων, ηλικίας και φύλου.

Με την ολοκλήρωση λοιπόν της μελέτης είμαστε σε θέση να εξάγουμε ορισμένα συμπεράσματα. Αρχικά, να επισημάνουμε πως, τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν εξ αρχής διατυπώθηκαν ορθά και συνάδουν με την θεωρία. Ακόμη, μπορούμε να αναφέρουμε πως ορισμένα αποτελέσματα της έρευνάς μας, έρχονται σε σύγκρουση με την ήδη υπάρχουσα θεωρία, όπως εκείνα που αναφέρονται στις οικογενειακές σχέσεις.

Διαπιστώνεται λοιπόν, από την συγκεκριμένη έρευνα πως η οικονομική κρίση έχει κάνει αισθητή την εμφάνιση της, στο μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών και κυρίως στους φοιτητές που βρίσκονται στα τελευταία έτη των σπουδών τους. Οι επιπτώσεις της λοιπόν, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό πολλούς τομείς τόσο των ίδιων των φοιτητών, όσο και των οικογενειών τους, με την μεγαλύτερη όμως επιρροή να έρχεται από τον οικονομικό τομέα, ο οποίος έρχεται να επηρεάσει με την σειρά του κι άλλους τομείς της καθημερινής ζωής της οικογένειας των φοιτητών όπως είναι η εργασία – ανεργία, υγεία και κατά συνέπεια τις σπουδές και το μέλλον των φοιτητών.

Σ'έναν άλλον τομέα, που έχει κάνει αισθητή την παρουσία της η οικονομική κρίση, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας, είναι ο τομέας που αφορά την σταδιοδρομία των φοιτητών σε σχέση με τις σπουδές τους, καθώς συμπεραίνουμε πως ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών τους διακατέχει σε αρκετό βαθμό το αίσθημα του άγχους για το συντομότερο δυνατόν της ολοκλήρωσης των σπουδών τους ή ακόμη έρχονται στη δύσκολη θέση να τις εγκαταλείψουν.

Η επίπτωση της οικονομικής κρίσης, όσον αφορά τις σχέσεις των φοιτητών με την οικογένεια τους, αλλά και στις προσωπικές – φιλικές τους σχέσεις, έχει επηρεάσει, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, σε όχι και τόσο σημαντικό ποσοστό. Συμπεραίνουμε λοιπόν, την ανάγκη των ανθρώπων, και ιδιαίτερα των φοιτητών όπου η ζωή τους βρίσκεται μέσα σε μια αλλαγή, για συντροφικότητα και στήριξη από άτομα οικεία που θα μπορέσουν να τους κατανοήσουν και να τους βοηθήσουν στις δύσκολες καταστάσεις

Όσον αφορά την θετική επίδραση της κρίσης στη ζωή των φοιτητών, συμπεραίνουμε πως έχει συμβάλλει σε αρκετά μεγάλο βαθμό, καθώς βλέπουμε ότι

παρά το νεαρό της ηλικίας τους έχουν αρχίσει και αντιλαμβάνονται τα ουσιαστικά πράγματα, καθώς επίσης έχει αυξηθεί το αίσθημα της αλληλοβοήθειας και της αλληλεπίδρασης με άλλα άτομα, κάτι το οποίο είναι πολύ σημαντικό και μπορεί να συμβάλλει θετικά και σε άλλους τομείς, όπως της υγείας. Ωστόσο, από άρθρα που έχουν γραφτεί, δείχνουν το αντίθετο, ότι οι άνθρωποι σε καταστάσεις κρίσης, κλείνονται στον εαυτό τους, βλέπουν τα αρνητικά αποτελέσματα και απαισιοδοξούν για το μέλλον.

Αναφορικά με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην προσωπική ζωή των φοιτητών βλέπουμε πως η κρίση τους έχει επηρεάσει σε ένα μέσο βαθμό τόσο τους φοιτητές του πρώτου έτους σπουδών όσο και εκείνων που βρίσκονται στο τελευταίο έτος σπουδών τους. Αυτό ίσως να οφείλεται στο γεγονός πως η οικονομική κρίση αποτελεί πλέον ένα κοινωνικό φαινόμενο που έχει εμφανιστεί σ' όλες τις οικογένειες και όλοι είτε μεγαλύτεροι είτε μικρότεροι φοιτητές διαπιστώνουν το μέγεθός της και την επιρροή της σ' αυτούς στον ίδιο βαθμό.

Κάτι ανάλογο παρατηρείται και στην μέτρηση του άγχους τους καθώς κι εκεί τα αποτελέσματα κυμαίνονται στις ίδιες περίπου τιμές τόσο για τους άνδρες φοιτητές όσο και για τις γυναίκες. Σχετικά με την ικανοποίηση τους από τη ζωή στην πρώτη θέση έρχονται οι φιλικές σχέσεις πράγμα το οποίο είναι και αναμενόμενο, καθώς οι νέοι δίνουν μεγάλη σημασία στους φίλους τους και στις σχέσεις μεταξύ του και θεωρούν πολύ σπουδαία την φιλία στη ζωή τους. Από την άλλη εκείνο που τους ικανοποιεί λιγότερο στη ζωή τους είναι η οικονομική κατάστασή τους, κάτι το οποίο δεν μας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση καθώς οι πλειοψηφία των φοιτητών έχουν ανάγκη από αρκετά χρήματα για να ικανοποιήσουν την φοιτητική τους ζωή με εξόδους και άλλα έξοδα για διάφορες δραστηριότητες.

Συμπεραίνοντας, σε γενικές γραμμές, μπορούμε να πούμε, πως μερικά από τα στοιχεία που διατυπώνονται τόσο στο θεωρητικό όσο και στο ερευνητικό μέρος, αναδεικνύουν τους τομείς όπου γίνονται πιο αισθητές οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη ζωή των φοιτητών και των οικογενειών τους. Ωστόσο, συμπεραίνουμε πως η σύνδεση του θεωρητικού και του ερευνητικού μέρους, δεν μπορεί να είναι σε απόλυτη αναλογία 100% καθώς υπάρχουν διαφοροποιήσεις σε κάποια σημεία, όπως για παράδειγμα εκείνα που αναφέρονται στις οικογενειακές και διαπροσωπικές σχέσεις.

Κλείνοντας να αναφέρουμε η ερευνητική μας υπόθεση επαληθεύεται σύμφωνα με τα αποτελέσματά μας καθώς όλα είναι στατιστικά σημαντικά εφόσον το $p < 0.05$. Βλέπουμε δηλαδή πως υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ 'επίδρασης της

κρίσης στην οικογενειακή και προσωπική ζωή' και των τριών μεταβλητών 'κλίμακα άγχους', 'κλίμακας ικανοποίησης από τη ζωή', 'κλίμακα υποκειμενικής ευεξίας'. Επίσης ο συντελεστής Pearson είναι θετικός για τη συσχέτιση με το άγχος που σημαίνει ότι 'όσο περισσότερο η κρίση τους επηρέασε και σε οικογενειακό επίπεδο και προσωπικά, τόσο περισσότερο άγχος, δηλαδή τόσο υψηλότερη η βαθμολόγηση στην κλίμακα του άγχους' Από την άλλη είναι αρνητικός στη συσχέτιση με την ικανοποίηση από τη ζωή και την κλίμακα ευεξίας. Αυτό σημαίνει ότι όσο μεγαλύτερη η επίδραση της κρίσης και οικογενειακά και προσωπικά τόσο μικρότερη η ικανοποίησή τους από τη ζωή και η υποκειμενική αίσθηση ευεξίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία:

- Αθανασίου, Λ. (2003). «*Μέθοδοι και Τεχνικές Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής*». Ιωάννινα: Αυτοέκδοση
- Αναγνωστόπουλος, Δ., Σουμάκη, Ε. (2012). *Οι επιπτώσεις της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης στην ψυχική υγεία παιδιών και εφήβων*. Ψυχιατρική, 23(1), σελ.13-16. <http://www.psych.gr/index.php?option=com>[Πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου 2013].
- Βαγιανός, Δ., Βέττας, Ν, Μεγύρ, Κ. (2010). *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία*. [Πρόσβαση: 13 Μαΐου 2013].
- Βεργέτη, Α. (2006). *Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση*. Διδακτορική διατριβή. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Βεργέτη, Α. (2009). *Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση*. Αθήνα: Τόπος
- Γιωτάκος, Ο.(2010). *Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία*. Ψυχιατρική (21) σελ.195-204.
- Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ. (2005). *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας-Μοντέλα παρέμβασης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- *Έρευνα εργατικού δυναμικού της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας(2010)*. Δελτίο τύπου 16 Δεκεμβρίου.
- Ε.Σ.Υ.Ε. (2009). *Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών 2007*. Δελτίο τύπου. [ημερομηνία πρόσβασης: 10 Νοεμβρίου 2013].
- Ευθυμίου, Α., Κανακίδου, Χ., Μανωλακούδη, Θ. (2009). *Η οικονομική κρίση του 2008-2009 και πως επηρεάζει τον κλάδο της ένδυσης στην Ελλάδα*. Πτυχιακή Εργασία. Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Μακεδονίας.
- ΙΝΕ-ΓΣΣΕ, (2008). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*. Αθήνα: Ετήσια Έκθεση.
- Καπάτου, Α. (2010). « Πώς επηρεάζει η οικονομική κρίση την οικογένεια». *Εφημερίδα Μακεδονία*, 25 Μαρτίου, σ. 12-14.
- Κογκίδου, Δ. (2012). *Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην καθημερινή ζωή των οικογενειών*. <http://www.alterthess.gr>. [Πρόσβαση: 2 Φεβρουαρίου 2013].
- Ξ. Κοντιάδης, Όψεις της θεσμικής προστασίας της οικογένειας στην Ελλάδα στο συλλογικό Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την Οικογένεια όπ. παρ. σελ. 640-649.
- Κουφάρης, Γ. (2010). «Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές». *Περιοδικό Χρήμα*, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2010.

- Κουκούλη, Σ. (2008).Σημειώσεις μαθήματος «Οικογενειακή πολιτική», Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας Ηρακλείου Κρήτης.
- Κυριόπουλος, Γ., Γκρέγορου, Σ., και Οικονόμου, Χ. (2003).*Υγεία και υπηρεσίες υγείας στον ελληνικό πληθυσμό*.Αθήνα: Παπαζήση.
- Κυριόπουλος, Γ. και Τσιάντου, Β. (2009).RealGDPgrowthrate. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. [ημερομηνία πρόσβασης: 25 Νοεμβρίου 2013].
- Κυριόπουλος Γ, Τσιάντου Β. (2010).*Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην υγεία και την ιατρική περίθαλψη*. Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής 27(5),σελ.834-840.
- Τσουλφίδης, Λ.(2010).*Από την οικονομική άνθηση στην κρίση του 1930*.
- Λύκουρας, Λ., Μπούρας, Γ. (2011).*Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ψυχική υγεία*. Εγκέφαλος 48. σ.54-61. [πρόσβαση: 22 Ιανουαρίου 2013].
- Μάτσα, Κ. (2012).*Δραματικές οι επιπτώσεις της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης στην υγεία του πληθυσμού*. Κοινωνικό καφενείο. <http://koionikokafeneio.wordpress.com> [πρόσβαση 24 Ιανουαρίου 2013].
- Μουσούρου, Λ. (2005).*Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπήτρου, Λ. (2012). «*Η κρίση και η οικογένεια. Η οικογένεια κόντρα στην κρίση*».Στο ένθετο *People του Πρώτου Θέματος*. [πρόσβαση: 10 Φεβρουαρίου 2013].
- Πανηγυράκης, Γ. (2001).*Σύγχρονη διοικητική δημοσίων σχέσεων*. Αθήνα: Μπένου.
- Παπαχρίστου, Θ. (2005).*Εγχειρίδιο οικογενειακού δικαίου*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Payne, M. (2000). Η σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής εργασίας. Επιμ. Θ. Καλλινικάκη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ράπανος, Σ. (2009).*Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημοσίου Τομέα*. Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών.
- Ρομπόλης, Σ. (2011).«*Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στη ψυχική υγεία*», *Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων - Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, 15 Ιανουαρίου.
- Σόρος, Τζ.(2009). «*Σχέδιο για την οικονομική Ανάκαμψη*», *Το Βήμα*, Ένθετο Οικονομίας, σελ.6-7. 29/01/2009
- Σουλιώτης Κ.(2000). *Ο ρόλος του Ιδιωτικού Τομέα στο Ελληνικό Σύστημα Υγείας*. Αθήνα: Παπαζήση.

- Συνήγορος του Μαθητή (2012).*Μαύρη βλέπουν την καθημερινότητα τους οι έφηβοι*.
- Τσαούσης, Δ. (2006).*Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Υπουργείο Οικονομικών (2010).«Οικονομικές εξέλιξης του 2009 και προοπτικές για το 2010».
- Φρόνυτ, Σ. (2004).*Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*. Αθήνα: Επίκουρος.

Ξενογλώσση βιβλιογραφία:

- Araya R. (2003).*Education and income: which is more important for mental health*. J.EpidemCommHealth(57) p.501-505.
- Appleby, J. (2008).*The credit crisis and health care*. Br Med J,337:2259
- Aro, S., Aro, H., & Keskimaki, I. (1995).*Socio-economic mobility among patients with schizophrenia or major affective disorder: A 17-year retrospective follow-up*. Brit.J.Psychiatry(166) p.759-767.
- Bartley, M. & Blane, D. & Montgomery, S. (1997).*Health and the life course: Why safety nets matter*. Br Med(314) p. 1194–1196.
- Bjornerg, A. & Garroge, B. & Lindbland, S. (2009).*Euro health consumer index*. Health Consumer Powerhouse
- Birdsall, N. (2009).*How to unlock the \$1 trillion that developing countries urgently need to cope with the crisis*. Center for Global development, p. 1-5.
- Black, D. & Morris, J. & Smith, C. & Townsend P. (1980).*The Black Report*. Department of Health and Social Security. London, HMSO.
- Blane D. Bartely, M. & Davey Smith, G. (1997).*Disease etiology and materialistic explanations of socioeconomic mortality differentials*. Public Health(7) p.385–391.
- Bloch, E. & Das Prinzip Hoffnung. I. Bd, Berlin (1954) p. 13. Now on: Gesamtausgabe, 4 Bd., Frankfurt a.M. 1959, p. 1.
- Bronwyn, D. (2000).*Understanding Crisis*. Educational Site: <http://childlaw.law.sc.edu/manuals/user/section1.htm>.
- Broomhall, H.S. & Winefield, A.H. (1990).*A comparison of the affective well-being of young and middle-aged unemployed men matched for length of unemployment*. British Journal Medical Psychology (63) p.43-52.
- Bumpass, L.L., and Sweet, J.A. (1997). *National Survey of Families and Households: Wave I, 1987-1988, and Wave II, 1992-1994*.

- Burchell, B.(1994).*The effects of labour market position, job insecurity and unemployment on psychological health*. In:Gallie D, Marsh C, Vogler C (eds) *Social change and the experience of unemployment*. Oxford University Press, p.188–212.
- Busch, K., (1986). «The crisis of the European communities," Athens: Erato.
- Buvinic, M. (2009).*The global financial crisis: Assessing vulnerability for women and children, identifying policy responses*. World Bank, [Date of access:September 1, 2013].
- Catalano, R. (2009).*Health, medical care, and economic crises*.*New Engl J Med*(360) p.750-751.
- Chang S-S, Gunnell D, Sterne JAC, (2009).*Was the economic crisis 1997-1998 responsible for rising suicide rates in east/southeast Asia? A time-trend analysis for Japan, Hong Kong, South Korea, Taiwan, Singapore and Thailand*. *SocSci Med* (69), p.1322-1331.
- Cohen, S., Kamarck, T., and Mermelstein, R. (1983). *A global measure of perceived stress*. *Journal of Health and Social Behavior*, 24, 386-396
- Dailidou, NV., Gregory, S., Kyriopoulos, JH. &Zavras DJ. (2004).*Factors associated with self-rated health in Greece. A population based postal survey*. *Eur J Public Health*(14) p.209–211
- European Commission(2003).*The Social Situation in the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, (2009).*Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and response*. *European Economy*,Brussels p.1-87.
- European Commission (2009). «*Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses*». *European Economy*. Brussels, p. 1-87.
- Falagas, M., Vouloumanou, E.Mavros, M.,&Karageorgopoulos, D. (2009)*Economic crises and mortality: a review of the literature*. p. 1128-1135.
- Fernandez Cordon JA. (1997). «Starting the first family: Changes in patterns of family formation and demographic trends in Finland and Spain», *Journal of Family Issues* 18(6) p. 576-607.
- Fields, J. & Casper, L. (2001).*America's families and living arrangements*. *Current population Reports: Population Characteristics*, P20-537. Washington U.S Census Bureau.
- Fuller. C. J. (1976)*The Noyars today*.Cambridge, M.A: University Press.

- Gerdtham, U. & Ruhm, C. (2006). *Deaths rise in good economic times: Evidence from the OECD*. *Econ Hum Biol* (4) σελ.289-316.
- Gerhard, H. (1956). *Giacomo Casanova. Versuch ii ber die abenteuerliche Existenz*, Meisenheim/Glan σ. 41. Πρβλ. Verhängnis und Geschichte. Eingeschichtsphilosophischer Versuch, Meisenheim/Glan.
- Giorno, C. (2009). *Improving the performance of the public health care system in Greece*. OECD Economics Department Working Paper, No 722. OECD Publishing, Paris, France.
- Hauptner, G. (1953). *Giacomo Casanova (Kurzfassung)*. Die Sammlung. (70) σ. 259
- Geitona, M., Zavras, D., & Kyriopoulos, J. (2007). *Determinants of healthcare utilization in Greece: Implications for decision-making*. *Eur J Gen Pract* (13) p.144–150
- Gilliland, B.E & James, R.K. (1988). *Crisis intervention strategies*. California: Wadsworth, Inc.
- Golan, N. (1978). *Treatment in Crisis Situations*. New York: The Free Press.
- Health Inequalities (2005). *UK Public Health Association*. <http://> [Access to 29 September 2013].
- Hopkins, S. (2006). *Economic stability and health status: evidence from East Asia before and after the 1990s economic crisis*. *Health Policy* (75) p.347-357.
- Hopkins, S. (2006). *Economic stability and health status: evidence from East Asia before and after the 1990s economic crisis*. *Health Policy* (75) p.347-357.
- Jack, A. (2009). *Commentary: Look after the pennies*. *Br Med J* 338:b1380.
- Jaspers, K. (2008). *Philosophie*, where indicated, 3rd Volume 183 P.
- Jenkins R., et al. (2008). *Debt, income and mental disorder in the general population*. *Psychology Med* (38) p. 1485-1493.
- Kyriopoulos, J. (2011). *Department of Health Economics*, National School of Public Health, 196 Alexandras Ave., GR-115 21 Athens, Greece.
- Leana, C.R., & Feldman, D.C (1991). *Gender differences in responses to unemployment*. *J Vocational Behavior* (38) p. 65-77.
- Marlin, O. (1992). *Emigration: a psychoanalytic perspective*. *CS. Psychologie*, (36).
- Matsaganis, M. (2011). *The welfare state and the crisis: The state of Greece*. *Journal of European social policy* no5. P.501-512. Accessed February 5, 2013].

- Meessen, B., Zhenzhong, Z., Van Damme. W., Devadasan, N., Criel, B. & Bloom, G. (2003). *Iatrogenic poverty. Tropical Medicine and International Health* (7) p.581-584.
- Meghir, C., Vaganos, D. and Vettas N. (2010). *The economic crisis in Greece: A time for reform and opportunity*. greekeconomistsforreform.com. [Access: 15 February 2013].
- Murphy, G, Athanasou, J. (1999). *The effects of unemployment on mental health*. J Occup Organ Psychology(72), p.83-99.
- Murdock, G. (1967). *Ethnographie atlas*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Parad, H.J &Parad, L. (1999). *Crisis intervention book 2*. Ontario Canada: Manticore Publishers.
- Park, Y. (2009). *The Association between public social expenditure and suicides: evidence from OECD countries*. J. Prev Med Pub Health(42), p.123-129.
- Patralekha Chatterjee.(2009.) *Economic crisis highlights mental health issues in India*. *www.thelancet.com, Vol.373 April 4*.
- Patel, V, &Kleinmann, A. (2003). *Poverty and common health disorders in developing countries*. Bulletin of the WHO.
- Paul, K.& Moser, K (2009). *Unemployment impairs mental health: Meta-analyses*. J Vocational Behavior (74):p.264-282.
- Philips (1999). *Suicide and social change in China Culture*. Med Psych (23), p.25-50.
- Roberts, A.R.(2000). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment and Research*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Roberts, R.A. (2002). *Crisis Assessment Tools*. Στο: *Social Worker's Desk Reference*. Oxford: University Press, p. 208-212.
- Rouleau, K, Redwood&Cambell, L. (2009). *International development and humanitarian aid. In times of economic crisis, should Canada maintain its spending?* Can Fam Physician (55),p.575–577.
- Ruhm, C. (2000). *Are recessions good for your health?* Quarterly Journal of Economics(115),p.617–650.
- Ryall. (2009). *Japanese suicides rise as world recession hits country's businessmen*. Telegraph, London.

- Schaufeli, W.B & Van Yperner, N.W (1992). *Unemployment and psychological distress among graduates: A longitudinal study*. J. Occup Organ Psychology (65), p. 291-305.
- Shamir, B (1985). *Sex differences in psychological adjustment to unemployment and reemployment: A question of commitment, alternatives or finance?* Social Problems (33), p.67-79.
- Shams M., & Jackson, P.R. (1994). *The impact of unemployment on the psychological well-being of British Asians*. Psychol Med (24), p.347-355.
- Stuckler, D., Basu, S., Suhrcke, M., Coutts, A., & Mckke, M. (2009). *The public health effect of economic crisis and alternative policy responses in Europe: An empirical analysis*. Lancet (374) p.315–323.
- Sundar, M. (1999). *Suicide in farmers in India*. Brit J Psychiatry (175), p.585-586.
- Utela, A. (2010). *Economic crisis and mental health*. Opinion in Psychiatry (23), p.127-130.
- Vaananen A., Vahtera, J. Pentti, J. & Kivimaki, M. (2005). *Sources of social support as determinants of psychiatric morbidity after severe life events : Prospective cohort study of female employees*. J Psychosom Res (58) p.459-467.
- Van doorsalaer, E. Wagstaff, A. Bleichrodt, H, Calonge, S, Gerdtham, U. Gerfin, M. (1997). *Income related inequalities in health: some international comparisons*. J Health Econ (16) p.93–112.
- Waters, H Saadah. F., & Pradhan, M. (2003). *The impact of the 1997–98 East Asian economic crises on health and health care in Indonesia*. Health policy and planning 18(2) p. 172–181.
- WHO. (2009). *Financial crisis and global health: report of a high level consultation*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2009). *Health amid a financial crisis: a complex diagnosis*. Bull World Health Organ (87), p.1-80.
- Wilkinson, R. (1996). *Unhealthy societies: The afflictions of inequalities*. London: Ed 1. Routledge.

Ηλεκτρονικές πηγές:

- <http://www.nomika-epilekta.gr> [ημερομηνία πρόσβασης: Νοεμβρίου 2013].
- <http://www.setimes.com> [ημερομηνία πρόσβασης: 10 Μαρτίου 2013]

- <http://gr.euronews.com>[ημερομηνία πρόσβασης: 21 Φεβρουαρίου 2013].
- <http://www.tovima.gr>[ημερομηνία πρόσβασης: 16 Αυγούστου 2013].
- <http://www.elita.com>[ημερομηνία πρόσβασης: 29 Σεπτεμβρίου 2013].
- [http:// www.oecd.org](http://www.oecd.org). [ημερομηνία πρόσβασης: 13 Οκτωβρίου 2013].
- [http:// www.dealnews.gr/oikonomia.com](http://www.dealnews.gr/oikonomia.com) [ημερομηνία πρόσβασης: 2 Σεπτεμβρίου 2013].
- [http:// www.dealnews.gr/oikonomia.com](http://www.dealnews.gr/oikonomia.com) [ημερομηνία πρόσβασης: 2 Σεπτεμβρίου 2013].
- <http://news.kathimerini.gr>[ημερομηνία πρόσβασης: 10 Νοεμβρίου 2013].
- <http://news247.gr>[ημερομηνία πρόσβασης: 5 Νοεμβρίου 2013].
- <http://www.setimes.com> [Ημερομηνία πρόσβασης: 10 Νοεμβρίου 2013].

2. Μαγειρεύω στο σπίτι	
3. Παίρνω φαγητό απέξω	
4. Στο σπίτι των γονιών μου	
5. Άλλο	

11. Αναγκάστηκες να διακόψεις τις σπουδές σου εξαιτίας της οικονομικής κρίσης;

ΝΑΙ ΟΧΙ

12. Ποια είναι οι οικογενειακή κατάσταση των γονιών σου:

1. Είναι έγγαμοι	
2. Είναι άγαμοι	
3. Συζούν	
4. Διαζευγμένοι	
5. Χήροι	

13. Σημείωσε με (X) το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα σου και της μητέρας σου ξεχωριστά:

	Πατέρας	Μητέρα
1. Καθόλου σχολείο ή μερικές τάξεις του δημοτικού		
2. Απόφοιτος δημοτικού		
3. Απόφοιτος Γυμνασίου		
4. Απόφοιτος Λυκείου		
5. Απόφοιτος Τεχνικής σχολής		
6. Απόφοιτος Ανώτατης Εκπαίδευσης		
7. Κάτοχος Μεταπτυχιακού/ Διδακτορικού		

14. Ο πατέρας σου εργάζεται ή όχι αυτή την περίοδο (σημείωσε ένα από τα παρακάτω);

1. Εργάζεται	
2. Είναι εποχιακά εργαζόμενος	
3. Δεν εργάζεται αλλά αναζητά εργασία	
4. Δεν εργάζεται, ούτε αναζητά εργασία	
5. Είναι συνταξιούχος	
6. Δεν γνωρίζω	

14.1. Εάν ο πατέρας σου είναι 'άνεργος', για πόσο διάστημα;

1. Λιγότερο από 6 μήνες	
2. Από 6 έως 12 μήνες	
3. Πάνω από 12 μήνες	

15. Η μητέρα σου εργάζεται ή όχι αυτή την περίοδο (σημείωσε ένα από τα παρακάτω);

1. Εργάζεται	
2. Είναι εποχιακά εργαζόμενη	
3. Δεν εργάζεται αλλά αναζητά εργασία	
4. Δεν εργάζεται, ούτε αναζητά εργασία	
5. Είναι συνταξιούχος	
6. Δεν γνωρίζω	

15.1. Εάν η μητέρα σου είναι 'άνεργη', για πόσο διάστημα;

1. Λιγότερο από 6 μήνες	
2. Από 6 έως 12 μήνες	
3. Πάνω από 12 μήνες	

B. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

16. Απάντησε προσεκτικά στην κάθε μια από τις παρακάτω ερωτήσεις σημειώνοντας με X στο κατάλληλο τετράγωνο 'για το βαθμό στον οποίο έχει επηρεάσει κατά τη γνώμη σου η οικονομική κρίση την οικογένειά σου'.

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Έχει μειωθεί το οικογενειακό εισόδημα					
2. Έχει μειωθεί η αποταμίευση των μελών της οικογένειας					
3. Έχουν μειωθεί οι δαπάνες για τρόφιμα					
4. Έχουν μειωθεί οι δαπάνες για ένδυση					
5. Έχουν μειωθεί οι ψυχαγωγικές δραστηριότητες της οικογένειας					
6. Έχει επηρεαστεί η ψυχολογία των μελών της οικογένειας					
7. Έχει επηρεαστεί η σχέση των γονιών μου (πχ καβγαδίζουν πιο συχνά κλπ)					
8. Έχει αυξηθεί η ένταση μέσα στην οικογένεια					
9. Έχει επηρεαστεί η επικοινωνία μεταξύ των μελών (οι συζητήσεις κλπ)					
10. Έχουμε απομονωθεί από το περιβάλλον μας (συγγενείς, φίλους, γείτονες κλπ)					
11. Γενικότερα όλοι στην οικογένεια έχουμε περισσότερο άγχος					
12. Έχει επηρεαστεί η σχέση η δική μου με την οικογένειά μου					
13. Έχουν γενικά αυξηθεί τα προβλήματα					

Γ. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ ΤΟΝ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟ

17. Απάντησε προσεκτικά στην κάθε μια από τις παρακάτω ερωτήσεις 'για το βαθμό στον οποίο έχει επηρεάσει η οικονομική κρίση εσένα προσωπικά'.

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Έχουν μειωθεί τα χρήματα που έχω στη διάθεσή μου το μήνα					
2. Έχω μειώσει τις εξόδους με τους συμφοιτητές/ φίλους					
3. Έχω μειώσει τα προσωπικά μου έξοδα για ένδυση/προσωπικά					

αντικείμενα					
4. Έχω μειώσει γενικά τις ψυχαγωγικές μου δραστηριότητες και τα χόμπι μου					
5. Έχουν μειωθεί οι επιδόσεις μου στα μαθήματα					
6. Έχει μειωθεί η συγκέντρωσή μου κατά τη διάρκεια των μαθημάτων					
7. Έχει επηρεαστεί η γενικότερη ψυχολογία μου					
8. Αισθάνομαι περισσότερο απαισιόδοξος από πριν					
9. Αντλώ ικανοποίηση από τη φοιτητική μου ζωή					
10. Έχει επηρεαστεί η επιθυμία μου να τελειώσω τη σχολή όσο πιο σύντομα γίνεται					
11. Έχει επηρεαστεί το ενδιαφέρον μου για το αντικείμενο που σπουδάζω					
12. Έχω απομακρυνθεί από φίλους και συμφοιτητές εξαιτίας της κρίσης					
13. Έχει αυξηθεί το άγχος μου					
14. Έχει επηρεαστεί η διάθεσή μου γενικότερα					
15. Έχω απομακρυνθεί από τα άλλα μέλη της οικογένειάς μου εξαιτίας της κρίσης					

18. Οι παρακάτω ερωτήσεις αφορούν σκέψεις και συναισθήματα κατά τη διάρκεια του τελευταίου μήνα. Σημειώστε με X τον βαθμό που σας εκφράζει περισσότερο:

Τον τελευταίο μήνα πόσο συχνά ένιωσες.....	Ποτέ	Σχεδόν ποτέ	Μερικές φορές	Αρκετά συχνά	Πολύ συχνά
1. ...αναστατωμένος εξαιτίας ενός απρόσμενου γεγονότος;					
2. ότι δεν είσαι σε θέση να ελέγξεις τα σημαντικά πράγματα στη ζωή σου;					
3. νευρικότητα και στρες;					
4. ... σίγουρος για την ικανότητα σου να διαχειρίζεσαι τα προσωπικά σου προβλήματα;					
5. ... ότι τα πράγματα πηγαίνουν όπως τα θες;					
6. ... ότι δεν μπορούσες να αντιμετωπίσεις τα πράγματα που είχες να κάνεις;					
7. ότι ήσουν σε θέση να ελέγξεις τον εκνευρισμό στην ζωή σου;					
8. ότι είχες τον έλεγχο των καταστάσεων;					
9. ... θυμωμένος για πράγματα που ήταν εκτός του δικού σου ελέγχου;					
10. ότι οι δυσκολίες συσσωρεύτηκαν τόσο πολύ σε σημείο που δεν μπορούσες να τις ξεπεράσεις;					

19. Σε μια κλίμακα από το 0 (πολύ δυσαρεστημένος) έως το 10 (απόλυτα ικανοποιημένος) πώς θα βαθμολογούσες την ικανοποίησή σου από τα παρακάτω τον τελευταίο χρόνο:

1. Σπουδές

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

